

1950 SEÇİMLERİNDE TÜRKİYE’NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISININ,
CUMHURİYET HALK PARTİSİ VE DEMOKRAT PARTİ’NİN SEÇİM
KAMPANYALARINA ETKİSİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

AYÇA İLAY KESKİNKILIÇ

TARİH

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NİSAN 2021

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm koşulları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Serdar SAYAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürü

Bu çalışmayı okuduğumu ve çalışmanın kapsam ve içerik olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda bir Yüksek Lisans tezi olabilecek yeterlilikte olduğuna kanaat getirdiğimi onaylıyorum.

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZGÜLDÜR
(TOBB ETÜ, Tarih)

Tez Jürisi Üyeleri

Doç. Dr. Necdet AYSAL
(Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi)

Dr. Öğr. Üyesi Harun YENİ
(TOBB ETÜ, Tarih)

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Ayça İlay KESKİNKILIÇ

ÖZ

1950 SEÇİMLERİNDE TÜRKİYE’NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISININ, CUMHURİYET HALK PARTİSİ VE DEMOKRAT PARTİ’NİN SEÇİM KAMPANYALARINA ETKİSİ

KESKİNKILIÇ Ayça İlay

Yüksek Lisans, Tarih

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZGÜLDÜR

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti’nde çok partili siyasal sisteme geçiş denemesi yapılmış ancak bu denemeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyada zihinsel ve toplumsal açıdan yaşanan değişimler Türkiye’yi de etkilemiş ve çok partili siyasal sistem nihayetinde başarılı olmuştur. Milli Kalkınma Partisi 1945 yılında, Demokrat Parti ise 1946’da kurulmuştur. Çok partili siyasi sistem büyük bir dönüşümün başlangıcı olmuştur. Küresel çapta yaşanan ekonomik krizler ve toplumsal yapıdaki sorunlar iktidar değişimine zemin hazırlamıştır. Türkiye’de çok partili siyasi sistemin başlaması ile birlikte sosyoekonomik yapısındaki değişimler, 1950 yılında Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim kampanyalarını etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, 1950 Seçimleri, Propaganda, Sosyo-ekonomik Yapı

ABSTRACT

THE IMPACT OF TURKEY'S SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE TO REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY'S AND DEMOCRATIC PARTY'S ELECTION CAMPAIGN IN 1950

KESKİNKILIÇ, Ayça İlay

Master of Arts, History

Supervisor: Asst. Prof. Yavuz ÖZGÜLDÜR

Along with the proclamation of the Republic, some attempts were made to transition to a multi-party political system in the Republic of Turkey, whereas those attempts had never succeeded. After World War II, some mental and social changes throughout the world also affected Turkey, and the multiparty political system eventually succeeded. The National Development Party were founded in 1945, and the Democratic Party were founded in 1946. The multiparty political system had been the beginning of a major transformation.. Global economic crises and economic problems in the social structure have laid the groundwork for a government change. Changes in the socio-economic structure of Turkey, along with the transition to multiparty life, affected the election campaigns of the Democratic Party and the Republican People's Party in 1950.

Key Words: Democratic Party, Republican People's Party, 1950 Elections, Propaganda, Socio-economic Structure

ÖNSÖZ

Türkiye’de çok partili siyasi sistemin başlangıcı olarak anılan 14 Mayıs 1950 seçimleri bir bakıma Türkiye’de çoklu siyaset geleneğinin de başlangıcıdır. Bugün çok uzak olmayan, ancak bir o kadar da uzak sayılabilecek bir gelecekte 1950 seçimlerine baktığımızda; Türkiye’de hâkim olan siyasi kültürün izleri kolaylıkla görürüz.

Cumhuriyet’in sadece toplumsal hayatta, gündelik yaşamda bir değişim yarattığını söylemek toplumsal sürecin tarihine büyük bir hakaret olacaktır. Cumhuriyet, Türkiye için büyük bir kırılma, toplumsal hafıza ve bilinçte yeni bir dönemin başlangıcıdır. 14 Mayıs 1950’de düzenlenen ve CHP’nin 27 yıllık iktidarını sonlandıran çok partili hayatın üçüncü deneyimi ise Cumhuriyet’in devam eden değişim sürecinin bir parçasıdır.

Bu çalışma boyunca, “1950 seçimlerini kim, neden ve nasıl kazandı?” sorularının cevabını aradım. Bu sorunun cevabına net bir yanıt bulabilmek için her zaman olduğu gibi “öncesine” bakmak gerektiğini düşündüğümden, Türkiye Cumhuriyeti’nin 2. siyasi partilerine dair bir okuma yapmak gerekti. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleri çok değerli izler bırakmış olmalarına rağmen, toplumda ve siyasi kültüre mevcut olan bazı korkuların su üstüne çıkmasını sağlamışlardı. 1945’te önce Milli Kalkınma Partisi ardından 1946’da Demokrat Parti’nin kurulmasıyla birlikte önceki deneyimlerin yerini daha kabul edilebilir bir muhalefet hareketi alıyordu.

Demokrat Parti’yi iktidara taşıyan pek çok etkenin olduğunu bugün söyleyebiliyoruz. 1950’de Türkiye’de iktidar değişiminin sebepleri sosyolojide, siyasette ve toplumsal psikolojide pek çok farklı açıklamayla aynı sonuca ulaştırıyor. Ancak bu çalışmada daha temel bir nedene odaklandım. 1950 Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin ve Demokrat Parti’nin seçim kampanyalarına sosyo-ekonomik etkileri okumaya çalıştım. Bu çalışma boyunca, siyasi propagandanın halk

üzerindeki tesiri hususunda genel olarak düşünölen bir inancın aksini göstermeyi amaçladım. Propaganda siyasal erk tarafından oluşturulur ama erkin kulağına fısıldayan bir toplum mutlaka vardır. Duymayı reddeden herhangi bir siyasal partinin seçimlerde var olabilmesi mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında dönemin sosyo-ekonomik yapısı, hem Cumhuriyet Halk Partisi'nin hem de Demokrat Parti'nin seçim propagandalarında kendine ne ölçüde yer buluyordu? Bu soru çalışmamın temel problemini oluşturdu. Tarihsel bir bütün ve süreç içerisinde yaşanan değişimlerin, seçim kampanyalarının ana metnini oluşturup oluşturmadığını incelerken hem Demokrat Parti'nin hem de Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim kampanyalarına bir arada bakmak 1950'ler Türkiye'sinin ve Türk seçmen kimliğini anlamak açısından oldukça önemliydi. Genellikle Demokrat Parti ve onun seçim kampanyalarına yönelik çalışmalar mevcutken, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kampanyası ve parti olarak gelişim süreci göz ardı ediliyordu.

Bir diğer taraftan, Türkiye'nin belki de ilk gerçek manada yürütölen seçim kampanyası olan 1950'lerde, halkın propaganda söylemlerine verdiği tepkiyi anlamak için genellikle çalışmalarda araştırmacılar sonuca odaklanıyordu. Ancak ben bunun da sağlıklı bir okuma olmadığı taraftarıyım. Kampanyayı belirleyen "halkı doğru okumak" olduğundan, başarı ya da başarısızlık kavramının seçim sonuçlarına göre değerlendirilmesi oldukça kısır bir anlayış ortaya koymaktadır. Bu çalışma boyunca bu hatalardan uzak bir okuma yapmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlık süresince karşılaşılan temel zorluklar, yakın dönem çalışmalarında yaşanan genel zorluklardan farklı olmadı. İlk olarak, kaynakların doğası gereğı fazlaca öznel olmaları; hatıratlar, gazeteler ve köşe yazıları gibi önemli birincil kaynakların, kaynakları üreten şahsiyetlerin kim oldukları ile doğrudan ilintili olması sebebiyle birincil kaynaklara karşı hassas ve titiz bir yaklaşım sergilenmesi gereğini doğurmuştur. Bir diğer sorun 1960 İhtilali ile bazı özel ve önemli kaynaklara erişilememesidir. Özellikle Demokrat Parti'nin parti arşivinde herhangi bir broşür, afiş ya da döneme ait bir kayıt bulunmamaktadır. Belki de tüm bu zorlukların yanında en ilginç olanı tez yazım sürecinin Covid-19 Pandemisi ile eş

zamanlı başlaması ve bu nedenle fiziksel olarak pek çok mekâna erişimin kısıtlanmasıdır.

Çalışmada, özellikle 1946-1950 yılları arasında çıkan dergiler, gazeteler ve haberler incelenmiş; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TBMM Zabıt Cerideleri, TBMM Kütüphanesi, TBMM Kanunlar ve Tutanak Dergileri ile bahsi geçen yıl aralığında yazılan hatıratlar ve seçim kampanyaları sırasında günümüze ulaşılabilen afişler incelenmiştir.

1950 seçimlerini, tüm fiziksel zorluklara rağmen hem CHP'nin hem de DP'nin seçim kampanyaları açısından belgeler, gazeteler ve dönemin siyasi olayları ile birlikte objektif bir biçimde, taraf tutmadan ve taraf olmadan, herhangi bir kişiyi ya da siyasi partiyi övme ya da yerme kaygısından uzak bir şekilde değerlendirmeye çalıştım.

“1950 Seçimlerinde Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısının, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'nin Seçim Kampanyalarına Etkisi” başlıklı tez çalışmasında yardımlarını eksik etmeyen tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Yavuz ÖZGÜLDÜR'e; tezin hazırlanma döneminde bana her türlü yardımı ve desteği sağlayan değerli annem ve babama; çalışma boyunca nezaketle yardımcı olmaya çalışan TBMM Kütüphanesi Arşiv görevlilerine; ellerinden gelen desteği ve yardımı esirgemeyen CHP ve DP yetkililerine teşekkür etmeyi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL SAYFASI.....	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
BÖLÜM II.....	7
TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ SEÇİM SİSTEMİNE GEÇİŞ DENEMELERİ.....	7
2.1. Çok Partili Siyasal Sistem ve Türkiye	7
2.2. Halk Fırkası	12
2.2.a. Dokuz İlke	14
2.2.b. Cumhuriyet’in İlanı	15
2.2.c. Reform Hareketleri.....	17
2.3. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	19
2.3.a. Hükümet Değişikliği	21
2.3.b. Şeyh Said İsyanı	22
2.3.c. TPCF’nin Kapatılması.....	23
2.3.d. İzmir Suikastı ve TPCF Üyelerinin Tutuklanması.....	25
2.4. Serbest Cumhuriyet Fırkası	28
2.4.a. 4-7 Eylül İzmir Olayları ve SCF’nin Kapanması.....	31

BÖLÜM III	35
ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ.....	36
3.1. Çok Partili Sisteme Doğru	36
3.1.a. 1931 Seçimleri.....	37
3.1.b. CHF'nin 1931-1935 Kurultayları.....	38
3.1.c. Türkiye'de Reform Hareketleri	41
3.2. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Çok Partili Hayata Geçiş Zorlayan Etmenler	43
3.2.a. Çok partili Hayata Geçişin İç Sebepleri	46
3.2.b. Çok Partili Hayata Geçişin Dış Sebepleri	48
3.3. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Ortaya Çıkan Muhalefet Hareketleri	50
3.3.a. Milli Koruma Kanunu	51
3.3.b. Varlık Vergisi.....	52
3.3.c. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu	53
3.3.d. Dörtlü Takrir	55
3.4. Milli Kalkınma Partisi	58
3.4.a. Milli Kalkınma Partisi Parti Programı.....	60
3.5. Demokrat Parti.....	61
3.5.a. DP'nin Kurucuları	61
3.5.b. DP Programı.....	63
3.6. Çok Partili Hayatın İlk Denemesi: 1946 Seçimleri	64
3.6.a. Cumhurbaşkanlığının Tarafsızlığı Tartışmaları	66
3.6.b. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Değişen Çehresi ve Seçim Çalışmaları	69

3.6.c. Demokrat Parti'nin Seçimlere Yaklaşımı.....	74
3.7. Seçim Afişleri	78
3.7.a. Milli Kalkınma Partisi'nin Afişleri	78
3.7.b. CHP'nin Afişleri	79
3.7.c. DP'nin Afişleri	79
3.8. 1946 Seçimleri Üzerine Bir Değerlendirme	80
3.8.a. 1946'da Toplumsal Konular.....	84
BÖLÜM IV	86
1946'DAN 1950'YE TÜRKİYE'DE DEĞİŞİM VE 1950 SEÇİMLERİ.....	86
4.1. 1946'dan 1950'ye Türkiye'de Değişim.....	86
4.1.a. Muhalefette Demokrat Parti	88
4.1.b. 12 Temmuz Beyannamesi	93
4.1.c. Demokrat Parti İçinde Çözümler.....	95
4.2. 1946-1950 Yılları Arasında Cumhuriyet Halk Partisi	97
4.2.a. 1946-1950 Yılları Arası Dış Politika.....	99
4.2.b. Türk Sovyet İlişkileri	100
4.2.c. Türkiye ABD İlişkileri	103
4.3. 1950 Seçimleri.....	106
4.3.a. 1950 Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Çalışmaları	108
4.3.b. 1950 Seçimlerinde Demokrat Parti'nin Seçim Çalışmaları	113
4.3.c. Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'nin Seçim Beyannameleri.....	117
4.3.d. Seçim Kampanyalarının Basındaki Yansımalarına Bir Örnek “Milletvekili Seçilirlerse Ne yapacaklar?” Köşesi.....	120

4.4. 1950 Yılında Seçim Afişleri	126
4.5. 1950 Seçimleri Üzerine bir değerlendirme.....	127
BÖLÜM V	130
SONUÇ	130
KAYNAKÇA.....	135
EKLER.....	147

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4.1. 1950 Seçim Sonuçları.....	127
---	-----

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
BCA	:Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BKNZ	:Bakınız
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
ÇEV.	:Çeviren
DP	:Demokrat Parti
ED.	:Editör
HAZ.	:Hazırlayan
SBF	:Siyasi Bilgiler Fakültesi
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TpCF	:Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
SCF	:Serbest Cumhuriyet Fırkası
MKP	:Milli Kalkınma Partisi
MP	:Millet Partisi
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM ZC	:Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceritleri
TBMM TD	:Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMM KD	:Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi

BÖLÜM I

GİRİŞ

İlk örnekleri Roma ve Yunan'da görünen siyasi partiler, geçmişte bugün olduğu kadar büyük bir öneme sahip değildi. Siyaset Bilimci Duverger'e göre; siyasi partiler 1950'lere kadar tüm dünyada fazlaca dikkat çekmeyen basit ve önemsiz örgütlenmeler olarak algılanmaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri haricinde, siyasi partiler bugün sahip oldukları öneme II. Dünya Savaşı sırasında kazandılar.¹

1850 ile 1950 yılları arasında dünya, modern döneme yaklaşırken pek çok büyük devrim hareketine şahit oldu. Yaşantımıza yeni ideolojik yaklaşımları armağan eden; Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi, I. Dünya Savaşı ve işçi hareketleri, aynı zamanda siyasi parti kavramının da-bugün anladığımız şekline-ulaşmasını sağlamıştır.² Siyaset söz konusu olduğunda onun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen ideoloji ise bu süreç içinde belli başlı bazı kırılmalar yaşamıştır. İdeoloji "Belli bir ideali kabul fikir akımı"³ olarak tanımlansa da siyaset bilimcilere göre; "sosyal bilimlerde tanımlanması en güç kavram"dır.⁴

¹ Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, Çev. Prof. Dr. Ergun Özbudun, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993, s.15.

² Gökhan Göktürk, "Siyasal Partilerin Doğuşu: Tarihi ve Toplumsal Kökenleri", *Sosyoloji Konferansları*, 2/54, 2016.s.246.

³ Yılmaz Öztuna, "İdeoloji" Tarih ve Politika Ansiklopedisi, Ankara: Ötüken Yayınları, 2006, s. 272.

⁴ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, Ankara: Adres Yayınları, 2011, s.21.

Bu açıdan bakıldığında, Türkiye’de 1950 seçimleriyle iktidar değişimine giden süreç daha doğru yorumlanabilir. 1945’te Milli Kalkınma Partisi ve hemen devamında Demokrat Parti’nin kurulması ve bu partilerin kuruluş-gelişim süreçleri incelendiğinde karşımıza gerçek anlamda siyasi muhalefet kavramı çıkar. Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti öncesinde kurulan siyasi partilerin ne kadar siyasi parti oldukları ya da Cumhuriyet Halk Partisi’nin rakipleri var olana kadar ne kadar “parti” kavramına uyduğu bir tartışma konusudur. Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti’ye geçmeden önce Türkiye siyaset hafızasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın ve Serbest Cumhuriyet Fırka’nın ne anlam taşıdığını idrak etmek önemlidir.

Kitle, iktidar ve ideoloji birbirinden ayrılması mümkün olmayan iç içe geçmiş üç farklı terim olarak tarihsel bir süreçte ortaya çıkan, seçimler ve seçim kampanyaları söz konusu olduğunda ise merkeze oturan ana tanımlardır. Bir kavram olarak ideoloji modern dünyanın bir parçası olmasına karşın kitle ve iktidar insanlığın var olduğu günden beri mevcuttur. Kitlenin ortaya çıkışını Ellias Canetti, *Kitle ve İktidar* adlı kitabında “dokunulma korkusu” ile açıklar. Canetti’ye göre kitleyi oluşturan ana motivasyon kaynağı “bilinmeyen dokunuşuna dair duyulan korkudur”⁵ Daha açık bir anlatımla kitleyi oluşmaya iten temel güdü hayatta kalma korkusudur. Bu korku insanları önce bir yığın haline getirmekte, daha sonrasında ise ana hedef olan hayatta kalma amacı etrafında birleştirmektedir. Türkiye

⁵ Ellias Canetti, *Kitle ve İktidar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014, s.13.

Cumhuriyeti'nin çok partili siyasal sistemine bakıldığında bazı kitleler ön plana kolaylıkla çıkar. Cumhuriyet'in ilk muhalefet partileri, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası, bir "dokunulma korkusunun" doğurduğu kitleler tarafından "ses" olarak seçilmişlerdir. Özellikle İzmir Suikastı ve Menemen Olayı'nda gözle görülür bir hale gelen bu kitleler kendilerini Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka ile tanımlamakta ve daha büyük bir kitlenin kendilerine dokunma ihtimallerini elimine etmeye çalışmışlardır. Bu da Duverger'in 1950 öncesine kadar dünyadaki siyasi parti kavramının-elbette modern anlamda siyasi parti kavramını-olmayışı iddialarını en azından Türkiye için tartışmaya açabilir.

Siyasi Parti, ideoloji ve kitle kavramlarını tartıştıktan sonra "İktidar" kavramına da bir bakmak gereklidir. Fransız filozof Foucault'a göre iktidar, yasa ile var olmaya başlamıştır. Yasa kavramını uzun uzadıya inceleyen Foucault, yasaların ise "yakılıp yıkılan kentlerin, fetihlerin, seferlerin bağrından doğduğunu"⁶ belirtmektedir. İlk yasa koyulduğu andan itibaren iktidar kavramı oluşmaya başlamış ve tarihsel süreç boyunca varlığını sürdürmüştür. Bu noktadan bakıldığında Cumhuriyet Halk Partisi, gerçek anlamıyla muhalefet ortaya çıkana kadar bir siyasi parti olarak ne ölçüde yorumlanabilir? Ancak bir şekilde düzen sağlaması, devlet yapısının en önemli aktörü olması sebebiyle iktidar olduğunu söyleyebiliriz.

⁶ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Ankara: İmge Kitapevi, 1992, s. 96.

II. Dünya Savaşı bir şekilde iki kutuplu bir dünya yaratmış, sonuçlarıyla “izmler” ile “liberal” dünya arasında bir sınır çizmiştir.⁷ Soğuk Savaşa giden dönemde tek parti iktidarları en az diktatörler kadar dünyayı rahatsız etmekte ve hoş karşılanmamaktaydı. Bu da Türkiye’de çok partili siyasi sisteme geçişi doğrudan iktidarın isteği ile oluşmasına sebep olmuştur.

Türkiye’de çok partili hayata geçiş, Türkiye demokrasi tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. 1945 yılında başlayan demokrasi süreci, daha önce yapılan çok partili siyasal sistem denemelerinden daha farklı bir biçimde icra etmiş ve Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde iktidara gelmiştir.

Türkiye’nin kurucu partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı, Demokrat Parti’nin kazanmış olduğu bu zafer, değişen ve dönüşen Türkiye’nin bir sonucudur. Bu açıdan bakıldığı zaman Demokrat Parti’nin seçimlerde başarı göstermesi ile kurucu parti Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçimleri kaybetmesine sebep olan nedenler daha geniş bir perspektiften incelenmelidir.

Oldukça genç olan Türkiye Cumhuriyeti’nin 1950’li yıllarını anlayabilmek için öncelikle çok partili hayata geçiş denemeleri ve nihayetinde Türk siyasi kimliği incelenmelidir. Çalışmanın çıkış noktası ve varılmak istenen sonuç, seçmenin karakteri ve isteğinin siyasi propagandanın en temel öznesi olduğunu

⁷ Andrew Heywood, *a.g.e.*, s.34-35.

kanıtlayabilmektir. 1945'te kurulan Demokrat Parti ile Türkiye'nin kurucu partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi benzer bir kökenden beslenmektedir.⁸ Oldukça benzer karaktere sahip bu iki partiden, Demokrat Parti'nin seçimleri kazanmış olması hayli önemlidir.

1950-1960 yılları arasında iktidarda kalacak olan Demokrat Parti'nin başarısı; seçmenle kurduğu ilişki ile açıklanabilir ancak seçimleri kazanması yalnızca bu ilişkinin bir sonucu olmaktan çok elbette kampanyası ile de ilgilidir.

Bu çalışmanın ikinci bölümde Türkiye'nin çok partili hayata geçiş süreci ve Türkiye'nin ikinci partileri; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası incelenecektir. İkinci bölümde ayrıca iktidarın sahibi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin muhalefet algısının Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile birlikte yaşadığı dönüşüm/travması üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde ise Türk Demokrasi tarihi açısından hayli önemli olan, 1946 seçimlerinin üzerinde durulacak, Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti'nin kuruluşu incelenecek ve 1946 seçimlere giden süreçte Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'nin seçim kampanyaları incelenecektir. Dördüncü bölümde 1946'dan 1950 yılları arasında Türkiye'de yaşanan dönüşüm ve değişim konu alınacak, Demokrat Parti'nin muhalefet partisi olarak icraatlarına ve Cumhuriyet Halk Partisi ile ilişkilerine bakılacak ve nihayetinde 1950 seçimlerinin genel hatları

⁸ İlber Ortaylı, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s.99.

incelenecektir. Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti'nin seçim kampanyaları üzerinden Türkiye'nin sosyoekonomik yapısının tarihsel bir okuması yapılacaktır. Beşinci ve son bölümde ise sonuç kısmında çalışmanın genel bir değerlendirmesi okuyucuya sunulacaktır.

BÖLÜM II

TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ SEÇİM SİSTEMİNE GEÇİŞ DENEMELERİ

2.1. Çok Partili Siyasal Sistem ve Türkiye

Türkiye’de oldukça önemli bir başlangıç noktası olan Cumhuriyet, bugünün Türkiye’sinin temellerinin atıldığı, reform hareketleriyle toplumsal hayatta pek çok değişimin yaşandığı ve toplumun yabancı olduğu yeni kavramlarla tanıştığı bir dönemdir. Türk Ulusal Kurtuluş Mücadelesi ile başlayan süreç, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanı ile yeni bir başlangıca adım atmıştır.⁹ Bu açıdan bakıldığında Cumhuriyet’in ilanına giden süreç büyük bir mücadelenin sonucudur. Ancak yeni ve daha büyük bir mücadelenin başlangıcı olarak yorumlamak gerekir. Türkiye 1918’de yenilen devletlerden biri olmasına karşın, emperyalizme karşı verdiği mücadele ile birkaç yıl içinde kendisine dayatılan kararları değiştiren ve kendi kaderini tayin eden tek ülke olma özelliği taşır.¹⁰ 1923 yılında yeni devletin sistemi ve devletin yapısının belirlenmesi için atılan adımlar, Kurtuluş Mücadelesinin ardından, halkın zihninde oldukça muallak olan bazı kavramların ülke topraklarına girmesi ve onların zihninde anlam kazanması için yürütülen mücadelenin yolculuğu olarak yorumlanabilir. Ancak bu yolculuk güllerle çevrili bir bahçenin içinde gerçekleşmemiştir.

⁹ Zafer Tarık Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler 1976-1938*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 20016, s.86.

¹⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918’e)*, Ankara: İmge Yayınları, 2014, s. 414.

1946’da yapılan ilk çok partili seçime-ki II. Meşrutiyet ile birlikte siyasi parti kavramı hali hazırda biliniyordu¹¹ -giden süreçte ilk çok partili siyasi sistem denemeleri pek olumlu sonuçlanmamıştı. Saltanatın kaldırılması ve daha önceki seçim süreçlerinde var olan Padişah’ın artık olmayışı, Cumhuriyetin nasıl ilerleyeceği konusunda hem toplumun hem de yöneticilerin zihninde benzer soru işaretleri barındırmaktaydı.¹²

Kemal Karpaz, çok partili siyasal sistemin Türkiye’de tam manasıyla uzun süre işleyememesini Cumhuriyet döneminden bu yana partilerin kendilerini daima birbirleri üzerinden tanımlamaları olduğunu ve çok partili hayat süresince yaşanan toplumsal yaralardan kaynaklandığını savunmaktadır. Karpaz; çok partili siyasete geçişin Türkiye’de doğal bir süreçte gelişmediğini, zorunluluktan doğduğunu ve “marjinal grupların denetim altına alınması için kullanılan bir araç” olduğundan bahseder.¹³ Ancak Karpaz’ın bahsettiği şekilde Türkiye’de çok partili siyasal sistemin tam olarak işleyememe sebeplerinin başında belki de henüz çok yeni olan Cumhuriyet rejiminin bu ülkede tam ve doğru anlaşılması kaygısı vardır. Özellikle Cumhuriyet’in ilanından sonra tek parti rejimine karşı doğan muhalefet hareketlerinin bir kısmında din ekseninde bir propaganda ve hilafet meselesinin gündeme getirildiğini, hilafet meselesinin özellikle yurtdışında yakından izlendiğine

¹¹ Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014. s.14-15

¹² Eric Jan Zürcher, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.247-248.

¹³ Kemal Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, İstanbul:Timaş Yayınları, 2010, s.1-7.

şahit oluruz.¹⁴ 1920’li yıllarda Selanik’te, Türkler tarafından çıkartılan “Hakikat” ve “İmdat” gazeteleri bahsettiğimiz hilafet meselesi ve yeni rejim karşıtlığına güzel birer örnek teşkil eder. Hakikat gazetesinin 8 Eylül 1923 tarihli sayısında Neyyir Mustafa¹⁵ “Hilafet ve Saltanat Meselesi” başlıklı yazısında Türkiye’yi sert bir dille eleştiriyordu. Benzer şekilde İmdat gazetesinde de 24 Eylül 1923’te “Ankara’da Paşa Sultanın Telaşı”¹⁶ başlıklı bir yazıyla propaganda yapılmaktaydı¹⁷

Halk Fırkası (daha sonra adı Cumhuriyet Halk Fırkası olacak) Cumhuriyetin ilanını ile birlikte 9 Eylül 1923 tarihinde Türkiye’nin ilk partisi olarak kuruldu.¹⁸ Bugün hala varlığını sürdüren ve adı Cumhuriyet Halk Partisi¹⁹ olarak son halini alan

¹⁴ Cemil Koçak, *Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 11-14; Bu süreç içerisinde 1920 yılında rejim karşıtları tarafından kurulan bazı ihtilaleci dernekler de bulunmaktadır. “Tarikat-ı Salahiyye” hareketi 1920’de kurulmuş, 1925 yılında İstiklal Mahkemeleri tarafından kapatılana kadar varlığını sürdürmüştür. Bknz: Zafer Tarık Tunaya, *a.g.e.*, s.151.

¹⁵ Kurtuluş Mücadelesi sırasında düşman kuvvetleriyle işbirliği yapan, yahut zararlı cemiyetlere üyeliği bulunan kişiler tarihimizde 150’likler olarak anılmaktadır. Lozan Konferansı sırasında Türkiye’de af çıkartılmasına yönelik Batılı Devletlerden gelen istekler neticesinde Türk Heyeti “Vatan Haini” olarak nitelediği 150 kişi haricinde af çıkartılmasına karar vermiştir. Mustafa Neyyir, bahsi geçen 150’likler içinde yer almaktadır. Edirne’de 1920’de Te’mîn adlı gazeteyi çıkartmakta, Yunan işgali sırasında ise Yunan Parlamento’suna Edirne Mebusu olarak katılmıştır. Milli Mücadele sonrasında ise Yunanistan’a kaçarak orada Hakikat gazetesini çıkartmış ve Türkiye Cumhuriyet’i aleyhine propaganda yapmıştır.

¹⁶ İsviçre’de yayın yapan İmdat gazetesinin başyazarı ve sahibi Sedat Hakkı’dır. Hakkı tarafından 24 Eylül 1923 yılında yayınlanan “Paşa Sultan’ın Telaşı” adlı yazıda; Aydın’da silahlı ayaklanmaların olduğunu ve Bakanlar Kurulu’nun bu ayaklanma sebebiyle istifa ettiği iddia edilmekteydi. Daha ayrıntılı bilgi için bknz: Deniz Güner, *Sansür ve İktidar; Cumhuriyet Dönemi Tehdit Algıları*, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları, 2015, s.52.

¹⁷ Bahsi geçen yazıda; Aydın’da silahlı çatışma yaşandığı halkın, rejime karşı ayaklandığı ve bu sebepten Bakanlar Kurulu’ndan istifalar yaşandığı iddia ediliyordu. Süreç neticesinde iki gazetenin de Türkiye’ye girişi yasaklandı. Deniz Güner, *a.g.e.*, s.53.

¹⁸ Yılmaz Öztuna, “Cumhuriyet Halk Partisi”, *Tarih ve Politika Ansiklopedisi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006, s. 141.

¹⁹ Cumhuriyet Halk Fırkası için bknz: Cumhuriyet Halk Partisi, CHF, CHP. Ayrıca bknz: 1935 yılında CHP’nin 4. Büyük Kurultayı’nda “Fırka” kelimesi “Parti” kelimesiyle değiştirildi. 1935 yılından itibaren Cumhuriyet Halk Partisi olarak anılan parti o zamandan önce Cumhuriyet Halk Fırkası olarak bilinmekteydi.

parti, Türk siyasi hayatının hem en uzun soluklu hem de en önemli siyasi aktörlerinden biri olmuştur. Daha sonra 17 Kasım 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 12 Ağustos 1930 yılında ise Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuş²⁰ ve Cumhuriyetin erken döneminde çok partili siyasal sistem oturtulmaya çalışılmıştır. Ancak 1946 yılına kadar gerçek anlamda bir ilerleme kaydedilememiştir.²¹

Bu noktada yeni Cumhuriyetin kültürel ve toplumsal temellerinin incelenmesi yerinde olacaktır. Türkiye’de Cumhuriyet’i Atatürk Devrimlerinden ayrı tutmak mümkün değildir. Bu noktadan bakıldığında, Atatürk Devrimleri ve dolayısıyla Cumhuriyet, Türkiye’de bir *Aydınlanma Devrimi* olarak yorumlanabilir. Sina Akşin’e göre, içinde hümanizm öğeleri barındırması sebebiyle, Aydınlanma Devrimi diye yorumlanabilir. Bunun yanında yine Atatürk Devrimleri ile Cumhuriyet birbirinden ayıramayacağı en azından Türkiye de ayrı tutulamayacağından, Cumhuriyet’in “topyekûn bir kalkınma hareketi” olduğu söyleyebilir. Sanayi, eğitim, tarım ve bilimsel alanda yaşanan toplu bir kalkınma hareketidir.²²

Kemal Karpat ise, Cumhuriyetin temellerini Millî Mücadele ile ilişkilendirir. “Cumhuriyetin ruhunun ülkenin tüm sınıfsal yapılarının tek bir amaç doğrultusunda birleşmesi ve bu aynı hedefe doğru yürüyebilme anlayışının” Cumhuriyetin

²⁰ Zafer Tarık Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul: Arba Yayınları, 1995, 606-622.

²¹ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s.33-34.

²² Sina Akşin, “Atatürk’ü ve Devrimlerini Değerlendirmek” *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, İzmir: Cem Yayınevi, 2018, s.115-116.

temellerini oluşturduğunu belirtmektedir. Kemal Karpat'a göre bu anlayış Osmanlı döneminde aralarında zihinsel ve yaşayış anlamında uçurum bulunan halk ve yöneticiler ile elit zümrelerin Cumhuriyet döneminde bir araya gelerek bütünleşmelerini sağlamış, ancak zaman içerisinde Halk Fırkası, kendi elitlerini oluşturarak halktan kopmuştur. Bahsi geçen bu kopuş, Halk Fırkasının yeni rakiplerle tanışmasına hatta yeni rakipleri doğurmasına sebep olmuştur.²³

Bu hususta önemli noktalardan biri, Osmanlı döneminden başlayarak toplumun bilinçdışı kodlarına işlenmiş olan yönetici ve yönetilen algısıdır. Çok uzun yıllar boyunca saltanat ve hilafet ile yönetilen bir toplumda,²⁴ demokrasi bilincinin anlaşılması süresince bazı aksaklıkların yaşanması oldukça doğaldır. Özellikle saltanatın kaldırılmasından kısa bir süre sonra kurulmuş olan Halk Fırkası'nın bu bilinçdışı refleksten nasibini alarak, süreç içerisinde halktan uzaklaşması ve kendi elit tabakasını oluşturması, tarihsel kökenden gelen yönetim ve yönetici algısıyla alakalıdır.

Cumhuriyet'in Türkiye'de çağdaşlaşma yolundaki en önemli adımı ve bir dizi reform hareketinin başlangıcı olduğunu daha önce belirtmiştik. Ancak Cumhuriyet'in bir devrim olarak yorumlanması, karşısında pek çok muhalif hareketin de oluşmasına sebep olmuştur. Hukuk, eğitim, dil, kültür ve yaşayış biçimindeki bu değişimler, Cumhuriyet'in ilanına giden süreçte belli kesimler tarafından geçici bir yönetim

²³ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s.34-35.

²⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2013, s. 450-451.

olarak algılanmasına, ilanından sonra ise kaldırılması gereken bir yapı olarak görülmesine sebep olmuştur.²⁵ Bu bölümde Türkiye'nin çok partili siyasal sisteme geçişi incelenirken özellikle iktidar cephesinden Cumhuriyet karşıtlığına dair duyulan korku ve yeni rejimi baki kılmak üzerine verilen mücadele akıldan çıkmamalı, olayları incelerken iktidarın korku refleksi göz önüne alınmalıdır.

2.2. Halk Fırkası

Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yürütülen Kurtuluş Savaşı süresince “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adlı grubun siyasi parti haline gelerek Halk Fırkası adını almasıyla kurulan parti, Cumhuriyet'in kurucu partisi olarak anılmaktadır. Tam kuruluş tarihi-her ne kadar süreç içerisinde partileşmiş olsa da-9 Eylül 1923'tür.²⁶ Halk Fırkası, gelişim süreci kapsamında, Mustafa Kemal Atatürk'ün belirlemiş olduğu altı ilke üzerine kuruludur.²⁷ Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik olarak adlandırılan bu altı ilke, Halk Fırkası'yla zaman içinde bütünleşmiştir.

1923 yılında Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla ile birlikte, Türkiye'nin inşa süreci başlamış, farklı ideolojik yaklaşımları olan ve farklı toplumsal kökenden

²⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yurt Yayınları, 2012, s.501-521; Sina Akşin Türkiye'nin Kısa Tarihi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007, s.211-213.

²⁶ Zafer Tarık Tunaya, *a.g.e.*, s.557-584. 9 Eylül 1923 yılında ilk tüzük kabul edilmiş, 11 Eylül'de yapılan toplantıda ise fırkanın genel başkanlık ve yönetim kurulu üyelerinin seçimi yapılmıştır.

²⁷ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015, s.41-43.

gelen ilk meclis mensubu kurucuları, savaş şartlarının sona ermesi ile birlikte kendi aralarında çatışmaya başlamıştır.²⁸ 1920-1923 yılları arasındaki Millî Mücadele Meclisi içinde de muhalefet hatırı sayılır bir durumdadır. Ancak 1923 seçimlerinde muhalefete karşı titiz bir çalışma yürütülmüştür.²⁹ Cemiyetten, siyasi parti oluşumuna doğru ilerleyen süreçte, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içinde iki grup dikkat çeker. Kemal Karpaz'ın isimlendirmesiyle bunlar “Batıcı-Modernist” grup ile “İslami-Gelenekçi” gruptur. Bu iki grup arasında yaşanan bu sürtüşmelerin galibi, Karpaz’a göre Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin adının 9 Eylül 1923 yılında Halk Fırkası olarak değiştirilmesiyle, Batıcı-Modernist grup olmuştur.³⁰ İsim değişikliği sırasında “Dokuz Umde” adlı ilk parti programı hazırlanmış ve seçmene sunulmuştur. Dokuz Umde(ilke) Tunaya’ya göre bir “doğum ilmühaberi mahiyetinde”dir.³¹ Bu Türk siyasi hayatında günümüze kadar sürecek olan bir rekabetin başlangıç noktası olarak adlandırılabilir.

²⁸ Kemal Karpaz, *Türk Siyasi Hayatı*, İstanbul:Timaş Yayınları, 2014, s.15.

²⁹ Ahmet Demirel, *Tek Parti İktidarı, Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 9-10.

³⁰ Kemal Karpaz, *a.g.e.*, s.16. Bu süreçte önemli bir nokta “İkinci Grup” olarak adlandırılan bu Meclisteki muhalif grubun varlığı 1922’de kendilerine “İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu” adını almalarıyla resmileşmiştir. Bknz: Ali Demirel, *Birinci Meclis’te Muhalefet, İkinci Grup*, İstanbul İletişim Yayınları, s.7.

³¹ Zafer Tarık Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, s.559-560.

2.2.a. Dokuz İlke

8 Nisan 1923'te yayınlanan³² Dokuz İlke, hem Halk Fırkası'nın ilk parti programıdır hem de erken dönem parti yapısı hakkında pek çok ipucu barındırır. Hakimiyet'in kayıtsız ve şartsız olarak milletin olduğu vurgusuyla başlayan beyanname, TBMM'nin en büyük makam olduğu, karar ve kanunların yalnızca TBMM tarafından alınabileceğini, saltanatın kaldırılması kararının değişmez olduğunu, harap olan memleketin tamirinin hızla başlayacağı gibi ana başlıkları içeriyordu.³³ Bu beyanname ile Meclis içindeki muhalefete birtakım mesajlar veriliyor ve saltanatın geri dönmeyeceği vurgusu yapılıyordu.

Cumhuriyet'in ilanına giden süreçte meclis içinde ayrışmalar kendini iyiden iyiye göstermekteydi. Lozan Barış Antlaşması 23 Ağustos'ta Mecliste onaylanmıştı. İkinci dönemde TBMM başkanı Mustafa Kemal Atatürk seçilmiş, ikinci başkan ise Ali Fuat (Cebesoy) olmuştu. İcra Vekilleri Heyeti Başkanı ise Rauf (Orbay) seçilmişti.³⁴ O dönemde Hariciye vekili olan İsmet Paşa (İnönü) ile anlaşamayan Rauf Orbay görevinden istifa etmiş ve yerine Fethi Bey (Okyar)³⁵ getirildiyse de o da

³² BCA, 490-1-0-0, Yer: 227 898 1, 8 Nisan 1923.

³³ Zafer Tarık Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, s.580-582

³⁴ Rauf Orbay, son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında görev almış, İstanbul'un işgali ile birlikte Malta'ya sürgün edilmiştir. Ülkeye dönüşünün ardından Sivas Milletvekili olarak Meclis'e girmiş, Bayındırlık Bakanlığı görevini yürütmüş ve 12 Temmuz 1922-4 Ağustos 1923 tarihleri arasında Başbakanlık yapmıştır. *Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2014, s. 55.

³⁵ Ali Fethi Okyar, 1919 yılında Malta'ya sürgün edilmiş, 1921 yılında ise İstanbul Milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. Okyar 1923 yılında Başbakanlık yapmış, 1924 yılında ise yeniden Başbakan seçilmiştir. Okyar 1925 yılında Şeyh Said İsyanı sırasında Başbakanlık görevinden ayrılmış ve Paris

İsmet Paşa ile anlaşamadığından istifa etmek durumunda kaldı. Fethi Okyar'ın istifasının ardından, Ali Fuat Cebesoy'un da hali hazırda 23 Ekim'de istifa etmesiyle birlikte Meclis içindeki muhalefet kendini göstermeye başladı.³⁶

2.2.b. Cumhuriyet'in İlanı

Hükümet bunalımı olarak tanımlanan istifalar silsilesi, Cumhuriyet'e giden süreci etkileyen önemli bir olaydı. Yaşanan tüm bu gelişmelerin ışığında, Meclis'te henüz Cumhuriyet'in ilan edilmesine yönelik bir ortamın hazır olup olmadığı bilinmiyordu. Mustafa Kemal Atatürk'ün Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda bazı maddelerin değiştirilmesi gerektiğini savunması ile Cumhuriyet'in adını koyması birlikte gelişti. Kanun teklifi Meclis'e geldiğinde büyük bir şok yaşandı ancak tüm engellemelere ve isteksizliğe rağmen Meclis'in büyük çoğunluğu Cumhuriyet'in ilanına onay verdi.³⁷ 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte bahsi geçen gruplar arasındaki çatışma iyiden iyiye belirginleşmeye başladı. Cumhuriyet'in ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, ilk Başvekili ise İsmet İnönü oldu.³⁸ Mustafa Kemal Atatürk seçimle başa gelen ilk Cumhurbaşkanı olarak tarihe geçerken, Türkler ilk defa kendi isimlerini taşıyan bir devlet yapısına sahip

Büyükelçisi olmuştur. 1930 yılında ise Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur. *Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014)*, s.57-78.

³⁶Cemil Koçak, "Cumhuriyet'in İlanı" *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, İzmir: Cem Yayınevi, 2018, s.133-134

³⁷ Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s.509.

³⁸ Eric Jan Zürcher, *a.g.e.*, s.248.

oldu.³⁹ Mustafa Kemal Atatürk, 29 Ekim 1923'ten, 10 Kasım 1938 yılına kadar dört kez Cumhurbaşkanlığına seçildi. Görevi başında ölen ilk Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı oldu.⁴⁰

Dönem gazeteleri, 29 Ekim günü sabahında hala hükümet bunalımından bahsediyor ve yeni bir kabinenin o gün duyurulacağını iddia ediyorlardı. Tevhid-i Efkâr gazetesinde yer alan bir haberde “idare heyetinin el altından fena hareketler” yürüttüğü belirtiliyordu. Ancak 30 Ekim’e gelindiğinde Tevhid-i Efkâr’ın söylemi tamamen değişmişti. Fethi Bey’in istifası ile başlayan hükümet buhranının Cumhuriyet’in ilanı ile sonuçlanmasına hayret ediliyor, hatta dönem İstanbul gazetelerinin bir kısmı Cumhuriyet’in ilanını eleştirdikleri gibi Ali Fuat Paşa ve Rauf Orbay ile röportaj yaparak düşüncelerini desteklemeye çalışıyorlardı.⁴¹ Cumhuriyet’in ilanından sonra muhalefetin kendi içinde örgütlenmesi ve karşı atağa geçebilmesi ancak 17 Kasım 1924’ü buldu. Ancak o sürece kadar Halk Fırkası önderliğinde kurulan Cumhuriyet’in temellerini düzenleyecek bazı faaliyetler yürütüldü.

³⁹ Kemal Karpat, *Türk Siyasi Hayatı*, s.16.

⁴⁰ Yılmaz Öztuna, “Cumhurbaşkanı”, *Tarih ve Politika Ansiklopedisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006, s. 140.

⁴¹ Tülay Alim Baran, “İstanbul Basınında Cumhuriyet’in İlanına Tepkiler ve Yorumlar, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XV/44 (1999), s.629-630.

2.2.c. Reform Hareketleri

3 Mart 1924 yılında hilafetin kaldırılması, halife ve ailesinin ülkeden gönderilmesi ile başlayan süreç Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile; dini okulların bir kısmının ve şariat mahkemelerinin kapatılması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması ve laiklik ilkesini benimseyen hamlelerin atılması ile birlikte rahatsız grupları daha da rahatsız edecek bir son hamle ile nihayete ulaştı.⁴² 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Meclis tarafından kabul edilen anayasa ve 1876 Anayasası'nın aynı anda yürürlükte olmaya devam etmesi, uygulamalarda sıkça problem yaşanmasına sebep olmaktaydı. Bu durum 20 Nisan 1924 yılında son buldu. 1876 yılından beri sürekli düzenlenmelere maruz kalarak var olmayı devam ettiren Osmanlı Anayasası iptal edildi ve 1924 yılında yeni anayasa kabul edildi.⁴³

1924 Anayasası'nın TBMM tarafından kabul edilmesi önemli bir adımdı. Kurucu Meclis yahut geçici bir meclis tarafından geliştirilmemiş olması ve TBMM tarafından kabul edilmesi, devletleşme sürecinin önemli göstergelerinden biridir. 1924 Anayasası ile ulusal egemenlik vurgusunun yalnızca TBMM'ye atfedilmesi, yasama ve yürütme organlarının Meclis'te toplanması oldukça önemli bir "Meclis

⁴² Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.215.

⁴³ Eric Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s.61.

üstünlüğü vurgusu” taşımaktadır. 1924 Anayasası, 37 yıl boyunca uygulanmış ve 1961’de yürürlükten kaldırılmıştır.⁴⁴

Cumhuriyet’in ilanına kadar geçen süreçte ve sonrasında devam eden reform hareketleri büyük bir yeni toplum inşasının ilk adımları olarak yorumlanabilir. Bu reform hareketlerinin büyük oranda kendine karşıt bir muhalefet yaratmış olması, hatta bu muhalefetin hemen hemen her kesimden kendini göstermesi şaşılacak bir durum değildir. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde başlayan bu reform hareketleri “halka bir kimlik” kazandırmayı amaçlamıştır. Bu sebeple reformlar sosyal alan, eğitim, ekonomi, devlet yönetimi, dil gibi baştan sona ele alınmıştır. 1920 Anayasası, hilafetle saltanatın birbirinden ayrılması, Halk Fırkası’nın kuruluşu, seçimler, hilafetin kaldırılması, kılık kıyafet reformları gibi çok kapsamlı reform hareketleri ve “Atatürk İlkeleri”⁴⁵ olarak anılan 6 madde bir şekilde kurucu parti ile iç içe geçmiştir. Feroz Ahmad, 1920 reformlarını “hem devletin hem de toplumun ataerkil yapısının altını oyduğunu” söyler. Bu çok kritik bir dönüşün göstergesi olarak yorumlanabilir. Toplumun tamamı tarafından kabul görmüş olan

⁴⁴ Cemil Koçak, “1924 Anayasası” *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, İzmir: Cem Yayınevi, 2018, s.136-138.

⁴⁵ Bahri Savcı “Türkiye’de Reform Hareketlerinin Bir Analizi” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 20/4 (1965) s.117.

“güç” ve “baskı” odaklarının reform hareketleriyle yıkılması, büyük tepkiler ve ciddi bir muhalefetin doğuşuna sebebiyet vermiştir.⁴⁶

2.3. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Anayasanın yürürlüğe girmesi ve Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, önceden belirginleşmeye başlamış olan TBMM içindeki muhalif grup iyice ayrılmaya başladı. 1924’te Cumhuriyet’in ilan edilme şekline itiraz eden bir grup milletvekilinin, itiraz sesleri daha duyulur hale gelmişti. Yeni sistemin işleyişinden de oldukça rahatsız olan bu grup Rauf Bey’in önderliğinde birleşmeye başladı.⁴⁷ Hatta dönem basınında Rauf Bey ile Refet Bey’in yeni bir parti kuracağına dair haberler yer almaya başlamıştı. Ancak ilk istifa Kazım Karabekir’den 26 Ekim’de geldi. Karabekir istifasına sebep olarak 1. Ordu Müfettişliği görevi sırasında ordunun gelişimi için verdiği raporların kabul edilmemesi olduğunu belirtiyordu. Karabekir’in istifasını, Ali Fuat Bey’in 2. Ordu Müfettişliği’nden istifa etmesi izledi ve basında iyiden iyiye yeni kurulacak partinin ismi tartışılmaları başladı.⁴⁸

Ancak olayların fitilini ateşleyen ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın resmiyette kurulmasına sebep olan olay, 1924 yılının sonunda Meclis’te yaşanan

⁴⁶ Feroz Ahmad “Türkiye’de Kadınların Özgürleşmesi ve Ataerkiye Karşı Kemalist Mücadele”, *Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar Sina Akşin’e Armağan*, haz. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014 s.6-8.

⁴⁷ Eric Jan Zürcher, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, s. 250.

⁴⁸ Saima Yüceer, “Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *Türkler Ansiklopedisi* Ed. Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca, Ankara, 2002, s.536.

tartışmalar neticesinde gerçekleşti. Bazı Ermenilerin ülkeye izinsiz giriş yapmalarına yardımcı olduğu iddia edilen bazı mebusların, Ermenilerin mülklerini satmalarına da yardımcı oldukları bildiriliyordu.⁴⁹ Bu olay patlak verince ortaya çıkan tartışmalar gruplar arasındaki sınırı iyice belirginleştirdi. Meclis'e taşınan tartışmalar neticesinde, İsmet Paşa'nın güvenoyu alması ile beraber Rauf Bey ve 32 milletvekili partiden istifa ederek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı⁵⁰ kurdu. Zürcher'e göre, yeni kurulan partinin adında Cumhuriyet kelimesinin geçeceğini öğrenen Halk Fırkası, ismini Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirmiş⁵¹ hatta yeni kurulan partinin, parti beyannamesi yayımlandığında dikkat çekici bir ayrıntı göze çarpmaktaydı. TpCF, Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan farklı olarak serbest piyasayı savunuyor, liberal bir ekonomi politikası geliştirilmesine değiniyordu.⁵² Büyük ihtimalle Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan⁵³ ayrılmak amacıyla böyle bir beyanname hazırlamışlardı.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları Atatürk'ün Millî Mücadele döneminde eski silah arkadaşlarından oluşuyordu⁵⁴ Hilafetin kaldırılması hususunda iyiden iyiye ayrılan; Rauf Bey, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bey

⁴⁹ Eric Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, s.63.

⁵⁰ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının adı yazının bundan sonraki bölümlerinde TpCF olarak kısaltma halinde verilecektir.

⁵¹ Eric Jan Zürcher, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 250.

⁵² Bknz: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Parti Programı: Madde 37, Madde 38, Madde 39; Tunaya, *a.g.e.*, s.619.

⁵³ Cumhuriyet Halk Fırkası'nın adı yazının bundan sonraki bölümlerinde; CHF, ya da Cumhuriyet Halk Partisi; CHP olarak verilecektir.

⁵⁴ Ahmet Yeşil, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Siyasi Kimliği", *Türkler Ansiklopedisi*, Ed. Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca, Ankara, 2002, s.546.

Cumhurbaşkanı'nın; padişah-halife gibi hem Cumhurbaşkanı hem de halife olabileceğine dair bir inanca sahiptiler.⁵⁵

Yeni parti Cumhuriyet Halk Fırkası içinde oldukça tepkiyle karşılandı. Ancak Mustafa Kemal Atatürk'ün uzlaşmacı bir tavır sergileyerek TpCF yetkililerine karşı oldukça nazik bir tutumla yaklaştı.⁵⁶ Kendisinin çok partili siyasi sisteme geçilmesi konusunda istekli olduğu belli bir konuydu.⁵⁷ Bunun yanında Cumhuriyet Halk Fırkası içinde, TpCF'li milletvekillerine karşı oldukça sert yaptırımlar uygulanması, hatta Cumhuriyet Halk Fırkası içinde TpCF'ye katılma ihtimali olabilecek olanların ayrıştırılması için bir temizlik programı yapılmasını dahi teklif eden milletvekilleri olmuştu.⁵⁸

2.3.a. Hükümet Değişikliği

TpCF'nin kurulması ile birlikte Meclis'te ciddi bir hareketlenmenin yaşandığından bahsettik. Ancak bu durum hükümet değişimine kadar varan bir dizi olaya da sebebiyet verdi. CHF Meclis grup toplantısında sıkı yönetim tartışmaları

⁵⁵ Mustafa Ekincikli, "Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kutuluşu" *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, 6/11 (2012), s. 156.

⁵⁶ Sina Akşin, "Atatürk Döneminde Demokrasi" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 47/1 (1992) Ankara, s.245-247.

⁵⁷ Ali Fuat Cebesoy, *Bilinmeyen Hatıratlar*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları, 2001, s.292-293.

⁵⁸ Eric Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, s.87.

çıkılmış ve bu tartışmalar İsmet Paşa'nın istifa etmesi ve Fethi Bey hükümetinin kurulmasına kadar gitmişti.⁵⁹

2.3.b. Şeyh Said İsyanı

1924 yılında yaşanan hükümet değişikliği ve Meclis içinde yaşanan karmaşa, 1925 yılında Şeyh Said İsyanı ile zirveye tırmandı. Milliyetçilik akımları, özellikle Güney Doğu Anadolu bölgesinde, diğer milliyetçi akımlara oranla daha yakın bir dönemde başlamıştı. Nakşibendi, Şeyh Said önderliğinde başlayan ayaklanma, dinsel sloganlara dayanmakta, halifeliğin kaldırılmasına karşı gösterilen tepkinin bir yansımasıydı. Ancak, Şeyh Said'in söylemiyle; "İslam'ın Türkler'le Kürtler arasındaki tek bağ olduğu; Türkler'in de kendi geleceklerini düşünmek zorunda oldukları"na dair açıklamaları, isyanın milliyetçi bir yapısının da olduğunu göstermektedir.⁶⁰ 1925 yılında Bingöl'ün Genç ilçesinde başlayan isyan hareketi kısa süre içinde büyüdü. 10 kişilik bir eşkıya grubunun haklarındaki tutuklama kararına direnmeleri ve jandarmayla çatışmaya girmeleri isyanı başlatan ilk etkiydi. Bu isyanlara Şeyh Said liderlik ediyordu. 13 Şubat'ta başlayan isyanlar neticesinde 21 Şubat'ta Meclis'te Doğu illerine yönelik sıkıyönetim ilan edildi.⁶¹

⁵⁹ Saima Yüceer, a.g.m, s. 964.

⁶⁰ Mete Tunçay, a.g.e., s. 134-135. Ayrıca bkz: Hilmi Özden "Şeyh Said İsyanı, İngiltere ve Musul", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 3/6 (2019), s. 52-60.

⁶¹ Ahmet Demirel, a.g.e., s. 52.

Şeyh Said İsyanı'ndan sonra, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda düzenlemeye gidildi ve TpCF yöneticileri bu durumu protesto etti, Kazım Karabekir Meclis'te yaptığı konuşmalarla ve basında verdiği röportajlarla Cumhuriyet Halk Fırkası'nı eleştiriyordu. Bu süreçte Fethi Okyar istifa ederek görevini İsmet Paşa'ya devretti. İsmet Paşa'nın ilk icraatı ise Takrir-i Sükûn Kanunu'nu çıkartmak oldu. Devletin güvenliğinin tehdit altında olması sebebiyle çıkartılan yasaya göre, hükümete 2 yıl boyunca güvenliği tehdit ettiği düşünülen örgüt ve grupları kapatma yetkisi veriyordu. Olağanüstü hâl ilan edilmişti. TpCF bu yasaya şiddetle karşı çıksa da kanunu engelleyemedi.⁶² Takrir-i Sükûn Kanunu sayesinde isyanlar bastırıldı,⁶³ rejim aleyhine propaganda yaptığı düşünülen pek çok gazetenin kapatılmasına sebep oldu.⁶⁴ Hâkimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet Gazetesi dışında kalan pek çok gazete kapatıldı.⁶⁵

2.3.c. TPCF'nin Kapatılması

3 Haziran 1925 tarihinde, parti üyelerinin Şeyh Said İsyanı'nı desteklediği ve dini siyasi amaçlar uğruna kullandıkları gerekçesiyle TpCF kapatıldı. Böylece ilk muhalif siyasi partinin dönemi kapanmış oldu. TpCF'ye karşı olan pozitif yaklaşım

⁶² Eric Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, s.78.

⁶³ Tevfik Çandar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, Ankara:İmge Kitabevi, 2012, s. 280.

⁶⁴ Sina Akşin, *a.g.m.*, s.248-250. Takrir-i Sükûn Kanunu ile birlikte; "Tevhid-i Efkar, Son Telgraf, İstiklal, Aydınlık, Sebilürraşad, Tanin, Vatan, Sada-yı Hak, Saha, İstikbal, Orak Çekiç gazeteleri kapatıldı. Ayrıca 7 Haziran 1925 yılında ayaklanmayı dolaylı yoldan kışkırtmakla suçlanan bazı gazeteciler yargılandı." Bknz: Cevdet Küçük "Takrir-i Sükûn", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 23. Cilt, 2001, İstanbul, s.350-355.

⁶⁵ Eric Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, s.78.

zaman içerisinde değişmeye başlamıştı. şeyh Said İşyanı'na karşı verilen tepkiler nedeniyle TpCF kapatıldı.⁶⁶ Bunun sonucunda ise tarihe İzmir Suikastı olarak geçen olay yaşandı. ⁶⁷ TpCF'nin bu kadar hızlı ve sert bir biçimde siyasi tarihten silinmesinin sebebini Erik Jan Zürcher “bu küçük muhalefet” partisinden CHF'nin rahatsızlık duyduğunu, bunun sebebini ise TpCF'nin CHF'ye rakip olması ya da çok farklı bir ideolojiyi benimsiyor olması değil de CHF ile aynı ulusal hareketin bir sonucu olması, yelerinin CHF'ye oranla daha genç olması olduğunu dile getirmektedir. ⁶⁸ Bir şekilde Zürcher, TpCF ile CHF arasındaki “anlaşmazlığı” bir çeşit kıskançlıkla eş tutmaktadır. Benzer şekilde Zürcher başka bir çalışmasında TpCF'nin siyasi kökenine bakıldığında bahsi geçen şekilde Halk Fırkası içinden doğan bir muhalefet partisi olduğunu belirtir ve TpCF'nin Türk ulusallaşma hareketinde ciddi bir iktidar mücadelesi ve ideolojik ayrılığın st noktaya ulaşmış olduğunun bu düşünceyi desteklediğini belirtmektedir. ⁶⁹ Ancak Mustafa Kemal Atatürk'ün çok partili siyasi sisteme dair isteği ve samimiyeti, TpCF deneyimiyle çok anlaşılamasa da bir sonraki muhalefet partisinin ortaya çıkması konusundaki destekleri ve tavrı ile kendini göstermektedir.⁷⁰

TpCF'nin, siyasi propaganda konusundaki durumuna bakıldığında ise ilginç bir durum gözlemlenmektedir. TpCF'nin bir parti olarak benimsemeyi hedeflediği ya da

⁶⁶ Tefik avdar, *a.g.e.*, s. 281.

⁶⁷ Mete Tunçay, *a.g.e.*, s. 116.

⁶⁸ Eric Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, s.79.

⁶⁹ Eric Jan Zürcher, “Atatürk ve Muhalefet: 1924'teki çok Partili Demokrasi”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, İletişim Yayınları,1988, s.16-19.

⁷⁰ Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014, s.197.

kurguladığı siyasi görüş ve sistem, parti programı ve beklentileri ile Şeyh Said isyanı sonrasında TpCF'ye atfedilen algı arasında oldukça büyük bir fark göze çarpar.⁷¹

2.3.d. İzmir Suikastı ve TPCF Üyelerinin Tutuklanması

Şeyh Said İsyanı sonrasında çıkartılan Takrir-i Sükûn Kanunu'nun tarihimize iz bırakan sonuçlarından biri İstiklal Mahkemeleri olmuştur. TpCF'nin kapatılması, İstiklal Mahkemelerinin kararı neticesinde 3 Haziran 1925'te gerçekleşti.⁷² İzmir Suikastı olarak tarihe geçen hadise, Mustafa Kemal Atatürk'ün Güney ve Batı Anadolu'ya düzenlediği geniş kapsamlı bir gezi sırasında kendisine suikast girişimi düzenlenmesiydi. 15 Haziran'da İzmir'e gelmesi planlanan Atatürk'ün gezisindeki bir gecikme suikast planlarının ortaya çıkmasına sebep oldu.⁷³ Suikast girişiminin sorumluları arasında Ziya Hurşit isimli, Atatürk'ün Millî Mücadele döneminde yakınında yer alan bir silah arkadaşının oğlu da vardı. 14 Haziran'da İsmet Paşa'ya İzmir Valisi tarafından gönderilen suikast haberi neticesinde, Paşa Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensuplarının tutuklanması emretti.⁷⁴ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucularının İzmir Suikastının hazırladığına dair iddialar mevcuttu. Rauf Orbay'ın o dönemde Londra'da bulunması sebebiyle O'nun haricindeki tüm TpCF yönetimi tutuklandı. İstiklal Mahkemelerinde yargılanan Kazım Karabekir, Refet

⁷¹ Mete Tunçay, *a.g.e.*, s.144-145.

⁷² Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s.197; Zafer Tarık Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876-1938*, s.272-273. Tunaya, İstiklal Mahkemeleri sırasında, Mahkeme Başkanı'nın Kazım Karabekir'e "kurtulmuş bir memlekette neden başka bir parti kurmak istiyorsunuz" diye sorduğunu söyler. Tunaya bu sorunun CHP'nin tüm siyasal hayata hâkim olma isteğinin bir yansıması olduğunu iddia eder.

⁷³ Ahmet Demirel, *a.g.e.*, s.54.

⁷⁴ Yücel Özkaya, "İzmir Suikastı" *Atam Dergisi*, s. 67.

Bele ve Ali Fuat Cebesoy beraat ettiler. Rauf Orbay ise yurtdışında olması sebebiyle hakkında herhangi bir işlem yapılamadı.⁷⁵ TpCF yöneticilerinin bugün suikastta ne ölçüde parmaklarının olduğunu anlamak oldukça zor. Son derece karmaşık olan bu olay çok fazla tarih anlatıcısı tarafından iki kutuplu bir biçimde aktarılıyor. Ancak, Mustafa Kemal Atatürk, TpCF'nin kapatılmasından 3 yıl sonra Büyük Nutkunu okurken, TpCF ile ilgili şunları söyleyecek ve belki de TpCF'nin suikastla olan ilgisi konusunda bugün birinci elden duyabildiğimiz en önemli kaynak O'nun söyledikleri olacaktır;

"...Bilindiği gibi "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" diye bir parti kurdular. Bu partinin, gizli eller tarafından, çizilen programını da ortaya attılar. (Cumhuriyet) kelimesini telâffuzdan dahi içtinap edenlerin, cumhuriyeti, doğduğu gün, boğmak isteyenlerin teşkil ettikleri fırkaya (Cumhuriyet) ve hem de (Terakkiperver Cumhuriyet) unvanını vermeleri, nasıl ciddî ve ne dereceye kadar samimî telâkki olunabilir?"⁷⁶

Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk, Şeyh Said İsyanı ile TpCF yöneticilerinin alakalarına ilişkin⁷⁷ nutukta şunları söylüyordu.

"...İsyanın vukuundan aylarca mukaddem, memleketin şurasında burasında, yapılan hafî içtimalardan ve "Cemiyeti Hafiye-i İslamiye" teşkilatından, İstanbul'da Nakşibendî meşayihinin yaptığı içtimada, ihzar edilecek kıyama muzaheret vadedildiğinden ve nihayet millî hudutlarımızın haricinde bulunup, şark isyanını tahrik edenlerin beyannamelerinde Kâzım Kara Bekir Paşa'nın fırkasından ümit ile bahsolunduğundan haberdar olmadıklarını

⁷⁵ Cemil Koçak, *Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler*, İstanbul: İletişim yayınları, 2015, s.12-13.

⁷⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, İstanbul: Yapı Kredi Yurt Yayınları, 2015. s.584.

⁷⁷ İsmet İnönü'nün hatıratlarında İzmir suikastı ile ilgili ihbarlar geldikten sonrasında yaptığı araştırmaları aktarıyor. İnönü, Rauf Bey'in suikastı sezmiş olabileceğini ve Kazım Karabekir Paşa'nın tahliye olduktan sonra kendisini görmeye geldiğini ve "şahsi münasebetler ve şahsi düşmanlıklar bizi buraya sevk etti" dediğini belirtir. İsmet İnönü, *Hatıratlar II*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987, s.213-214.

farz edelim. Fakat, Fethi Bey hükümeti zamanında, bizzat Fethi Bey vasistasla, kendilerine, fırkalarının muzır ve isyan ve irticaa müflevvik vaazı ve mahiyetinde olduğu bildirildiği zaman olsun, hakikati mütalaa ve müşahede etmeleri lazım gelmez miydi? Hükümetin ve benim, pek halisane olarak bu ihtarlarımızdan sonra olsun hakikati anlamaları ve ona göre hareket eylemeleri icap ederdi. Onlar, bilakis, bu defa da "efkâr ve itikadadı dinîyeyse riayetkârız," klişesini, büsbütün aksi manada tefsire kalkıştılar. Gûya, malûm formül ile, nazarlarında, her dinin ve her din salikinin efkâr ve itikadatına riayetkâr olduğunu ifade etmek geniş hürriyetperver olduklarını anlatmak istiyorlarmış. Efendiler, bu tarzı harekete dürüst, samimi denemez!..”⁷⁸

TpCF yönetimiyle alakalı, Cemil Koçak’ın uzun uzadıya üzerinde durduğu “Orbay Meselesi” ilginç bir açıklama içermektedir. Koçak, Orbay’ın 1935 yılına kadar yurtdışındaki yaşantısını inceleyerek kendisinin fikri dünyasının izini sürüyor. Orbay, yurtdışında bulunduğu süre boyunca Türkiye’de tesis edilmeye çalışılan yeni rejime, ya da Atatürk’e karşı herhangi bir eleştiri sunmamakla beraber bir şekilde Hindistan Büyükelçiliği tarafından kendisine dair tutulan elçilik kayıtlarında İngiltere ile arasında görünmez bir bağ olduğu da belirtiliyor. Ancak 1925-1935 yılları arasında Orbay’ın açıkça herhangi bir muhalif eylemde yer alıp almadığı yahut herhangi bir itirafı olup olmadığı büyük bir soru işareti olarak kalmaktadır.⁷⁹ Ancak TpCF’nin kapatılmasına doğru giden süreçte yaşananlar, Türkiye’de henüz çok yeni olan Cumhuriyet’in çok partili siyasal sisteme geçiş için ne ölçüde hazır olduğu sorusunu akıllara getirmiştir.⁸⁰ Türk hükümeti ve Mustafa Kemal Atatürk’te bu

⁷⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s.866.

⁷⁹ Cemil Koçak, *Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler*, s.12-19.

⁸⁰ Necdet Aysal, “Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 11/44 (2010) Ankara, s.584.

soruları kendilerine sormuş olacaklar ki, bir sonraki çok partili hayat denemesi ancak 6 yıl sonra, 1930'da Atatürk'ün teşvikleri ile bir kere daha denenecektir.

2.4. Serbest Cumhuriyet Fırkası

12 Ağustos 1930 tarihinde İstanbul merkezli kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası⁸¹, çok partili siyasi sisteme geçişin TpCF'den sonraki ikinci adımı olarak tarihte yerini almıştır. TpCF ile aynı kaderi paylaşacak olan SCF, kuruluşu sırasında bizzat Atatürk'ün girişimleri ve teşviklerine rağmen⁸² 17 Kasım 1930'da kendini feshetmiştir.

Eski Paris Büyükelçisi ve aynı zamanda milletvekilliği de yapmış olan Fethi Okyar tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, oldukça büyük ümitlerle kurulmuş olmasına karşın daha sonradan anarşi ve irtica eylemlerine karıştığı suçlamaları neticesinde feshedilmiştir.⁸³ Parti yöneticilerinin bu tarz eylemlere katıldıklarını gösteren net bir kanıt bulunmamaktadır. Hatta günümüzde bazı yazarlar

⁸¹ Serbest Cumhuriyet Fırkasının adı yazının bundan sonraki bölümlerinde SCF olarak kısaltma halinde verilecektir.

⁸² Ahmet Demirel, *a.g.e.*, s.77-78. İsmet İnönü hatıratlarında, ülkede nüfuz sahibi olmuş kimi insanların tavırlarından hem Atatürk'ün hem de kendisinin fazlaca rahatsız olduğunu anlatıyor. Bu insanları denetlemek gerekliliğinden SCF'nin kuruluşuna giden süreci anlatmakta. Bknz: İsmet İnönü, *Hatıratlar II*, s.225-226.

⁸³ Zafer Tarık Tunaya, *a.g.e.*, 1995, s.623.

partinin asıl kapatılma sebebinin CHF içerisinde SCF'nin kısa süre içerisinde halk tarafından benimsenmesini kaldıramayan milletvekilleri olduğu söylenmektedir.⁸⁴

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, adıyla müstesna bir şekilde tüm dünyayı etkilemiş, Türkiye'de de etkileri yoğun bir biçimde hissettirmiştir. Henüz 6 yaşında olan Cumhuriyet'in zaten ekonomik anlamda ciddi bir refah barındırmadığının bilinmesi gerekmektedir. Bunalım dönemiyle birlikte ekonominin iyiden iyiye zayıflamaya başlaması kaçınılmaz bir durum değildir. Atatürk, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumun CHF'nin Meclis'te denetimsiz olmasına bağlıyordu.⁸⁵

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın denetimsizliği parti içinde ortaya çıkan bazı yolsuzluklar ve usulsüzlüklere sebebiyet vermişti. Dahası CHF'nin bu negatif haberlerle anılmaya başlaması halk tabanında tepkiye yol açıyordu.⁸⁶ Bu yolsuzluk örneklerinden biri 1927 yılının sonlarında ortaya çıkan "Havuz-Yavuz Yolsuzluğu" olarak anılan ilginç bir olaydır. Bahriye Vekili İhsan Eryavuz'un adının karıştığı skandal, Eryavuz'un Bahriye Vekilliğine getirilmesi ile başlar. Onarım işlerinde yapılan yolsuzlukların ortaya çıkması ve İsmet Paşa'nın teşvikleriyle sorumlular Yüce Divan'a gönderildi. Yolsuzluğa adı karışan devlet görevlilerinin

⁸⁴ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.40.

⁸⁵ Cemil Koçak, "Yapay ve Gündümlü Bir Demokrasi Deneyi: Serbest Cumhuriyet Fırkası" *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, İzmir: Cem Yayınevi, 2018 s.147.

⁸⁶ Eric Jan Zürcher, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.264-65.

dokunulmazlıkları kaldırıldı ve ceza aldılar.⁸⁷ Bu örnekteki gibi olayların sıkça duyulmaya başlaması, Mustafa Kemal Atatürk'ün neden CHF'yi denetleyecek bir muhalefet partisinin kurulmasına destek verdiğini açıklar.

Hali hazırda Cumhuriyet devrimlerinin ve reform hareketlerinin halk tarafından ne ölçüde benimsendiği tartışmalı bir konudur. Mustafa Kemal Atatürk, 1930 yılında ülkenin çeşitli bölgelerinde yaptığı incelemeler neticesinde toplumsal hoşnutsuzluğu görmüş ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın denetlenmesi gerektiğine karar vererek, Fethi Okyar'dan bir parti kurmasını istemiştir.⁸⁸ Mustafa Kemal Atatürk'ün SCF'nin kuruluşu konusunda samimiyetini ve düşüncelerini Falih Rıfkı Atay şu şekilde aktarmaktadır;

“Atatürk, Serbest Fırka'nın kuruluş meselesinde samimi idi. Planı sandığıma göre şuydu. İsmet Paşa ve Fethi Bey fikir ve ideal arkadaşlarıdır. İkisi de inkılapçıdır. Kendisini lider olarak tanıyacaktı, inkılap müesseselerini koruyacaklar, bunlar dışındaki meseleler üzerine diledikleri gibi çarpışacaklar, ayrı ayrı seçime gidecekler, böylece Türkiye'de demokrasi geleneği köklenmiş olacaktı.”⁸⁹

SCF'nin kuruluşuna giden süreçte bu partinin TpCF deneyiminden farklı olması beklenmekteydi. Özellikle kendiliğinden gelişen TpCF'nin, Cumhuriyet reformları ve Cumhuriyet ilkelerinden bir hayli hoşnutsuz olan kesimlerin

⁸⁷ Ahmet Demirel, *a.g.e.*, s.76-77.; Cemal Necip, “Yavuz-Havuz Davası”, *Journal of History School*, 7/19, 2014, s.244-245.

⁸⁸ Zürcherer, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 264.

⁸⁹ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1999, s. 1030.

kendilerine yer buldukları bir parti olmasından sebeple, SCF deneyimiyle Cumhuriyet'e uygun bir muhalefet çizgisi oluşması beklenmekteydi.⁹⁰

Atatürk ve Cumhuriyet'in ideallerine bağlılığını dile getirerek kurulan SCF, üyeleri arasında, Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Hanım ve Atatürk'ün pek çok yakın arkadaşını bulunuyordu. CHF ile SCF'nin ayrıştıkları en temel nokta ekonomiye yaklaşımlarıydı. SCF daha liberal bir çizgide olmasının yanında tekelleşmeye de karşıydı. Bunun dışında parti tüzükleri ve zihniyet konusunda CHF ile SCF arasında ciddi bir fark yoktu.⁹¹

2.4.a. 4-7 Eylül İzmir Olayları ve SCF'nin Kapanması

SCF Atatürk'ün teşvikleriyle kurulmuş olmasına rağmen, CHF saflarında pek hoş karşılanmamaktaydı. Özellikle SCF'ye bakış açısını anlayabilmek adına Hilmi Uran'ın hatıratları önemli bir kaynaktır. Hilmi Uran⁹² ve yüksek ihtimalledir ki CHF milletvekillerinin büyük bir çoğunluğu SCF'yi "halk tabakalarının ruhuna henüz

⁹⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s.272-73.

⁹¹ Ayhan Aydın, "Cumhuriyet Döneminde Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi: Ortaya Çıkış Sebepleri, Kurucuları, Nizamnamesi, Kapanması ve Basınla İlişkileri", *Marmara İletişim Dergisi*, Sayı:8, 1994, s.266-268.

⁹² Hilmi Uran, 3. Dönem TBMM'den itibaren CHP Milletvekili olarak görev yapmıştır. Ayrıca Bayındırlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur. Bknz: Hilmi Uran, "Hatıralarım", *Mülkiye Dergisi*, 27/240 (2003), s.161-168.

sinmemiş olan körpe inkılap hamlelerini tehlikeye” sokmuş olmakla suçluyordu.⁹³ SCF’nin inkılap hamlelerini tehlikeye sokmakla suçlanmasının sebebi yerel seçimlere teşkilatlanmadan katılmasıydı. Ancak yeni partiye karşı halk tarafından büyük bir rağbet vardı. Parti üyeliğine yoğun bir talep yaşanıyordu.⁹⁴ Fethi Okyar’ın İzmir ziyaretine yoğun bir kalabalık eşlik etmişti. Ancak ziyaret öncesinde CHF’nin binalarının taşlanması gibi aşırılık içeren bazı olaylar yaşanmış ve bu durum hem CHF’yi hem de Atatürk’ü rahatsız etmişti.⁹⁵

1930 yılında yerel seçimler yapıldı. SCF, 502 belediyeden yalnızca 30’unu kazandı.⁹⁶ Görünürde çok küçük olan bu kazanım Cumhuriyet Halk Fırkası’nı oldukça şaşırtmıştı. Çok partili seçim sistemine oldukça yabancı olan bir toplum olduğu düşünüldüğünde bu küçük kazanım aslında toplumun çok partili sisteme uyum sağlaması açısından önemliydi.⁹⁷ CHF için kaybetme ihtimalinin doğması bir süredir tek parti olmasının getirdiği rahatlık ortamını yıkmış ve CHF içerisinde ciddi bir korku ortaya çıkmıştı.⁹⁸ Yine Hilmi Uran’ın bu dönem SCF hakkındaki düşünceleri dönemi yansıtmaması açısından oldukça önemlidir;

⁹³ Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017, s.194.

⁹⁴ Eric Jan Zürcher, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, s.264-265.

⁹⁵ Ahmet Demirel, a.g.e., s.78-79.

⁹⁶ Eric Jan Zürcher, a.g.e., s. 265.

⁹⁷ Mete Tunçay, a.g.e., s.147-151.

⁹⁸ Zafer Tarık Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler*, s.274-75.

“O günkü seçimlerden yirmi altı sene sonra yazmakta olduğum bu satırları, bugünün soğukkanlılığıyla ve çeşitli seçim mücadelesi görmüş olarak yazdığım için itiraf etmeliyim ki, halkın bu yeni partiyi destekleyişi candan olmuştu ve Serbest Cumhuriyet Fırkası her türlü propagandasını ancak kanunun müsaadesi erevesi içinde yapmıştı. Fakat ben ve bütün Halk Partililer yeni partiye gönderilen bu umulmadık teveccühü haysalamıza sığdıramıyorduk ve ondan acı acı şikâyet etmiştik. Yalnız gene itiraf etmeliyim ki, bu propagandalar henüz körpe inkılap hamleleri için yıkıcı bir mahiyet taşıyordu. Bunda, parti başındaki kurucuların kusuru olmayabilir, fakat taşralarda, yeni parti adına seçimi mutlaka kazanmak isteyen ikinci, üçüncü derecedeki şahışlar “Serbest” kelimesinin de taşıdığı manadan faydalanarak halk kitlelerine inkılaplara artık bağımlı olmayacaklarını ve her türlü hal ve hareketlerinde serbest bulunacaklarını açık açık telkin etmişlerdi. Parti kurucuları, pek aceleye gelen teşkilatlanma içinde partileri için çalışmaya memur ettikleri kimselerin inkılap taraftarı olup olmadığına pek dikkat etmemişlerdi. Bunlar da inkılapa henüz ısınamamış olan geniş halk kitlelerinin hissiyatından faydalanmak suretiyle seçimi kazanmayı kendilerine şiar edinmişlerdi.”⁹⁹

Görüldüğü gibi CHF içerisinde SCF gerçek bir şok etkisi yaratmıştı. Partinin kısa sürede toplum tarafından benimsenmesi uzun yıllardır Türk siyasetinin ilk ve tek partisi olan CHF için şaşırtıcı bir durumdu. Ancak işlerin karışmaya başlamasına sebebiyet veren olaylardan biri Fethi Bey’in Meclis’te Cumhuriyet Halk Fırkası’nı büyük çapta bir usulszlkle ve seçimlere fesat karıştırmakla suçlaması oldu.¹⁰⁰ Bahsi geçen tartışma esnasında tansiyon oldukça yükseldi ve Mustafa Kemal Atatürk bu ortamda artık daha fazla tarafsız kalamayacağını bildirdi. Bunun zerine Fethi Okyar, 17 Kasım 1930 yılında partiyi kapattı.¹⁰¹

⁹⁹ Hilmi Uran, a.g.e., s. 196-197.

¹⁰⁰ Zafer Tarık Tunaya, a.g.e., s.274-75.

¹⁰¹ Ayhan Aydın, a.g.m., s.273, Zafer Tarık Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, s.635.

2.4.b. Menemen Hadisesi

Fethi Okyar'ın SCF'yi kapatması gündemdeki şiddet olayların yatışmasını sağlamadı. Mustafa Kemal Atatürk SCF'nin kapatılmasının sonrasında, beraberinde CHF temsilcilerle birlikte 2 ay sürecek olan bir yurt gezisine çıktı. 23 Aralık 1930'da Menemen'de büyük çaplı bir kriz yaşandı. Derviş Mehmet ve müritlerinin, şeriat ve hilafet istediklerine dair yaptıkları eylem kontrolden çıktı. Çeşitli taşkınlıklar içeren eylemi kontrol altına almaya çalışan iki bekçinin şehit edilmesi, Mustafa Fehmi Kubilay adlı bir yedek subayın ise şeriat yanlıları tarafından kafasının kesilerek şehir meydanında sergilenmesi ülke çapında büyük bir şok yarattı.¹⁰² 28 Aralık 1930'da orduya bir başsağlığı bildirisi yayımlayan Mustafa Kemal Atatürk, "...Kubilay şehit olurken gericiilerin gösterdiği vahşet karşısında Menemen'deki halktan bazılarının alkış tutarak olayı uygun bulduklarını belli etmeleri bütün Cumhuriyetçiler ve vatanseverler için utanılacak bir durumdur." sözleriyle yaşadığı şaşkınlığı ve kızgınlığı dile getiriyordu.¹⁰³

Doğal olarak bu olay doğrudan hükümete, reform hareketlerine ve en çok da Cumhuriyet'e karşı yapılan bir saldırıydı. Ancak CHF'yi ve Mustafa Kemal Atatürk'ü belki de en çok şaşırtan olay ise Menemen halkının duruma müdahale etmek yerine sessizce olayları izlemeleri oldu. Bu durum Menemen halkının

¹⁰² Barış Ertem, Resmî Belgeler ve Basında "Menemen Olayı", *International Journal Of Histroy*, 5/1, 2013, s.163.

¹⁰³ Necdet Aysal, "Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı", s.605.

isyancıları desteklemesi olarak yorumlandı ve sıkıyönetim ilan edildi. 2.000'in üzerinde tutuklama yapıldı ve tutuklananlar arasında SCF taraftarları bulunuyordu.¹⁰⁴ Divan-ı Harp yargılamaları neticesinde 28 kişinin idamıyla sonuçlanan süreç Cumhuriyet Halk Fırkası'nda ciddi otoriterleşme eğilimlerinin başlamasına ve hatta muhalefet partilerine karşı bir isteksizliğe dönüştü.¹⁰⁵ TpCF ile başlayan muhalefet kavramı İzmir suikastı ile travmatik bir durum haline gelmiş, SCF ile başlayan süreç ise Menemen olayı ile pekişmişti. CHF ve üst yönetim tarafında artık gerçek bir muhalefetin bir gün oluşup oluşmayacağı sorusu gündeme gelirken, parti içinde de ciddi bir muhalefet karşıtlığı oluşmaya başlamıştı.

¹⁰⁴ Zafer Tarık Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, s.265.

¹⁰⁵ Eric Jan Zürcher, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.167.

BÖLÜM III

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ

3.1. Çok Partili Sisteme Doğru

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte muhalif hareketlere baktığımızda TpCF ve SCF gibi partilileşmiş hareketler haricinde pek çok muhalif grubunda olduğunu görüyoruz. TpCF ve SCF, her ne kadar suç teşkil eden bir takım kanlı olaylarla anılıyor olsalar da “*legal muhalefet*” olarak adlandırılabilir şekilde siyasetin içinde yer alıyorlardı. Ancak partiler içerisinde kendine yer bulmalarına rağmen, parti dışında daha aktif bir şekilde örgütlenen belli başlı gruplar da mevcuttu.¹⁰⁶ Genel bir değerlendirme yapılması gerekirse, hem 1924’te hem de 1930’da çok partili hayata geçiş denemelerinin en büyük aksaklıkları yahut yarım kalış sebepleri büyük ihtimalle Cumhuriyet rejimini koruyabilme refleksi idi.

Cumhuriyet’in ilanından daha önceleri hatta Millî Mücadele süreci içerisinde başlamış olan bir “ikinci grup” muhalefeti, CHP içinde uzun süre boyunca var olmuştu. Birinci grup olarak adlandırılan “devrimciler”, Mustafa Kemal Atatürk ve onun ilkelerine bağlı olanlar ile “muhafazakârlar” olarak adlandırılan ikinci grup arasındaki çekişme, kimi zaman partileşme kimi zamansa gevşek bir şekilde CHP içi muhalefet olarak kendini göstermiştir. 1932 yılına kadar varlığını parti içinde

¹⁰⁶Cemil Koçak, *Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler*, s.6-11.

gösteren ikinci grubun tasfiye süreci “ilkinde sert” ancak “ikincisinde daha yumuşak” bir şekilde gelişmiştir.¹⁰⁷

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapanışının ardından Mustafa Kemal Atatürk, Menemen olayları sebebiyle yarım kalan yurt gezisine çıkma kararı aldı. Üç ay sürmesi planlanan gezi süresince Anadolu’yu gezen Atatürk, Ankara’ya döndüğünde iki konu ile ilgili düzenleme yapılmasına karar vermişti. Bunların ilki erken seçim, ikincisi ise ekonomik önlemler alınmasıydı.¹⁰⁸

3.1.a. 1931 Seçimleri

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılmasının ardından, 1931’de erken seçime gidildi. 1931 ile 1946 yılları arasında TBMM’de 8 hükümet kuruldu. 25 Ekim 1937 tarihinde Celal Bayar Başvekil olana kadar 6 yıllık bir süreçte İsmet İnönü Başvekillik görevini yürütmüştür. 1931 yılında başlayan Dördüncü Meclis Dönemi 1935 yılına kadar devam etmiştir.¹⁰⁹ SCF’nin kapatılması ve yaşanan olaylar neticesinde Nisan ayında erken seçime gidilmesi kararlaştırılmıştı. Büyük ihtimalle bu kararın en önemli sebebi; SCF’nin süreç içerisinde halktan aldığı desteğin görülmesi ve rejim karşıtı birtakım eylemlerin ortaya çıkmasıyla CHF halkın gözünde meşruiyetini bir kere daha tasdik etmek istemesiydi. Bu seferki seçimlerde

¹⁰⁷ Turgay Uzun, “Atatürk Dönemi Muhalefet” *Türkler Ansiklopedisi Cilt 16: Cumhuriyet*, Ed. Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca, Ankara, 2002, s. 560-564.

¹⁰⁸ Birgül Bozkurt, “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Eğitim Politikaları (1923-1950) Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007, s.149.

¹⁰⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1998, s.61-62.

daha öncekilerinden farklı olarak köylü ve işçi kesimlerinden insanların da milletvekili adayı olarak listeye isimleri girdi.¹¹⁰ 1931 yılı seçimlerindeki bu *farklı* adaylar basının da oldukça ilgisini çekmekteydi. “Yeni Meclis’in Siması Her Sınıftan Mebus Olacak”¹¹¹ başlığıyla gazetelerde yer alan haberler, zaman içerisinde yerini abartılı rakamlara bıraktı.¹¹² Nisan ayında başlayan seçimlerin sonuçları 27 Nisan 1931’de Mustafa Kemal Atatürk’ün yayınladığı bir beyanname ile duyuruldu.¹¹³ 4 Mayıs 1931’de toplanan TBMM, Cumhurbaşkanlığı görevine 298 oy ile Mustafa Kemal Atatürk seçildi. Başvekillik görevi ise İsmet İnönü’ye verildi. Böylece IV. İnönü Hükümeti kurulmuş oldu.¹¹⁴ 1931 seçimlerini takip eden süreçte CHF’nin 3. Büyük Kurultayı düzenlendi. Cumhuriyet tarihimiz açısından oldukça önemli olan bu Kurultay kimi yazarlar tarafından Devlet-Parti bütünleşmesi olarak adlandırıldı.¹¹⁵

3.1.b. CHF’nin 1931-1935 Kurultayları

CHF’nin Üçüncü Büyük Kurultayında, bugün Atatürk İlke ve İlkeleri olarak bildiğimiz 6 maddeden biri olan Devletçilik İlkesi CHF’nin parti programına alınmıştır. Devletçilik, Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte Türkiye’de bulunan ekonomik

¹¹⁰ Ahmet Demirel, *a.g.e.*, s.82-85.

¹¹¹ *Cumhuriyet*, 25 Mart 1931.

¹¹² *Cumhuriyet*, 27 Mart 1931.

¹¹³ Metin için Bknz: “Seçimden Sonra Millete Beyanname” *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1991, s.610.

¹¹⁴ *Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler*, s.95-97.

¹¹⁵ Cemil Koçak, “Parti Devlet Bütünleşmesi”, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, İzmir: Cem Yayınevi, 2018, s.154.

hadiseler neticesinde bir şekilde ülkenin gereksinimlerinden doğmuştu.¹¹⁶ Ekonomik olarak ağır bir yükün altında kurulan Cumhuriyet, 1929 Bunalımıyla kendini henüz toparlayamamış ekonomik açıdan bir darbe daha almıştı. 1930'da "Türk Parası Kıymetini Koruma Yasası" çıkartılmış ve Türkiye Merkez Bankası kurulmuştu. Ancak bütçe açıkları ve gelir gider dengeleri bir türlü düzelmiyordu. Tüm bunlara rağmen 7 yaşındaki Cumhuriyet, Osmanlı borçlarını ödemiş, demiryolu yapımları artmış ve yabancıların elindeki işletmeler satın alınmıştı. Hatta bu dönemde muhalefetin CHF'ye en büyük eleştirisi "devletçilik" yapıyor oluşuydu.¹¹⁷

27 Ocak 1931'de Atatürk'ün CHF'nin İzmir Kongresi'nde yapmış olduğu konuşmada, devletçilik ilkesinin önemi vurguluyor, konuşmasında; "Fırkamızın takip ettiği program bir istikametten tamamıyla demokratik halkçı bir program olmakla beraber iktisadi nokta-i nazardan devletçidir" diyordu. Atatürk halkın da devletçi bir tutumu olduğunu ve her ihtiyacını devletten talep ettiğini belirtiyordu.¹¹⁸ Bahsi geçen yıllarda yalnızca Türkiye'de değil, 1929 Bunalımından etkilenen pek çok ülke ekonomi politikalarında devletçi bir model izlemek durumunda kalmıştı.¹¹⁹ Türkiye'de "milli iktisat" kavramı, Cumhuriyet'ten önce de bilinen bir kavramdı. Ancak özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında daha da önem kazanmıştı. Bunun sebeplerinden biri Zafer Toprak'a göre özellikle "ülke iktisadına çeki düzen

¹¹⁶ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s.634.

¹¹⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 3. Kitap*, Bilgi Yayınevi, s.315.

¹¹⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c.I-III*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, s. 292.

¹¹⁹ Hakan Uzun, "Cumhuriyet Halk Partisi Kongrelerinde Devletçilik Tartışmaları" *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 15/2, 2017, s.278.

verilebilmesi için genel ahlak sorununa en kısa sürede çözüm getirmek” amacıyla benimsenmişti.¹²⁰ Ancak özellikle 1930-1939 yılları arasında dünya çapında yaşanan ekonomik buhranda “dışa kapanmak ve devlet eliyle sanayileşme” faaliyetlerinin hızlandırılması önemli ölçüde başarılı olmuştu. Özellikle az gelişmiş ülkeleri ciddi ölçüde etkileyen buhran dönemi, içe kapanarak dışarıdan gelecek etkileri ciddi ölçüde azaltmayı sağlıyordu.¹²¹

CHF’nin Üçüncü Büyük Kongresi, 10-18 Mayıs tarihleri arasında yapıldı. Açılış konuşmasını yapan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Sivas Kongresi’nden bahsederek o dönem her türlü olumsuzluklara ve zorluklara rağmen başarılanlardan ve geline aşamadan ve tüm bunların halkın desteği ve güveni ile olduğundan bahsediyordu.¹²² Atatürk’ün açılış konuşmasının ardından Başvekil İsmet İnönü, geçen dört yılda yaşananlardan bahsederek partinin Laiklik, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık ve İnkılapçılık yönüne vurgu yapıyor, dahili ve harici siyasetle ilgili icraatları açıklıyordu.¹²³ Atatürk iktisadi durumdan bahsettikten hemen sonra konuşmasını kapatırken kongrenin temel amacını ise şu sözlerle dile getiriyordu;

¹²⁰ Zafer Toprak, Türkiye’de Ekonomi ve Toplum: Milli İktisat-Milli Burjuvazi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.145-154.

¹²¹ Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s.59-64.

¹²² C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, 10-18 Mayıs 1931, s.1-2.

¹²³ C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, 10-18 Mayıs 1931, s.3-9.

*“Geçen Kongreden beri başlıca icraatımız bunlardır. Cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçı Fırkamız geçen devirde müspet eserli ve muvaffakiyetli olarak çalışmıştır. Bunu açık alınla ve itimadı nefisle ifade ederiz”*¹²⁴

1927 yılında yapılan kongrede CHF, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık ve Laiklik ilkelerini benimsemiş, ancak 1931 yılında Devletçilik ve İnkılapçılık ilkelerinin de eklenmesiyle CHF’nin “6 Oku” tamamlanmış oldu.¹²⁵

1935 Kurultayı ise 1931’de tamamlanmış olan ilkelerin devlet programına dahil edilmesi, devletle partinin bütünleşmesi ve “Kemalizm İlkeleri” olarak adlandırılmalarıyla sonuçlandı.¹²⁶ Kurultay 9-16 Mayıs tarihleri arasında gerçekleştirildi.¹²⁷

3.1.c. Türkiye’de Reform Hareketleri

1931-1935 yılları arasında siyasette değişimler yaşanırken, Türkiye’de uzun soluklu bir reform hareketi süreci de yaşanmaktaydı. Reform hareketleri denildiğinde akla 1923 yılında Cumhuriyet’in ilanından 1935 yılına kadar süre gelen ve hatta sonrasında da devam eden geniş çaplı topyekûn bir değişim hareketi gelir. Oldukça kapsamlı olan bu reformlar oldukça uzun yıllara yayılmıştır. 1931 ile 1935 yılları

¹²⁴ C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, 10-18 Mayıs 1931, s.10.

¹²⁵ Cemil Koçak, “Parti Devlet Bütünleşmesi”, s.154., Ayrıca Bknz: Cemil Koçak, “Yeni belgeler Işığında CHP-Devlet Kaynaşması Üzerine Notlar” Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar, Der. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014, s.133-135.

¹²⁶ Hakan Uzun, a.g.m., s.285

¹²⁷ C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, Ankara: Ulus Basımevi, 1935, s.1.

arasında yapılan reform hareketlerine bakarsak ilk olarak 1932 yılında kurulan Halkevleri dikkatimizi çeker.

Halkevleri, 1931’de kapatılan Türk Ocaklarının yerine kurulmuş, CHF’ye bağlı Türk Devriminin değerlerini koruyacak, yayacak ve halk tarafından benimsenmesini sağlayacak bir merkez olarak tanımlanmıştır. 1932 ile 1950 yılları arasında toplam 478 Halkevi açılmıştır.¹²⁸ Halkevlerinin temel etkinlik kolları şu şekildeydi; dil edebiyat, güzel sanatlar, spor, toplumsal yardım, dersane ve kurslar, köycülük, müze ve sergiler, kütüphaneler ve temsil. Halkevleri, Sina Akşin’e göre aydınlanma hareketlerini taşraya yaymıştır.¹²⁹ Niyazi Berkes’e göre ise “Halkevleri” isminin seçilmesinin sebebinin Atatürk’ün, Ziya Gökalp-Meşrutiyet Türkçülüğünden kendi ulusçuluk anlayışını farklılaştırdığının bir göstergesidir.¹³⁰

1932 yılında Kur’an, ilk defa devlet desteği ile Türkçe’ye çevrildi ve camilerde ezan Türkçe okunmaya başlandı. 1950 yılına kadar devam eden bu uygulama¹³¹ uzun yıllar boyu sürecek bir muhalefetin ve yeni muhalif kitlelerin oluşumuna önayak oldu.

Diğer önemli bir reform hareketi tarih alanında olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Türkiye’de tarihçilik, İslam Tarihi ve Osmanlı Tarihinin dışına çıkmıştır. Avrupa Tarihi, Türk Tarihi, Dünya Tarihi gibi alanlara genişletilmesi II. Meşrutiyet döneminde atılan bazı adımlarla sağlanmaya çalışılmıştı ancak 15 Nisan

¹²⁸ Cemil Koçak, “Parti Devlet Bütünleşmesi”, s.156; Orhan Özacun, “Halkevlerinin Dramı” *Kebikeç*, Sayı 3. 1996, s.88.

¹²⁹ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 236.

¹³⁰ Niyazi Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, Ankara: Adam Yayınları, 1982, s.24.

¹³¹ Ahmet Demirel, *a.g.e.*, s.120, Bernard Lewis, *a.g.e.*, s.560.

1931’de Türk Tarih Kurumu ve 8 Temmuz 1932’de Türk Tarih Kongresi’nin toplanmasıyla tamamlanmış oldu.¹³²

Türk Dil Kurumunun kurulması, soyadı kanunun getirilmesi gibi pek çok reform hareketi düzenlendi.¹³³ 21 Haziran 1934 yılında çıkartılan Soyadı kanunu Türk aile hayatı açısından oldukça önemliydi. 24 Aralık 1934’te kanunun nasıl uygulanacağına dair bir nizamname çıkartıldı. Buna göre, eğer her aile iki sene içerisinde herhangi bir soyadı seçip bildirmez ise devlet tarafından kendilerine bir soyadı atanacaktı.¹³⁴ İlber Ortaylı’ya göre Soyadı Kanunu, Cumhuriyet’in ilanından bu yana yapılan tüm reform hareketleri içinde en az itiraz edilen reform olmuştu.¹³⁵

3.2. Cumhuriyet Halk Partisi’nde Çok Partili Hayata Geçiş Zorlayan Etmenler

1924 ve 1930 yıllarında Cumhuriyet Halk Fırkası oldukça travmatik iki çok parti deneyimi yaşamıştı. Özellikle İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde tüm dünyada diktatörlük rejimlerinin sert rüzgârı esiyordu. Dünyanın pek çok yerinde demokrasi kavramının ve çok partili hayatın bugün anladığımız kadar renkli olmadığı söylenebilir.¹³⁶ Bir reform dönemi olan Cumhuriyet, pek çok açıdan sancılı başlangıçların ve modern Türkiye’nin oluşumunda hem siyasi aktörleri hem de

¹³² Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 237.

¹³³ Ahmet Demirel, *a.g.e.*, s.118-120.

¹³⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam III. Cilt*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012. s. 443.

¹³⁵ İlber Ortaylı, *Atatürk*, İstanbul: Kronik yayınları, 2018 s.396.

¹³⁶ Sina Akşin “Atatürk Döneminde Demokrasi” s. 248-249.

toplumsal dönüşümleriyle hayli kritik bir süreç olmuştur. Cumhuriyet'in kurucusu olarak anılan aktörlerin başında şüphesiz ki Cumhuriyet Halk Fırkası gelmekteydi. 1923'ten 1950 yılında kadar tek başına iktidarda kalan bu parti, kendisine muhalefet olarak ortaya çıkan iki başarısız deneyim neticesinde zamanla siyasi alanda tek parti olmasıyla, yenilmez olduğuna dair bir inanç beslemeye başladı.¹³⁷ Cumhuriyet'in ilanından çok daha önce Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde farklı bir yönetim anlayışı mevcuttu. Yöneten ile yönetilen arasında Cumhuriyet rejiminden daha farklı bir yapının var olması, CHP'nin zorlu bir kitleye hitap etmesine sebep oluyordu.¹³⁸ Bu nedendir ki Mustafa Kemal Atatürk'ün CHP'nin 1. Kurultayı'nda altı gün boyunca devam eden konuşması Nutuk'u okudu.¹³⁹ Atatürk, Nutuk'ta; Cumhuriyet'in doğrudan halka ait olduğunu vurgulamıştı.¹⁴⁰ Hem Parti'nin yol haritası hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin ana siyasi kaynağı olan Nutuk'ta Atatürk, yeni Cumhuriyetin asıl sahibinin halk olduğunu ve ancak halkın Cumhuriyet'i ileriye taşıyacağından sıkça bahsetmektedir.¹⁴¹ Türkiye'de Cumhuriyet kavramı, Mustafa Kemal Atatürk'ün ortaya koyduğu bazı ilkeler üzerinde inşa olunmuştur. Bu ilkelerin

¹³⁷ Mete Tunçay, *a.g.e.*, s.310-314.

¹³⁸ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 93-96.

¹³⁹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.41.

¹⁴⁰ Mete Tunçay, *a.g.e.*, s.180.

¹⁴¹ Sina Akşin, "Atatürk Döneminde Demokrasi" s. 249-250.

bütününün genel koruyuculuğunu ise Cumhuriyet'in ilk siyasi partisi ve kurucusu CHP üstlenmişti. Bu da CHP'ye tarihsel bir sorumluluk yüklemekteydi.¹⁴²

TpCF deneyimi ve SCF deneyimlerinin neticesinde Atatürk'ün yakın olduğu bir isimden yeni bir parti kurmasını istemesi, CHP'nin Cumhuriyet'in koruyucusu olma unvanını bir şekilde zedelemiştir.¹⁴³ Ancak 1931 Kurultayı'na kadar CHP'nin kendine net bir yol haritası çizemediğini söylemek mümkün değildir. Bu hususta hem Nutuk hem de diğer parti konuşmaları göz önüne alındığında Atatürk'ün ciddi bir yol göstericiliği olduğu söylenebilir.¹⁴⁴

Türkiye Cumhuriyet'i, kuruluş sürecinde Mustafa Kemal Atatürk'ün oluşturduğu doktrin üzerine inşa olunan bir devlet yapısına sahipti. CHP'nin *altı oku* onu Cumhuriyet rejimi ile bütünleştirmiştir.¹⁴⁵ CHP Kemalizm ilkelerini, sık sık kendisine karşı ortaya çıkan muhalefet hareketlerine karşı bir tür savunma mekanizması olarak kullanmıştır.¹⁴⁶ 1931 sonrası ülkede daha ciddi bir örgütlenme girişimine başlanması CHP'yi bir güç odağı haline getirmeye başladı. Özellikle yeni reformlar ve mevcut reformların sürekliliğinin sağlanması konusundaki tutum CHP'yi devletleştirmektedir. Daha önce bahsettiğimiz şekilde CHP kendini

¹⁴² Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, s.42

¹⁴³ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s.43.

¹⁴⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler*, s.45.

¹⁴⁵ Mehmet Kayıran, Mustafa Yahya Metintaş, "Atatürkçü düşünce sistemi: Atatürkçülük Kemalizm". *Atatürk Yolu Dergisi*, 2/13, 2013, s.581.

¹⁴⁶ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.47.

Cumhuriyet'in koruyucusu olarak görmeye başlamış, hatta belirli bir dönem gerçekten de Cumhuriyet'in sahibi ve koruyucusu olarak siyasal sistemde tek parti olarak var olmuştur. Cumhuriyet değerlerin koruyuculuğunu uzun süre boyunca tek başına üstlenmiş olması CHP'nin kendi haricinde herhangi bir siyasi partinin Cumhuriyete sahip çıkabilme ihtimalini reddetmiştir.¹⁴⁷ Ancak bugün CHP'nin ve Atatürk'ün böyle bir otoriterleşmeyi bilerek ve isteyerek yaptıklarını söylemek, Cumhuriyet tarihine ve kurucu değerlere büyük bir haksızlık olacaktır.¹⁴⁸ Özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün çok partili siyasi hayata dair beklentilerinin ve yoğun bir isteğinin olduğu bilinmekle beraber, bu çok partili hayatın bugün anladığımız demokrasi ile bire bir aynı şey olmadığını belirtmek gerekmektedir.¹⁴⁹ 1931 yılında gerçekleşen reform hamleleri sonrasında Atatürk İlke ve İnkılaplarının sonuncusu olan "Devletçilik İlkesi" en önemli ilkelerden biri haline gelmeye başlamıştır.¹⁵⁰

3.2.a. Çok Partili Hayata Geçişin İç Sebepleri

Bir önceki bölümde, özellikle CHP içinde çok partili hayata geçişi zorlayan etkileri inceledik. Bu bölümde çok partili hayata geçişi sağlayan iç sebeplere odaklanacağız. 10 Kasım 1938'de, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa

¹⁴⁷ Tefik Çandar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, s.74-75.

¹⁴⁸ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s.50.

¹⁴⁹ Sina Akşin, "Atatürk Döneminde Demokrasi" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:47, Sayı:1, Ankara, 1992, s. 249-251.

¹⁵⁰ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, s.314-315.

Kemal Atatürk'ün vefatı tüm ülkede büyük bir üzüntü ile karşılandı.¹⁵¹ Atatürk vefatından önce, 1937 yılında Başbakanlık görevine ilerleyen yıllarda Demokrat Parti'nin kurucuları içinde yer alacak ve ana muhalefetten iktidara bir kere daha yürüyecek olan Celal Bayar'ı getirmişti.¹⁵² 11 Kasım 1938'de TBMM'de yapılan oylamada İsmet İnönü 322 oyla Cumhurbaşkanı seçildi¹⁵³ ve yeniden Bayar'ı Başbakan olarak atadı. Bayar, 25 Ocak 1939 yılına kadar Başbakanlık görevini icra etti. 26 Aralık 1938'de yapılan CHP Kurultayı'nda Atatürk'e "Ebedi Şef", İnönü'ye ise "Milli Şef" unvanları verildi.¹⁵⁴ 1945 yılına kadar İnönü, Milli Şef olarak Cumhurbaşkanlığı görevini icra etti.

1939'de Atatürk'süz yapılan ilk seçimler neticesinde İsmet İnönü'nün ve Bayar'ın ilk hükümeti kurulmuş oldu. İnönü, 1939 yılı Meclis açılış konuşmasında II. Dünya Savaşı'nın sert etkilerinden bahsediyordu.¹⁵⁵ Savaş yıllarının sert ekonomik koşulları II. Dünya Savaşı boyunca kendini gösterdi. 1940 yılında çıkan Milli Koruma Kanunu ile savaş sırasında halktan alınan vergiler toplumu oldukça zor bir duruma sürüklüyordu. Olağanüstü halin ilan edilmesi ve yaklaşık 5 sene boyunca sürmesi, toplumu ciddi ölçüde yaraladı.¹⁵⁶ Bunların yanı sıra basına uygulanan sansür, ekonomik sorunlarla birleştiğinde muhalif seslerin baskılanmasına neden

¹⁵¹ Cumhuriyet, 11 Kasım 1938.

¹⁵² *Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014)*, s.61.

¹⁵³ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, s.24.

¹⁵⁴ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.261.

¹⁵⁵ Hasan Yılmaz ed. *Tarihe Düşülen Notlar Cilt 1*, Ankara: TBMM Basımevi, 2011. s. 79-84.

¹⁵⁶ Kemal Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, s.57.

oldu. Muhalefetin baskılanması ise Türkiye’de CHP dışında bir partinin oluşumuna dair bir ihtiyaç doğurmuştur.¹⁵⁷

3.2.b. Çok Partili Hayata Geçişin Dış Sebepleri

II. Dünya Savaşı, en az birincisi kadar korkunç birtakım etkiler barındırmaktadır. 7 Mayıs 1945 yılında Almanya’nın teslim olma sürecine kadar devam eden savaş, resmîyette Almanya’nın 1 Eylül 1939’da Polonya’yı işgal etmesi ile başladı.¹⁵⁸ Ancak İtalya ve Almanya’da yükselen faşizmin tüm dünyayı hızla ikinci bir savaşa doğru sürüklemekte olduğunu herkes farkındaydı. II. Dünya Savaşı’nın sebepleri aslında I. Dünya Savaşı’nın sonuçları olarak yorumlanabilir. İtalya, Mussolini rejimiyle birlikte hem ekonomik açıdan bir buhranın içinde hem de saldırgan bir politika gütmekteydi. Japonya, ABD ve İngiltere’nin gücü İtalya’yı bastırmaktaydı. SSCB ise Brest-Litovsk Anlaşması’nda kaybettiklerini tekrar kazanmak istiyor, Fransa, Almanya sebebiyle kendini güvende hissetmiyor, Almanya’da ise Hitler Rejimi sıkça Versailles Antlaşması’nın intikamını almaktan bahsediyordu.¹⁵⁹ Böylesine karmaşık bir durum içinde 1939’da Almanya Polonya’yı işgal etti ve barut fıçısına dönmüş olan dünyayı ateşe verdi.

¹⁵⁷ Özgün Erler Bayır, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Solda Partileşme” İstanbul Üniversitesi *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, no:45, 2011, s.49.

¹⁵⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih II. Cilt*, Ankara: İmge Kitabevi, 1996, s.112.

¹⁵⁹ Oral Sander, *Siyasi Tarih II. Cilt*, s.103.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na 23 Şubat 1945'te TBMM'de alınan karar üzerine, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edene kadar, II. Dünya Savaşı'na girmedi¹⁶⁰. Bu bir bakıma Türk siyasetinin başarısıydı. Ancak savaş yılları boyunca üzerinde yoğun bir baskı hissetti. Bir yandan Almanya'nın baskısı, diğer yandan Müttefiklerin Türkiye üzerindeki baskılarının üstüne bir de SSCB'nin Türkiye'den talepleri vardı. Tüm bunlar birleşince baskı ve endişe bir arada devam etti.¹⁶¹

Müttefik devletler, daha önce I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş olan Milletler Cemiyeti'nin yerine barışın sağlanması amacıyla Birleşmiş Milletler adında bir örgüt kurmaya karar verdi. Bu yapının içine dahil olabilmenin tek koşuluysa onların yanında savaşa girmekti. Türkiye bunun üzerine 23 Şubat 1945'te Japonya'ya ve Almanya'ya savaş ilan etti ve 3 ay sonra Almanya teslim oldu.¹⁶²

II. Dünya Savaşı'nın yıpratıcı etkisi, sıcak çatışmalara katılmamış olmasına karşın Türkiye Cumhuriyeti'ni oldukça sarsmıştı. Savaşın getirdiği yoksulluk ve imkânsızlıklar oldukça hassas durumda olan Türk ekonomisini daha kötü bir hale getirmekteydi. Zorlu geçen savaş yıllarının ardından¹⁶³ Türkiye Cumhuriyeti, savaş sonrasında daha zorlu bir mücadelenin içine girdi. SSCB'nin savaş sonrası "Sovyet-Türk Saldırmazlık Anlaşması"nı feshetmesi, Avrupa bütünleşmesinin Türkiye

¹⁶⁰ Necdet Ekinci "İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları" *Türkler Ansiklopedisi* Ed. Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca, Ankara, 2002, s.717-722.

¹⁶¹ Fahri Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Kronik Yayınları, 2019. s.267.

¹⁶² Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.265.

¹⁶³ Baskın Oran, Ed., *Türk Dış Politikası Cilt 1*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012. s.486-487.

Cumhuriyeti için zorunlu hale gelmesine sebep oldu. Bu durum çok partili demokrasiye geçişi zorunlu hale getirdi.¹⁶⁴

3.3. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Ortaya Çıkan Muhalefet Hareketleri

Milli Şef'in 19 Mayıs 1945'te çok partili hayata geçişin önünü açması partii içinde farklı düşüncelere sebep oldu. Bazı milletvekilleri bu duruma karşı çıkarken bazıları bu durumu büyük bir memnuniyetle karşılıyordu.¹⁶⁵ Ancak İnönü, çok partili sistemin önünü açmasaydı Demokrat Parti kurulmayacak mıydı sorusunu sormak önemlidir. Çünkü parti içi muhalefet 1945'e gelindiğinde artık durdurulamaz bir hal almıştı. 21 Mayıs'ta başlayan bütçe görüşmeleri sırasında iyiyden iyiye kendini gösteren bir muhalefet mevcuttu.¹⁶⁶

Çok partili siyasal sistemin Türkiye'de başlangıcı ile ilgili Demir Kırat Belgeselinde, Kasım Gülek'in verdiği röportajda Milli Şef'in benzetmeleri oldukça önemlidir. Kendisi Kasım Gülek'in aktardığı kadarıyla şöyle demektedir:

“Ben Harbiye’de okurken Türkiye’ye futbol ilk defa gelmişti. Maç yapardık, başta kaybedeceğini anlayan taraf kayışları çeker öteki tarafın üstüne yürürdü. Bu zamanla kayboldu. Demokraside de öyle olacak. İlk zamanlarda birbirimize kayışları çekecek hücum

¹⁶⁴ Necdet Ekinci, a.g.m., s.720-724.

¹⁶⁵ Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s.359.

¹⁶⁶ Cem Eroğlu, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi, 1990, s.9.

*edeceğiz ama yavaş yavaş alışacağız. Bunun dünyada nasıl yapılacağına, yapıldığını göreceğiz ve kendi şartlarımıza göre bir demokratik hayata geçeceğiz.”*¹⁶⁷

Bu pasajdan da anlaşılacağı üzere İnönü, çok partili hayata karşı oldukça normal yaklaşıyordu. İsmet İnönü, aynı Mustafa Kemal Atatürk gibi çok partili hayatın Türkiye’de oturmasını ve demokrasinin tam işleviyle icra edilmesini arzuluyordu.

3.3.a. Milli Koruma Kanunu

II. Dünya Savaşı’nın etkisi Türkiye’de bir dizi ekonomik düzenleme ve yeni vergilerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Savaş süresince artan karaborsacılık faaliyetlerinin önüne geçebilmek amacıyla¹⁶⁸ 26 Ocak 1940’ta Milli Koruma Kanunu Meclis’ten geçti ve Resmi Gazete’de yayımlandı.¹⁶⁹

Milli Koruma Kanunu, ekonomiyi düzenleme, karaborsacılığa imkân tanımama ve savaş ekonomisinin daha fazla zarar vermesini önlemek amacıyla devlete çok fazla yetki veriyordu. Nispeten Milli Koruma Kanunu, fiyatların yükselmesini engellemiş ancak ekonomik çöküşün önüne geçememişti.¹⁷⁰ 1942 yılında Başvekil Refik Saydam’ın görevi başında vefat etmesiyle, yeni hükümeti kurma görevi Şükrü

¹⁶⁷ Demir Kırat Belgeseli 1. Bölüm’de yer alan Kasım Gülek’in röportajından birebir alıntıdır. Daha fazlası için bkz: Birand, Mehmet Ali (Yön), Demir Kırat, TRT, 1994-1995.

¹⁶⁸ Ahmet Demirel, *a.g.e.*, s.201.

¹⁶⁹ Resmi Gazete, 26 Ocak 1940.

¹⁷⁰ Cemil Koçak, “Savaş Yıllarında Ekonomik Sorunlar”, s.170.

Saraçoğlu'na verildi.¹⁷¹ Saraçoğlu Hükümet'i Milli Koruma Kanunu ile amaçlanan devlet denetimini tersine çevirdi ve bu hamleyle, 1942 yılında fiyatlar fırladı. Halk tarafından yoğun tepkilerin gelmeye başlamasıyla, savaş döneminde elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi amaçlayan Varlık Vergisi Kanunu yürürlüğe girdi.¹⁷²

3.3.b. Varlık Vergisi

Varlık Vergisi, 11 Kasım 1942 yılında savaşın en sert geçtiği dönemde çıkartıldı. Bir defaya mahsus olmak üzere ödenecek olan bu yeni vergi, 15 gün içerisinde tahsil edilecekti.¹⁷³ Başlarda savaş döneminde zenginlik elde etmiş kesimleri yani karaborsacılık yapanları vergilendirilmek planlanmıştı. Ancak uygulamada çok fazla sorun yaşandı. Özellikle azınlıkların vergilendirilmesinde son derece acımasız davranıldı.¹⁷⁴ Borcunu ödeyemeyecek durumda olanları zorla çalıştırma gibi sonuçlar içeren Varlık Vergisi, ödeme süresi çok kısa olduğundan insanların taşınamaz varlıklarını yok pahasına satmalarına sebep oldu.¹⁷⁵

Varlık vergisinin ağır yükü altında ezilen halk için Milli Şef İnönü bir korku sembolü haline gelmeye başladı. Ancak bir taraftan da İnönü ile alakalı övgü dolu

¹⁷¹ *Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014)* s.66.

¹⁷² Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.266, Resmî Gazete, 12 Kasım 1942. Son Posta gazetesi'nde Ekrem Uşakgil, Varlık Vergisi ile ilgili yazıyı "Başvekil, Açık, Samimi, Korkusuz Konuştu" başlığıyla vermiş, "Yeni vergi ile hazine kısa bir zamanda 250 milyon lirasını geri çekecektir helal olsun." demişti. Son Posta, 12 Kasım 1942.

¹⁷³ Ahmet Demirel, *a.g.e.*, s.204.

¹⁷⁴ Cemil Koçak, *a.g.m.*, s.171.

¹⁷⁵ Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 267.

yazıların gazetelerde yayımlanması halkın İnönü'ye olan inancını kırıyordu.¹⁷⁶ Varlık Vergisi de kendisinden önceki vergilendirme gibi bir başka vergiyi doğurdu. Toprak Mahsulleri Vergisi ile birlikte tarım ürünlerinden elde edilen gelirler de vergilendirilmeye başlandı.

3.3.c. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

14 Mayıs 1945'te Meclis'te tartışılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, toprağın yetmediği ya da topraksız bölgelerde büyük toprak sahiplerinin 50 dönüme kadar arazilerini kamulaştırmayı ve topraksız çiftçilere dağıtmayı planlıyordu. Her ne kadar 5.000 dönümlük bir sınır belirlenmesine rağmen parti içi muhalefet kanun görüşmeleri sırasında kendini belli ediyordu.¹⁷⁷ Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun, Atatürk'ün vasiyeti olduğunu belirterek CHP grubuna şu şekilde sesleniyordu;

" Bu kanunun ihtiva ettiği öz prensip ise, topraksız olan ve toprağı yetmeyen köylüleri, yeter [derecede] toprak sahibi kalmaktır. Yani onları mülk sahibi etmek şeklinde kanunun dayandığı temel prensip ifade edilebilir. (...) Cumhuriyet Halk Partisi, bu memlekette topraksız veya yeter toprağı olmayan çiftçilere toprak vererek, onları mülk sahibi etme davasını kendisine mal etmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, bize yerleşik bir millet olmanın, uzlaşık bir cemiyet

¹⁷⁶ Cumhuriyet, 18 Eylül 1942; İsmet İnönü'nün İstanbul'a ziyaretine ilişkin habere yer verilmişti. "Milli Şef İnönü Dün Sabah İstanbul'a Şeref Verdiler" başlıklı haberin hemen altında İngiltere'nin eski Ankara Büyükelçisinin "Türkiye İstiklalini Müdafaa Etmiştir" başlığıyla övgü dolu sözler yer alıyordu. Tan gazetesinde ise "Milli Şefimiz Hararetle Karşılandı" Başlığıyla haber veriliyordu.

¹⁷⁷ Cem Eroğlu, a.g.e., s. 9; TBMM ZC VII/17 54. Birleşim, 14 Mayıs 1945.

olmanın, memleketimizde hakiki hürriyetin ve demokrasinin kökleşmesi yollarını genişleten bir kanundur.”¹⁷⁸

Görüşmeler sırasında basın da konuya oldukça büyük önem atfediyordu. Tan gazetesi sahibi Zekeriya Serter’e göre çalışma hayatında bulunanların %82’sinin köylü olduğu bir ülke için Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gerçekten hakkıyla uygulanırsa önemli bir dönüm noktası olacaktı.¹⁷⁹ Meclis görüşmelerinde vekiller arasında ciddi fikir ayrılıkları yaşanırken kendisi de toprak sahibi olan Adnan Menderes kürsüye çıkarak tasarının, “memleketi iktisadi perişanlığa” sürükleyeceğini savunuyordu.¹⁸⁰ Ayrıca Menderes, ülkede yaşanan toprak sıkıntısının sebebinin tarım arazilerinin yalnızca %15’inin ekilebilir olması olduğunu, hatta bazı bölgelerde nüfus azlığı sebebiyle toprakların boş bırakıldığını savunuyor ve ihtiyaç olunanın Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu değil de bir toprak reformu olduğunu vurguluyordu.¹⁸¹ Hararetle geçen tartışmalar neticesinde Adnan Menderes’in konuşması 16 Mayıs tarihinde gazetelerde kendine yer bulmaya başladı. Kimi gazetelerden Menderes’e destek gelirken, kimi gazeteler Menderes’i eleştiriyordu. Tan gazetesinde Sabiha Seter “Köylü Nerede?” başlıklı yazısıyla milletvekillerini eleştiriyordu.¹⁸² Tartışmaların artması sebebiyle görüşmelere ara

¹⁷⁸Cemil Koçak, *İkinci Parti Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)* Cilt 1, İletişim Yayınları, 2010, s. 207.

¹⁷⁹ Hülya Öztekin, *Tan: Serterler Yönetiminde Muhalif Bir Gazete, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul, 2016, s. 310.

¹⁸⁰ TBMM TD 17 55 16 Mayıs 1945.

¹⁸¹ Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar, Türkiye’de iki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, Cilt 2 , İletişim Yayınları, 2012, s. 210-216.

¹⁸² Sabiha Serter, “Köylü Nerede?”, *Tan*, 15 Mayıs 1945. Sabiha Serter, “gazeteciliği meslek olarak benimsemiş ilk Türk kadın gazeteci” olarak anılan, eşi Mehmet Zekeriya Sertel ile birlikte 1915 yılından itibaren Türkiye gazeteciliğinin önemli figürlerindendir. Sertel çifti, sol görüşü benimsemiş

verildi ve Meclis 19 Mayıs'ta yeniden kanun görüşmelerine başladı. Ancak uzun zamandır ikinci bir partinin kurulması beklentisi, 7 Haziran 1945 yılında Çiftçiye Topraklandırma Kanunu görüşmelerinden hemen sonra tarihe “Dörtlü Takrir” olarak geçen hadise neticesinde gerçekleşti.

3.3.d. Dörtlü Takrir

Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, CHP Meclis Grubuna bir önerge sundu.¹⁸³ Önerge'de üç istek göze çarpıyordu. Milli hakimiyetin fillen gerçekleşmesi için; “Meclis çalışmalarının denetlenmesi, siyaseten özgürlük ve parti içinde yeni organizasyonların düzenlenmesiydi.”¹⁸⁴ Dörtlü Takrir imzası taşıyan önergeyi Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü imzalamıştı. Dörtlü Takrir, CHP grubu tarafından derhal reddedildi. Bugün bu reddin iki sebebi olduğu düşünülmekte; birincisi İnönü'nün isteklerine rağmen parti içi özgürleşmenin olmayışı, ikincisi ise İnönü'nün çok partili siyasal sistemin önünü

ve Tan gazetesinde 1926 yılından 1945 yılına kadar sol muhalif kimlikleriyle yayın yapmışlardır. 4 Aralık 1945 yılında bir grup “komünizm karşıtı” gösterici tarafından ABC Kitabevi, Berrak Kitabevi ve Tan matbaası basılarak tahrip edilmiştir. Tarihimize “Tan Baskını”, “Tan Olayı” olarak geçen bu hadise sonrası 1950 yılına kadar devam eden saldırılar neticesinde Sertel'ler güvenlik endişesiyle yurtdışına yerleşmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Hülya Öztekin, *Tan: Serterler Yönetiminde Muhalif Bir Gazete, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul, 2016. Ali Ulvi Özdemir, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi 1939-1945” *Atatürk Yolu Dergisi*, 13/49, 2012, s.179-216.

¹⁸³ Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar, Türkiye'de iki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, Cilt 2, İletişim Yayınları, 2012, s.313.

¹⁸⁴ Işıl Tuna “Verilişinin 70. Yılında Demokratikleşme Belgesi Olarak Türk Siyasal Hayatında Dörtlü Takrir” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XV/30, 2015, s.207.

açmasıyla CHP'nin özellikle kendi içinden bir muhalefet partisi çıkmasını istemesi ve planlı bir şekilde sert bir tepki vermesi.¹⁸⁵

Yaşanan gerginlikler neticesinde 17 Eylül'de Celal Bayar milletvekilliğinden istifa etti. Adnan Menderes ve Refik Koraltan ise Vatan gazetesinde CHP aleyhine yazı yazdıkları için Eylül ayında Partiden atıldılar.¹⁸⁶ Menderes'in ve Koraltan'ın CHP ile ilişkisinin kesilmesine ilişkin genelgede şöyle deniyordu;

*“Parti adayı olarak halkın oyuna sunulmuş ve Partili Milletvekili seçilmiş oldukları halde son zamanlarda Partiye karşı aldıkları tavır ve hareket ve hele bunların Parti, Parti prensipleri ve Parti Hükümeti aleyhinde yayın yapmayı öteden beri itiyat edinmiş olan Vatan gazetesinde çıkan ve aynı gazetenin aldığı cephede yer alan yazıları Tüzük hükümlerine bağlılık yönünden derin bir aykırılık sayılacak mahiyette görülüp savunmaları alındıktan sonra incelenen durumları sonunda....Genel idare Kuruluna sunulmuştur.”*¹⁸⁷

Ayrıca Menderes ve Koraltan savunmalarında, tutumlarının Parti tüzüğü hükümlerine ya da parti programına aykırı olmadığını bildiriyorlardı.¹⁸⁸ Dörtlülük Takrir ve İsmet İnönü'nün Meclis'te yaptığı konuşma neticesinde ikinci bir partinin kurulması gündeme geldi. Bu hususta önemli bir nokta, yine CHP'nin kendi muhalefetini kendisinin isimlendiriyor olmasıydı. Parti içindeki muhalefet hareketlerine parti yolunu açan İsmet İnönü'nün kendisi olmuştu.

¹⁸⁵ Cem Eroğlu, *a.g.e.*, s.11.

¹⁸⁶ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 219.

¹⁸⁷ BCA. 490 01 5 27 17.

¹⁸⁸ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İşbankası Yayınları, 2007 İstanbul, s.274.

1 Kasım 1945 Meclis Açılış nutkunda İsmet İnönü milletvekillerine diktatörlüğün hiçbir şekilde kabul edilemeyeceğinden bahsederek, çok partili siyasal sistemin başlayacağına dair kamuoyuna ipucu veriyordu. İnönü'nün yapmış olduğu bu açılış konuşması, Türk Demokrasi tarihi için oldukça önemli bir dönüm noktasının başlangıcıydı.

“Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hattâ iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları şevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasına tâbî işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır.”¹⁸⁹

Meclis'te çok partili hayata geçişin sinyallerini veren İnönü'nün bu kararını Avrupa bütünleşmesi için mi yoksa gerçekten çok partili hayata geçişi istediği için mi verdiği hala bir tartışma konusudur. Ancak ne olursa olsun Mustafa Kemal Atatürk'ün hayattayken hem Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na hem de Serbest Cumhuriyet Fırkası'na karşı olan tavrının CHP'de bir kültür başlattığını görmek mümkündür.¹⁹⁰ İnönü'nün konuşmasının ardından hali hazırda mevcut olan parti

¹⁸⁹ 1 Kasım 1945 yılında İsmet İnönü'nün meclis yasama yılı açılışında yapmış olduğu konuşmadan birebir alıntıdır. Daha fazlası için bkz: İsmet İnönü-Yedinci Dönem Dördüncü Yasama Yılı Açılış Konuşması, *Tarihe Düşülen Notlar, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları (1 Mart 1924-14 Aralık 1987)*, Ed. Hasan Yılmaz, TBMM Basımevi, Aralık 2011, s. 120-128.

¹⁹⁰ Sina Akşin, “Atatürk Döneminde Demokrasi” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:47, Sayı:1, Ankara, 1992, s.245-250.

içindeki muhalefetin nasıl bir yol izleyeceği tartışma konusu haline geldi. Celal Bayar'ın yeni bir parti kurup kurmayacağı tartışılmaya başlandı.¹⁹¹

3.4. Milli Kalkınma Partisi

Milli Kalkınma Partisi, 1945 yılında kurulmuş olan ilk partiydi. Parti'nin kurucusu Nuri Demirağ zengin bir iş adamı olması ve havacılık ile ilgili çalışmalarından ötürü hayli dikkat çekici bir isimdir. Çok partili siyasi sisteme geçişin ilk simgelerinden biri olan Milli Kalkınma Partisi, Türk Siyasi hayatında çok fazla etkisi olan bir parti olmadı, siyasi hayatta herhangi bir varlık gösteremedi.¹⁹² Ancak bu dönemde kurulan ilk parti olması açısından tarihte önemli bir yer teşkil etmektedir.

Sivas'ta doğan Demirağ, memur bir babanın oğlu olarak dünyaya gelmiş ve 17 yaşında Ziraat Bankası'nda memur olarak göreve başlamıştır. Ancak sonraki yıllarda ticarete atılmış ve servetini de bu şekilde oluşturmuştur.¹⁹³ Atatürk'ün "İstikbal Göklerdedir" sözlerinden etkilenen Nuri Demirağ, 1936 yılında uçak fabrikası kurmuş, Türk Hava Yollarına Nu.D 36 model uçak yapmaya başlamış, motoru haricinde tamamen yerli üretim olan bu uçak modelini Nu.D. 38 adlı ikinci bir

¹⁹¹ Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar, Türkiye'de iki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, Cilt 2, İletişim Yayınları, 2012, s. 15.

¹⁹² Mehmet Ö. Alkan; "Seçim Afişleri, Parti Amblemleri ve Demokrasi Tarihimize Dair Notlar" *Birikim* 313 (2015), s.102.

¹⁹³ Osman Yalçın, "Mühürdarzade Nuri Bey'in (Demirağ) Hayatı ve Çalışmaları (1886-1957)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, s.44, Güz 2009, s.745-747.

tasarım izlemiştir.¹⁹⁴ Nuri Demirağ, uçak fabrikasının yanı sıra İstanbul Yeşilköy’de Gök Okulu adlı bir uçak okulu açmıştır.¹⁹⁵

1945 yılında İstanbul Valiliği’ne siyasi parti kurmak istediğini bildiren Demirağ, olumlu cevap almasıyla birlikte Milli Kalkınma Partisi’ni kurmuştur. Parti kurucuları; Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atılhan’dır.¹⁹⁶ Kısa süre içinde parti kurucuları arasında çıkan fikir ayrılıkları partinin karışmasına sebep olmuştur.¹⁹⁷

Milli Kalkınma Partisi, 1946 Belediye seçimlerine ve 1950 Genel Seçimlerine girmiş, pek varlık gösterememiş olsa da¹⁹⁸ Nuri Demirağ’ın 1957’de vefat etmesi¹⁹⁹ üzerine 1958 yılında kapatılana kadar varlığını sürdürmüştür.²⁰⁰

¹⁹⁴ İsmail Yavuz, Mustafa Kemal’in Uçakları, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017 s.92-95.

¹⁹⁵ Osman Akandere, “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Çok Partili Hayata Geçişte Kurulan İlk Muhalefet Partisi “Milli Kalkınma Partisi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 4, 1999, s.194.

¹⁹⁶ Cumhuriyet, 25 Temmuz 1945. Hüseyin Avni Ulaş, Osmanlı Mebusan Meclisi ve I. Meclis’te Erzurum Milletvekili olarak görev almıştır. 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nda görev almış, İzmir Suikastı sebebiyle yargılanmış olmasına rağmen ceza almamıştır. 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi’nin kurucuları arasında yer almış olmasına rağmen kısa sürede partiden ayrılmış ve 1946’da DP’den aday olmuştur. Daha fazla bilgi için bkz: Ercan Çağlayan, “Kiğı’dan Bir Portre: Hüseyin Avni Ulaş (1887-1948)” Bingöl Araştırmaları Dergisi, 1/2 (2015): 9-18. Cevat Rifat Atılhan Kurtuluş Savaşı sırasında görev almış, Filistin Cephesi’nde savaşmıştır. Siyonizm karşıtı görüşleriyle tanınan Atılhan, 1946 yılında kadar Türkçü düşünlere yakın sonrasında ise İslamcı bir ideolojiye kaymıştır. Yüzlerce kitap ve makalesi ile milliyetçi-muhafazakar ideoloji için hayli önemli bir isimdir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Rifat Bali “Cevat Rifat Atılhan” Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Muhafazakarlık, Cilt: 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.404-407.

¹⁹⁷ Ahmet Demirel, *a.g.e.*, s. 235.

¹⁹⁸ Zafer Tarık Tunaya, *Siyasi Partiler*, s.639.

¹⁹⁹ *Milliyet*, 14 Kasım 1957.

²⁰⁰ Cem Karakılıç “Türk Siyasal Hayatında Muhalefet” Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Danışman: Prof. Dr. Mesut Çapa, 2015, s.148.

3.4.a. Milli Kalkınma Partisi Parti Programı

Milli Kalkınma Partisi'nin 1950 yılında yayımladığı “Milli Kalkınma Partisi Nizamnamesi İzahları ve Köy Kalkınması” başlıklı broşürde, partinin programı yer almaktadır. 38 Maddeden oluşan parti programı, Hükümet şekli olarak Cumhuriyet'in benimsendiğini bildiriyordu.²⁰¹ Seçimlerin tek dereceli yapılması gerektiğini²⁰², seçimlere “fesat” karıştırılmasının önüne geçileceğini ve bunu yapanlara ciddi cezalar verileceğini bildiriyordu.²⁰³ Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçileceğini,²⁰⁴ aynı kişinin iki dönem üst üste Cumhurbaşkanı seçilemeyeceğini,²⁰⁵ bir “Ayan” Meclisi kurulacağını ve bu meclisin halk tarafından seçilerek üyelerinin “ömürlük” görev alacaklarını söylüyordu.²⁰⁶

Yönetim alanıyla alakalı olan bu maddeleri, hukuk alanıyla alakalı fikirler ve İktisadi konular takip etmekteydi. Tahmin edilebileceği üzere, Milli Kalkınma Partisi, serbest piyasa ekonomisini savunuyor ve devletçilik ilkesini reddediyordu.²⁰⁷

Ayrıca Dış Politika'da “İslam Birliği” savunulmaktaydı.²⁰⁸ Parti'nin geniş bir programı bulunmuyordu. Hatta program yayınlandıktan sonra uzun bir süre boyunca

²⁰¹ “Milli Kalkınma Partisi Nizamnamesi” Madde 3, Milli Kalkınma Partisi Nizamnamesi izahları ve Köy Kalkınması, Şaka Matbaası, 1950, s.20.

²⁰² a.g.e., Madde 5, s.21.

²⁰³ a.g.e., Madde 7, s.21.

²⁰⁴ a.g.e., Madde 8, s.21.

²⁰⁵ a.g.e., Madde 9, s.21.

²⁰⁶ a.g.e., Madde 11, s.21.

²⁰⁷ a.g.e., Madde 28, s.24.

²⁰⁸ Zafer Tarık Tunaya, *Siyasi Partiler*, s.639.

basında partiyle ve parti programı ile dalga geçildi.²⁰⁹ Hatta Partinin toplantılarında ziyafet düzenlendiği ve bu ziyafetlerde kuzu ikram edildiği için Milli Kalkınma Partisi uzun yıllar boyunca “Kuzu Partisi” olarak anıldı.²¹⁰

3.5. Demokrat Parti

Üçüncü çok partili hayat denemesinin nihayetinde olumlu sonuçlanıp sonuçlanmayacağı 1945 yılında büyük merak konusuydu. Dörtlü Takrir sonrasında partiden istifa eden dört isim yeni bir parti kurmaya doğru ilerlerken ne ölçüde başarılı olacakları bilinmemekteydi. Ancak Türk Demokrasi tarihinin işlevsel olarak ilk defa çok partili hayatı deneyimlemesi, Demokrat Parti²¹¹ ile mümkün olacaktı.

7 Ocak 1946’da kurulan DP, henüz kurulduğu gün tüzüğünü ve parti programını açıklamıştı. DP’nin parti Programını incelemeyen önce kurucularından bahsetmek yerinde olacaktır.

3.5.a. DP’nin Kurucuları

Celal Bayar, güçlü bir isimdi. Atatürk ve İnönü dönemlerinde Başvekillik görevi yürütmüştü. Millî Mücadeleye fiilen katılan, Lozan Konferansı’nda müşavirlik yapan 1924’te ise Türkiye İş Bankası’nı kuran kişiydi.²¹² İnönü ile

²⁰⁹ Osman Akandere, a.g.m., s.197.

²¹⁰ Osman Yalçın, a.g.m., s.766.

²¹¹ Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde Demokrat Parti’den DP olarak bahsedilecektir.

²¹² *Dünden Bugüne Başbakanlık*, s.61.

arasında bir rekabet olup olmadığı bilinmemekle beraber, Başvekillik yaptığı dönemde İnönü hükümeti ile Bayar hükümeti arasında pek fazla fark göze çarpmıyordu.²¹³ Bu aşamada bir noktaya dikkat çekmek gerekir. Her ne kadar 1946 ile 1950 yılları arasında CHP ile DP arasında ezeli bir rekabet görülse de kökende aynı Cumhuriyet'in insanları olmaları açısından iki parti arasında uzun bir süre ideolojik bir farklılık göze çarpmamaktadır. Büyük ihtimalle Celal Bayar, bu anlamda DP'nin iktidarına kadar geçen süreçte bir denge unsuru olmuştur. İlber Ortaylı'ya göre DP, CHP'nin çocuğuydu.²¹⁴

Adnan Menderes'in siyasi hayatı SCF ile başlamıştı. SCF'nin Aydın teşkilat kurucusuydu ancak SCF kapatıldığında CHP'den Aydın Milletvekili seçildi. 1950 yılında Başbakan olmuş, 1960 ihtilaline kadar Başbakanlık görevini devam ettirmişti.²¹⁵ Menderes'i CHP'nin aday listesine koyan bizzat Atatürk'tü.²¹⁶ Menderes'in Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu sırasında yaptığı konuşma oldukça dikkat çekmişti. Bu konuşma ile birlikte aslında kendisinin siyasi kariyerinin nasıl yol alacağı da belirlendi.

Refik Koraltan yine Atatürk'e yakın isimlerden biriydi. CHP'de dört dönem Konya Milletvekilliği görevini icra etti. 1935 yılından sonra ise idari görevlere

²¹³ Cemil Koçak, "İsmet İnönü'ye Alışık: Celal Bayar Hükümeti", s.159.

²¹⁴ İlber Ortaylı, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s.99.

²¹⁵ *Dünden Bugüne Başbakanlık*, s.73.

²¹⁶ İlber Ortaylı, *a.g.e.* s.99.

getirildi. Hukukçu olan Koraltan; savcılık, valilik gibi idari görevlerde bulundu ve Anadolu’yu baştan sona görev icabı gezdi.²¹⁷

Fuad Köprülü, Türk tarihçisi ve edebiyat hocası olarak 1933’te Ordinaryüs mertebesine yükseldi. O yıllarda akademisyenlerin rahat bir şekilde çalışma yapabilmeleri amacıyla milletvekili kadrosunda olmaları alışılmış bir durumdu. Köprülü’de benzer şekilde milletvekilliği ve üniversite hocalığı unvanlarına sahipti. 1941 yılında üniversite hocalığı ya da milletvekilliği arasında seçim yapması istenince siyaseti seçti. 1945 yılında partiden ihraç edilene kadar CHP içinde milletvekili olarak görev yaptı. Köprülü, 1950’de Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı.²¹⁸

3.5.b. DP Programı

DP, parti tüzüğü, cumhuriyetçilik vurgusuyla başlıyor²¹⁹ ve adında geçmiyor olmasına rağmen (SCF ve TpCF’nin aksine) Cumhuriyetin değerlerine dair yaptığı vurguyla aslında kendine meşru bir zemin oluştuyordu. Bu tutum daha önce kurulan tüm partilerde de benzer şekilde görülmüş hepsinde Cumhuriyet vurgusu bulunmaktaydı.²²⁰ DP’nin, SCF ve TCF’den ayrılan bir özelliği “Milli İrade” kavramını ön plana çıkartmasıydı.²²¹ DP tüm siyasi propagandasını bu kavram

²¹⁷ Refik Koraltan, *Demokratlar*, s.27.

²¹⁸ Ömer Faruk Akün, “Mehmed Fuad Köprülü” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 28 (2003), s.471-486.

²¹⁹ DP Parti Programı, 1946, Madde-2, Madde-3.

²²⁰ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, s. 127-130.

²²¹ DP Parti Programı 1946, Madde-6.

üzerine kurgulamış ve seçim kampanyası ve söyleminin temelini yine Milli İrade kavramı oluşturmaktadır.

Parti Programının önemli noktalarından biri de “gizli oy” kavramının vurgulanmasıydı. Oyların gizli verilmesinin demokrasinin ilerleyişi için önemli olduğuna vurgu yapıyordu.²²² Milletvekilliği seçimlerinin tek dereceli olmasının önemini belirtiyordu.²²³ Ancak Parti tüzüğündeki en önemli maddelerden biri olan Madde-14, DP için laikliğin tanımını yapıyordu;

“Partimiz Laikliği Devletin siyasette, dinde hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklinde yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır”

Ayrıca DP parti programında dinin siyasete alet edilmesinin toplumsal ayrışmaya sebep olduğu vurgulanıyordu. Oldukça geniş olan parti programı adalet, milli eğitim, sanayi, tekel, ticaret, tarım, orman, maliye, bayındırlık ve sağlık konularıyla ilgili pek çok madde barındırıyordu.

3.6. Çok Partili Hayatın İlk Denemesi: 1946 Seçimleri

Çok partili hayata geçiş Türkiye’de büyük gayretler neticesinde tecelli etmiştir. Bu yolda, muhalefet partilerinin istek, azim ve çabalarının yanı sıra, hayattayken Mustafa Kemal Atatürk’ün gayretleri de oldukça önemlidir. Çok partili hayat

²²² DP Parti Programı 1946, Madde-9.

²²³ DP Parti Programı 1946, Madde-10.

CHP’de kimi kesimler tarafından negatif karşılanmış olmasına rağmen ²²⁴ , Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren her zaman açık kapı bırakılmış bir alan olmuştur. Bu noktada Demokrat Parti’nin kurucularının cesaret ve öne çıkışları, İsmet İnönü ve liberalleşme yanlısı CHP’li vekillerin tutumu Türkiye için oldukça renkli bir sürecin başlamasını sağlamıştır.²²⁵ Kısacası çok partili siyasal sistem Türkiye’de hem kurucu parti hem de muhalefet partisinin ortak çabası, ortak mirasıdır. Her ne kadar bugün dönüp baktığımızda 1946 seçimleri usulsüzlükler ile anılıyor olsa da Cumhuriyet’in ilanından sonra üç partinin birden katıldığı ilk seçimdi. Toplumsal hafızada yer etmemiş bir kavram olan “demokratik seçim” elbette bugün anladığımız demokrasi kavramından oldukça uzaktır. 2021 yılında 106²²⁶ siyasi partinin Türkiye’de faaliyette olması Türkiye’nin 75 yılda almış olduğu büyük mesafenin bir sonucudur.

Demokrat Parti kendinden önce kurulan partilerden farklı bir süreç içerisinde ortaya çıkmış olmasına rağmen, İsmet İnönü’nün yani bizzat dönemin Cumhurbaşkanı’nın teşvikleri ile kurulmuştur.²²⁷ Demokrat Parti kurucuları da İktidar Partisi de 1945 yılında başlayan bu yeni parti girişiminin uzun soluklu olup olmayacağından ya da daha önceki denemeler gibi başarısızlıkla sonuçlanıp

²²⁴ Bu konuda önemli açıklamalardan biri ve sürece dair CHP içindeki pek çok siyasinin bakış açısını özetlemek adına 6 Şubat 1946 yılında Şükrü Saraçoğlu’nun yapmış olduğu basın açıklamasıdır. Şükrü Saraçoğlu, yeni partinin kurulmasıyla bu defa istenen sonucun gerçekleşeceğine dair ümitli olduğunu dile getirmesine rağmen, irtica konusunu da gündeme getirmektedir. Bknz: Cumhuriyet, 7 Şubat 1946.

²²⁵ Cemil Koçak, *İkinci Parti Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)* Cilt 1, İletişim Yayınları, 2010, s.16-17.

²²⁶ Yargıtay verileri, Nisan 2021, bknz: <https://www.yargitaycb.gov.tr/documents/ek1-1617021300.pdf>

²²⁷ Cemil Koçak, *İkinci Parti Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)* Cilt 1 , s. 301-303.

sonuçlanmayacağından habersizdi. Kısacası 1945 yılında siyasette kimse sürecin nasıl ilerleyeceğini ya da nereye kadar gideceğini bilmiyordu. Daha önce yaşanmış olan TpCF ve SCF deneyimleri herkes için önemli derecede bir travmaydı. Hem SCF'nin hem de DP'nin kurucularının CHP içinden çıkmış olmaları, bahsi geçen dönem için Türkiye Cumhuriyeti'nin ana siyasi kaynaklarını belirliyordu. DP Parti Programı yayımlandıktan sonra ortada daha ciddi tartışmalar yaşanmaya başlandı. Gazetelerde sık sık DP'nin CHP'den ne ölçüde farklı olduğu tartışılıyordu.²²⁸ Hatta o dönem Cumhuriyet gazetesinde Nadir Nadi²²⁹ tarafından kaleme alınan başmakalede “yeni partinin ötekinin sağına düştüğü” belirtiliyordu.²³⁰ Bunun yanı sıra ülke çok ciddi bir ekonomik buhran içerisindeydi. Pek çok meslek grubundan insan hükümete ve dolayısıyla İsmet Paşa'ya karşı ciddi suçlamalar yöneltiyordu. Ekonomik buhran sebebi olarak hükümet göze çarpıyordu.²³¹ Tüm yaşanan gelişmeler ışığında 1946 seçimlerine giden yolda hem CHP hem de DP farklı hazırlıklar içerisindeydi.

3.6.a. Cumhurbaşkanlığının Tarafsızlığı Tartışmaları

Türkiye’de çok partili hayatın başlaması ile birlikte en çok tartışılan konulardan biri Cumhurbaşkanının tarafsızlığı olmuştu. İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı

²²⁸ Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar, Türkiye’de iki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, s. 76.

²²⁹ Nadir Nadi, Cumhuriyet gazetesinin kurucusu Yunus Nadi’nin oğlu ve 1945 yılından itibaren Cumhuriyet gazetesinin sahibidir. Türkiye gazetecilik serüveninde oldukça önemli bir isim olan Nadir Nadi, 1950-1954 yılları arası DP’den Muğla Milletvekilliği yapmış, 1954-1957 yılları arasında ise İstanbul Milletvekili olmuştur. Bknz: Ayşe Kaya, “Cumhuriyet Gazetesi’nin Demokrat Parti’nin Basın Politikalarına Bakışı: Nadir Nadi’nin Başyazıları Üzerine Bir İnceleme”, *Erciyes İletişim Dergisi*, 1/4 (2010): 63-77.

²³⁰ Nadir Nadi “Yeni Partinin Karakteri”, *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1946.

²³¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politika’da 45 yıl*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018 s.153.

olarak aynı zamanda CHP'nin başkanlığı görevini yürütmesi özellikle dikkat çekilen bir konuydu. Bu konuda süregelen tartışmalar basında da kendine yer bulmaya başlamıştı.²³² CHP tarafından, 26 Aralık 1938'de düzenlenen I. Olağanüstü Kurultayda alınan kararlar kapsamında, İsmet İnönü bu dönemde hala “Milli Şef” ve “Partinin Değişmez Genel Başkanı” olarak anılmaktaydı. Gazetelerde sık sık kendine yer bulan tartışmayı ilk ele alan yayın Milliyet'ti. Milliyette yayımlanan bir yazıda; İnönü'nün Millî Mücadele kahramanı olmasına ve hatta Milli Şef unvanına bolca atıf yapılarak kendisinin halk tarafından önemi vurgulanıyor ve böylesine önemli bir şahsiyet dururken diğer partilere insanların neden oy vermek isteyeceklerini sorguluyordu. Yazarı belirsiz olan ilk yazı, 7 Mart 1946 tarihinde yayımlanmıştı.²³³

DP'nin kurulma aşamasında CHP içinde başlayan değişim rüzgarları, 1946 seçimlerine giden süreçte kendini göstermeye devam ediyordu. 10 Mayıs 1946'da düzenlenen CHP'nin 2. Olağanüstü Kurultayı'nda, parti içinde süre gelen bazı değişimler yaşandı.²³⁴ CHP'nin yapısını çok partili hayata uygun hale getirmeye yönelik bazı değişiklikler yapıldı. “Milli Şef”, “Değişmez Genel Başkan” gibi kavramlar kaldırılarak parti tüzüğünde bazı değişiklikler yapıldı.²³⁵ Ancak yine de parti başkanlığı görevini bırakmayan İnönü'nün en önemli destekçilerinden biri

²³² Cemil Koçak, “Siyasi Tarih” *Türk Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, İzmir: Cem Yayınevi, 2018, s. 181-184.

²³³ *Milliyet*, 7 Mart 1946.

²³⁴ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 78.

²³⁵ Cemil Koçak, “Siyasi Tarih” s.181.

Nihat Erim'di.²³⁶ Erim, Ulus gazetesinde kaleme aldığı yazılarla İnönü'ye muhalefet edenlere cevap veriyor, parti başkanının cumhurbaşkanı olamayacağına dair bir kuralın dünyanın herhangi bir yerinde olmadığını vurguluyordu.²³⁷ Belki de DP ve CHP arasındaki ilk büyük ayrımlardan biri bu tartışma ile birlikte belirlenmeye başlandı. Nadir Nadi'nin belirttiği gibi “ötekinin sağına düşen” bu parti, belli ki yerini sağlamlaştırmaya çalışmaktaydı.²³⁸

Hem muhalif basında hem de iktidar yanlısı basın organlarında en fazla tartışılan konulardan biri Cumhurbaşkanlığının tarafsızlığı hususuydu. Dönemin muhalif yayın organlarından biri olan Vatan gazetesinde Ahmet Emin Yalman, Cumhurbaşkanlığı makamının yalnızca bir devlet yönetme sıfatı olmadığını, devletin bütün aygıtlarını elinde tutan güçlü bir makam olduğunu vurgulayarak İnönü'yü eleştirmeye devam ediyordu.²³⁹ Tüm bu tartışmaların gölgesinde ise seçim çalışmaları her iki parti içinde devam ediyordu.²⁴⁰

²³⁶ Prof. Dr. İsmail Nihat Erim, 1945 yılında Kocaeli'nden Bağımsız Milletvekili seçilmiş sonrasında ise CHP grubuna katılmıştır. Erim, Bayındırlık Bakanı, Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. 1950'den sonra Ulus gazetesinin başyazarı olarak görev almış, 1961 yılında tekrar siyasete dönmüş ve 1971-1972 yılları arası Türkiye Cumhuriyet'i Başbakanı olmuştur. Bknz: *Dünden Bugüne Başbakanlık*, s.81.

²³⁷ Nihat Erim “Gene O Mesele”, *Ulus*, 16 Mayıs 1946.

²³⁸ Nadir Nadi “Yeni Partinin Karakteri”, *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1946.

²³⁹ Ahmet Emin Yalman “Bu İşlerin Sonu Ne Olacak?”, *Vatan*, 15 Mayıs 1946.

²⁴⁰ Cemil Koçak, *İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, s. 471-477.

3.6.b. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Değişen Çehresi ve Seçim Çalışmaları

Demokrat Parti'nin kurulması, CHP için başlarda ciddi bir tehdit oluşturmuyordu. Daha doğrusu CHP, DP'yi bir tür denetleme partisi olarak görme eğilimindeydi.²⁴¹ Özellikle parti tüzükleri karşılaştırıldığında CHP ve DP parti tüzükleri arasında bir fark göze çarpmıyordu.²⁴² Bu benzerlikler, halk tarafından da fark ediliyor, gazeteler üzerinden pek çok yazıyla dillendiriliyordu²⁴³ Ancak bu durum DP'nin kendi içinde ne kadar farklı olduğunu, kampanyasına ve seçim çalışmalarına yansıtma gerekliliğini doğurdu.

1947 yılında gerçekleştirilecek seçimlerin CHP tarafından 1946 yılına alınması yeni kurulan partiler tarafından şiddetle eleştirildi ve seçim güvenliği hususu tartışılmaya başlandı.²⁴⁴ Seçimlerin açık oy gizli sayım üzerine yapılmasına dair verilen kararlar yine benzer şekilde ciddi şekilde eleştirildi. CHP'nin bu dönemki tutumu sürecin çok da farkında olmadıklarını gösteriyordu. Büyük ihtimalle-her ne kadar bu iki parti arasındaki farkların tartışılması DP'den çok CHP'yi rahatsız ediyor olmasına karşın²⁴⁵ -hala DP'yi bir tür düzenleme partisi olarak görme eğilimindeydiler. Savaş yılları ve zorlu ekonomik koşullar, Varlık Vergisi ve Toprak Reformu gibi travmatik bazı etkilere sebebiyet veren kanunlar yüzünden halkın

²⁴¹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, s.287.

²⁴² Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s.125.

²⁴³ *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1946.

²⁴⁴ Cemil Koçak, "Siyasi Tarih" s. 183.

²⁴⁵ Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar, Türkiye'de iki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, s.477.

hemen hemen her kesiminden ciddi eleştiriler almış olmalarına karşın, CHP hala Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu partisi olduğu inancını sürdürüyordu.

Seçimlerin öne alınmasından sonra DP'nin Belediye seçimlerine katılmayacağını açıklaması yine gazetelerde eleştiriliyordu. Abidin Daver, Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan baş yazısında dünyadaki diğer ülkelerin özellikle faşizm rüzgarıyla birlikte muhaliflerine karşı tutumunu örnek göstererek İsmet İnönü ve CHP'nin seçimler konusundaki yaklaşımını övüyor ve hatta DP'nin belediye seçimlerine katılmayacak olmasını eleştiriyordu.²⁴⁶ Tüm bu eleştirilere rağmen 26 Mayıs 1946'da düzenlenen belediye seçimlerine DP iştirak etmedi. Buna karşın demokrasi kavramının çokça dillendirilmeye başlandığı bu dönemde pek çok gazete, o gün için belediye seçimlerinin önemini ve halkın sandığa gitmesi gerekliliğini vurguluyordu. Hatta o gün çıkan Cumhuriyet gazetesinin ana başlığı oldukça dikkat çekiciydi; “Bugünkü Seçim Daha İleri Bir Demokrasiye Doğru İlk Fiili Adımımız Olacaktır.”²⁴⁷

Tüm bunların dışında CHP seçim kampanyasını, DP'ninkine benzer şekilde mitingler üzerinden yürütüyordu. Bakanlar ve milletvekilleri kendi seçim bölgelerine giderek mitingler düzenliyordu.²⁴⁸ Mitinglerin yanı sıra CHP'nin ciddi bir basın desteği vardı. Özellikle o yıllarda tirajı oldukça yüksek olan Cumhuriyet gazetesinden büyük bir destek görüyordu. Ancak bu desteklere karşın CHP'nin

²⁴⁶ Abidin Dav'er “Demokrat Parti de Seçimlere Girmelidir”, *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1946.

²⁴⁷ *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1946.

²⁴⁸ *Cumhuriyet* 14 Temmuz 1946.

seçim stratejisi daha çok savunma üzerine kuruluydu. Seçim çalışmalarında genellikle DP'nin kendisine yönelttiği eleştirilere cevap veriyordu. İnönü, ekonomi politikaları konusunda yöneltilen eleştirilere cevaben 2. Dünya Savaşı'nı ve savaş sonrası ekonomik buhranını gerekçe gösteriyordu. Halk tarafından ne ölçüde kabullenilmiş olduğu tartışmalı olan bu açıklamalar gazetelerde sıkça savunuluyordu. Ulus gazetesinde Şemsettin Günaltay, 2. Dünya Savaşı sırasında yürütülen başarılı stratejiye değinerek İnönü'nün süreci yürütme şeklini övüyor ve hayat pahalılığı, ekonomik buhran konularında halkı “vicdanlı” olmaya davet ediyordu.²⁴⁹

CHP'nin seçim kampanyalarında ne ölçüde bilinçli bir çalışma yürüttüğünü anlamlandırmak zor olsa da büyük ihtimalle seçimlerde çok partili hayatın başlangıç vakası olarak adlandırılabilir²⁵⁰ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu savunmaya devam ediyordu.²⁵¹ DP'nin kuruluşunu tetikleyen en önemli noktalardan biri olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu kapsamında CHP kendini köylünün ve çiftçinin partisi olarak tanıtıyordu.

İnönü, 18 Temmuz 1946'da yaptığı konuşmada şunları söylüyordu;

“Toprak Kanunu konusu, bugün bize karşı olan muhalefetin başlıca sebeplerindendir...Memleketin büyük davasını düşünmeyip de yalnızca iktidar mevkiinde kalmayı emel edinseydik, büyük toprak sahibi, Meclis'te ve memlekette her yerde nüfuzlu vatandaşları bize karşı ayaklandırmazdık. Hem memlekette ıslahat davacısı olmak hem de Türk

²⁴⁹ *Ulus*, 17 Temmuz 1946.

²⁵⁰ Cemil Koçak, *İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*s.296.

²⁵¹ *Akşam*, 19 Temmuz 1946.

vatandaşlarının köle hayatı sürmelerine göz yummak partimiz için imkânı olmayan şeylerdir. Türk köylüsünün serf halinden kurtaracağız. Bu bizim ana davamızdır. Bu uğurda uğrayacağımız eleştirilere şerefle göğüs gereceğiz.”²⁵²

Tüm bu tartışmaların ışığında 1940-1949 yılları arasında Türkiye’de ekonomik büyümenin -0,9 oranında olduğu düşünüldüğünde, üstelik bu sürecin 2. Dünya Savaş’ı, kıtlık, ithalat sıkıntıları ve varlık vergisi gibi ağır yaptırımların olduğu bir süreç olduğu göz önüne alındığında CHP’nin ekonomik alanda ciddi eleştirilere maruz kalması oldukça normaldir.²⁵³ DP’nin CHP’yi en çok eleştirdiği bir diğer konu olan Orman Kanunu’na karşı²⁵⁴ CHP’nin savunması, bu hususta kesinlikle taviz verilmeyeceği olmuştur. Bir yandan ülkedeki orman varlığının korunması diğer yandan ise köy okullarının köylüler tarafından inşa edilmesinin “Köylünün kalkınması ve memleketin ilerlemesi” için elzem olduğu dile getiriliyordu.²⁵⁵ Bu noktada CHP’nin toplum üzerinde pratiğinin ekonomik anlamda devletin üzerindeki yükü azaltmak olduğu görülmektedir. CHP ayrıca, toplumun kendi geleceği hakkında sorumluluk almaya iten bir yapıyı desteklediği sonucu çıkartılabilir. Ancak bu durum DP’nin seçim kampanyalarının merkezine oturmuş olduğu görülmektedir.

1946 yılında CHP sadece muhalefetin kendisine yönelttiği eleştirilere cevap verme ve savunma noktasını merkez stratejisi olarak benimsemiş olmasına rağmen, geçmişte CHP’nin ülke için yaptıklarını vurguladığı bir dizi kampanya da

²⁵² Doğrudan alıntı için bkz: 19 Temmuz 1946 gazeteleri; *Cumhuriyet* gazetesi.

²⁵³ Mahfi Eğilmez, *Değişim Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019, s. 154.

²⁵⁴ TBMMKD 186 3116.

²⁵⁵ Nadir Yurtoğlu, “Demokrat Parti (DP) Döneminde Türkiye’de Orman Politikaları (1950-1960)”. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4/2 (2014), s.113-114.

yürütmüştür. Özellikle Başbakan Şükrü Saraçoğlu, 8 Temmuz 1946 tarihinde radyolardan Cumhuriyet ve Türkiye üzerine bir konuşma yapmış, bu konuşmada Millî Mücadele sürecinden itibaren ülkenin inşasına ve CHP'nin bu ülkeyi kuran kurucu parti olduğunu vurgulamıştır. Bunun üzerine üç seçim broşürü hazırlanmış ve “Neleri Unutmamalıyız” başlığında CHP'nin ülke için yaptıkları vurgulanmıştır.²⁵⁶ Bu noktada CHP'nin stratejisi olumlu görünmesine karşın, kendisini karşılaştıracak bir parti olmadığı için kampanyanın çok fazla ses getirmedeği söylenebilir. DP tarafından yöneltilen eleştirilerin uzun uzadıya cevaplandığı bu broşürlerin yanı sıra aydın olarak tanımlanan eğitimli kesimler için de farklı broşürler hazırlanıp ilçe teşkilatlarına gönderilir.²⁵⁷

Bahsi geçen süreçte CHP'nin kadınlara yönelik afişler hazırlayarak kadınlardan oy istediği ve inkılapları ön plana çıkartarak Türk kadınının esaretten CHP tarafından kurtulduğu vurgulandı.²⁵⁸ Bu dönemde CHP'den resmi olarak herhangi bir suçlama gelmemesine karşın, DP için basında sıkça “Komünist Parti, Sovyet partisi” yakıştırılmaları yapılıyordu.²⁵⁹ Hatta Tanin gazetesi seçim sabahı

²⁵⁶ Murat Burgaç, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”. *Çağdaş Türkiye tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13/26, (2013) s.169-170.

²⁵⁷ BCA 490 01 0 286 1149 2.

²⁵⁸ BCA 490 01 0 286 1149 2.

²⁵⁹ Cemil Koçak, *İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)* Cilt 1, s.158-159.

“Vatandaş Rey Verirken Moskova’yı Unutma” başlığı atarak DP üzerine gidiyordu.²⁶⁰

3.6.c. Demokrat Parti’nin Seçimlere Yaklaşımı

Demokrat Parti, henüz yeni kurulmuş olmasına ve özellikle basında sürekli olarak eski parti ile kıyaslanır halde olmasına karşın kendi varlığını ve aslında bir danışıklı dövüş partisi olmadığını halka kanıtlaması gerekiyordu.²⁶¹ Henüz oldukça yeni olan parti için en önemli adımlardan biri kendini halka doğru açıklayabilmek olmalıydı.²⁶² Aslında bir bakıma bu dönem Türkiye Seçim Tarihi açısından pek çok dönüm noktasını içeriyordu. Siyasal iletişim kavramının yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladığı bir dönemdi. Miting kavramının önemi bu dönem Türkiye’de yavaşça belirmeye başladı.²⁶³ Ayrıca iktidarın basın organları ile ilişkisi düşünüldüğünde muhalefet partisinin de kendi söylemlerini halka ulaştıracak bir basın organına ihtiyacı olduğu açıktı. 14 Şubat 1946’da İzmir’de kurulan Demokrat İzmir gazetesi²⁶⁴

²⁶⁰ Tanin, 21 Temmuz 1946.

²⁶¹ Murat Burgaç, a.g.m., s.169-172.

²⁶² Murat Burgaç, a.g.m., s. 171.

²⁶³ Pınar Kaya Özçelik, “Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 65/03 (2010) s.171-173.

²⁶⁴ Demokrat İzmir gazetesi, 25 Aralık 1946 yılında Adnan Düvenci tarafından kuruldu. Muhalefetin sesi olarak adlandırılan gazete, dönemin CHP yayın organı olarak görülen Ulus gazetesine bir alternatif teşkil ediyordu. İstanbul’dan yayın yapan gazetelerin aksine İzmir’de siyaseten daha rahat bir ortamın bulunması Demokrat İzmir gazetesi için büyük bir avantajdı. Ancak gazetenin Demokrat Parti’nin yayın organı olarak anılması 1955 yılına kadar devam etti. 1955 yılı itibarıyla Demokrat İzmir, DP yönetimine karşı muhalif bir tavra büründü. 27 Mayıs’a kadar DP’yi oldukça sert bir dille eleştiren gazete, 1979 yılına kadar varlığını sürdürmüş, 1979 yılında ise Yeni Asır ile birleşmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Aytaç Demirci, Yusuf Rıza Düvenci, *Bir Mücadele Gazetesi! Demokrat İzmir*, İzmir: Yapı Kredi Yayınları, 2018.

bu konuda güzel bir örnek teşkil eder. Demokrat İzmir gazetesi, bu noktada DP'nin ilk yayın organlarından biri olarak karşımıza çıkar.²⁶⁵

DP'nin iktidarı eleştirirken kendi yöntemlerini ortaya koyma stratejisi, dönem şartları göz önüne alındığında oldukça başarılıydı.²⁶⁶ DP'nin seçimlerde radyoyu kullanmasına izin verilmedi. Bu nedenle DP kendini mitingler aracılığıyla halka açıklamak durumunda kaldı. Bu da kampanyanın çok sesli olmasını sağladı.²⁶⁷ 1946 seçimlerinin öne alınması ve belediye seçimlerine girilmemesiyle ilgili Celal Bayar'ın Cumhuriyet Gazetesine verdiği 13 Haziran 1946 tarihli röportajda, "Belediye seçimlerinde partiye akseden şikayetleri bir broşürle umumiyeeye bildirileceği"²⁶⁸ müjdesini veriyordu. Bayar'ın röportajındaki en temel konu, CHP'nin seçimleri erkene çekerek diğer partilere yaptığı haksızlıklar konu alınıyordu. Bastırılan broşürde ise konuyla alakalı uzun uzadıya bir yazı kaleme alınmıştı;

"Demokrat Partinin baş prensibi, memleket ve milletin yüksek menfaatlerinin bahis mevzusu olduğu konularda, milli iradenin her an, her türlü tesirini mümkün kılan demokratik bir sistemin teessüs ve inkişafına hizmet etmektir. Bunun içindir ki; tek partili idare sisteminden ayrılmak üzere olduğumuz bir devirde, yeni bir kanun hükümlerine göre yapılan ilk seçimi bu seçime girmemeğe karar vermiş olmasına rağmen bütün safhalarında müşahedeye tabi tutmuştur. Teşkilatımızda alınan raporlar ve vesikalar Demokrat Partinin kararlarını haklı çıkaracak birçok tesir, müdahale ve yolsuzlukların 26 Mayıs Belediye seçimlerinde ika edilmiş

²⁶⁵ Aytaç Demirci, Yusuf Rıza Düvenci, *Bir Mücadele Gazetesi! Demokrat İzmir*, İzmir: Yapı Kredi Yayınları, 2018, s.24.

²⁶⁶ Murat Burgaç, a.g.m., s.171.

²⁶⁷ Cem Karakılıç, "Türk Siyasi Hayatında Muhalefet", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü. Doktora Tezi, s. 208.

²⁶⁸ *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1946.

*olduğunu tesbit etmektedir. Belediye seçimleri, kanuni miadından dört ay evveline alınmakla her tarafta birçok karışıklıklara sebebiyet vermiş, bu yüzden yeni seçim kanununun başlıca hususiyetini teşkil edilen nokta üzerinde, seçimin gizli olması ve bir günde yapılması hushiyetlerinde amme efkarını tatmin etmemiştir.”*²⁶⁹

Bahsi geçen broşürün devamında, CHP’nin seçimlere usulsüzlük karıştırdığı, hatta seçim günü “jandarma erleriyle dolu kamyonların seçim sandıklarını mahallelerine götürdüğü ve her sandık başına süngülü bir jandarma eri konularak, CHP’nin listesinin dışında liste kullanmak isteyenlerin tutuklandığını” bildirmişlerdi.²⁷⁰

Bunların dışında DP’nin temel argümanları; Çiftçiyi Topraklandırma Kanun’u, Varlık Vergisi ve Orman Kanunu’nu eleştirmektir. Varlık Vergisi ile ilgili broşürler bastırıldı, Tüccarlara yönelik “haklarının yendiğine” dair bir beyanname yayımlandı.²⁷¹

*“Memleketin hakikatte iktisadi bünyesini teşkil ve temsil eden siz tüccarlar hep fena nazarla görülmüş ve bilhassa son harp yıllarında en namuslularınıza bile kötü damgalar vurulmak istenmiştir. Bu haikat meydanda iken sizlerin de hukukunu maddi ve manevi varlığını korumak için mücadeleye atılmış bulunan Demokrat Parti’yi desteklemeniz gerek memleket bakımından gerekse şahsi hukukunuz bakımından lazımdır. Demokrat Parti’nin gaye ve hedeflerini göz önünde bulundurarak bugüne kadar hiçbir suretle korunmamış olan hak ve hukukunuzu elde etmeniz maksadıyla, oylarınız tereddüt etmeden Demokrat Partiye vermekle hakkın sesini yükseltmiş olursunuz.”*²⁷²

²⁶⁹ Cumhuriyet, 13 Haziran 1946.

²⁷⁰ Cumhuriyet, 13 Haziran 1946.

²⁷¹ Murat Burgaç, a.g.m., s. 167-169.

²⁷² Cumhuriyet 14 Temmuz 1946.

DP'nin oylarını kazanmaya çalıştığı sanayi kesimine yönelik propagandası oldukça güçlüydü. Çiftçi ve köylüler içinse Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile Ormanları koruma tedbirlerini sert bir dille eleştiriyordu. Ancak tüm bu saldırı-savunma taktikleri bir yana en önemli konulardan biri DP'nin söylem geliştiriyor olmasıydı. Celal Bayar'ın Adana mitinginde “söz her zaman milletin olacaktır”²⁷³ söylemi DP'nin en mühim söylemi haline geldi.

Demokrat Parti'nin ilk miting çalışması 30 Haziran 1946'da Adana'da başladı. Hatta Adana mitingi gazetelerde “Demokratlar bu münasebetle bir miting tertib ettikleri takdirde Cumhuriyet Halk Partisi mensubları da miting yapmaya karar verdiler”²⁷⁴ başlıkları ile duyuruluyordu. İlk miting çalışmaları DP'lilerin başlattığına yönelik bir algı oluşuyordu. Celal Bayar, Adana mitinginde çok büyük bir kalabalık tarafından karşılandı. Hatta Adana mitingi bugüne kadar CHP'nin erişemediği ölçüde fazla kalabalığa ev sahipliği yaptı. Gazetelerde Celal Bayar'ın Ankara'ya dönüşü sırasında yaşanan izdihamı şu şekilde açıklanıyordu; “Mersin'de halk, altı saatten beri Celal Bayar'ı bekliyordu. Saat 23 olmuştu. Üç bin kişi ayakta idi. Bunları evlerine döndürmek kabil olmadı. Nihayet Celal Bayar otomobille bir müddet uzaklaşmak zorunda kaldı.”²⁷⁵

Celal Bayar “Büyük Nutkunu” İzmir'de söylemeye karar verdi. Burada CHP'nin propagandasından farklı olarak DP, seçimleri kazanırsa neler yapacağına

²⁷³ Murat Burgaç, a.g.m., s. 169.

²⁷⁴ *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1946.

²⁷⁵ *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1946.

dair bir strateji belirledi ve benzer şekilde İnönü’de Celal Bayar’dan bir gün sonra İzmir’de bir “nutuk iradı” gerçekleştireceğini duyurdu.²⁷⁶ Sadece Celal Bayar değil, DP’nin ileri gelenleri de ülkenin farklı bölgelerinde mitinglere devam ediyordu. Bu sırada ise Bursa Milletvekili Talat Simer, Bilecik’te DP’nin yabancı yatırımcılar tarafından finans edildiğini bildirmiş ve DP Simer’i dava edeceğini açıklamıştı.²⁷⁷ Falih Rıfkı ise Demokrat Parti için; “Siyasi bir parti olmaktan çıkmıştır. Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir.”²⁷⁸ diyerek eleştiriyor, Koraltan ise gazeteler aracılığıyla “Bu memlekette yapılan güzel işlerin tapu senedi Halk Partisi adına tescil ettirilemez. Ne yaptıysa millet yaptı Zümre saltanatı yaşatmak isteyen bazı gafilleri doğru yola getirmek için yılmadan mücadele edeceğiz” diyerek eleştirilere cevap veriyordu.²⁷⁹ Ayrıca DP’nin seçim kampanyası boyunca CHP’ye karşı kullandığı en büyük argümanlardan biri baskı ve yolsuzluk iddialarıydı. CHP ise bu iddiaları “çirkin” ve “karışıklık yaratma taktiği” olarak yorumluyordu.²⁸⁰

3.7. Seçim Afişleri

3.7.a. Milli Kalkınma Partisi’nin Afişleri

Nuri Demirağ seçim afişini Gökoku tasviri üzerinden, uçuş okulunun üzerine

²⁷⁶ *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1946.

²⁷⁷ Murat Burgaç, a.g.m., s.167.

²⁷⁸ *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1946.

²⁷⁹ *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1946.

²⁸⁰ *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1946.

kurgulamıştı.²⁸¹ Milli Kalkınma Partisi'nin afişinde altı uçak, uçarken resmedilmiş ve kanatlarda; “İşretten, Oyundan (Kumar Doğar) İffetsizlikten, Eğrilikten, Tembellikten, Zulümkarlıktan Sakınınız” sloganı yazılmıştır. Çok partili hayatın ilk seçim afişi olması bakımından oldukça önemlidir.²⁸²

3.7.b. CHP'nin Afişleri

1925 yılından beri tek parti olarak Türkiye'yi yöneten Cumhuriyet Halk Partisi, ilk çok partili seçimlerde İhap Hulusi'nin çizdiği bir seçim afişiyle seçmenin karşısına çıktı.”²⁸³ Seçim afişinde Atatürk ve İnönü'nün adı geçerken, hem şehirli bir kadın ve erkek hem de köylü bir kadın ve başında kasket olan muhafazakâr köylü bir erkek oy verirken çizilmişti. Halk CHP'ye oy vermeye davet ediliyor ve afişte şu cümleler yer alıyordu. “Atatürk, İnönü Cumhuriyet Halk Partisi'nin başlarıdır. Oylarımızı onların partisine verelim”

3.7.c. DP'nin Afişleri

DP, 1946 seçimlerine bugün hala hatırladığımız oldukça dikkat çekici bir afiş ve Türk siyasi hayatına damga vuracak bir slogan kullandı. Selçuk Milar tarafından çok kısa bir zamanda çizilen “Yeter Söz Milletindir” bugün hala o dönemi yaşamış insanların zihninde varlığını koruyan bir afiş olarak tarihteki yerini aldı. Afişte dur

²⁸¹ Zafer Tarık Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, s. 638.

²⁸² Mehmet Ö. Alkan, a.g.m. s.102.

²⁸³ Mehmet Ö. Alkan, a.g.m. s.103.

işareti yapan bir “el” bulunuyordu ve “Yeter! Söz Milletindir!” yazıyordu.

Bu afiş, Demokrat Parti’nin seçimlerde toplum tarafından pozitif algılanmasına çok büyük bir etki yaptı. Türkiye’de çok partili siyasi sistemin ilk simgelerinden biri olarak tarihe kazındı.²⁸⁴ Millî Eğitim Bakanlığı’nda çalışmakta olan Selçuk Milar bu afiş çizimi sebebiyle Urfa’ya sürüldü. CHP afişinde halka herhangi bir seslenişte bulunmamakta, sadece bir tasvir yapmaktaydı. DP’nin sloganı ise Türk toplumunda ciddi bir etki yarattı.²⁸⁵

“Yeter! Söz Milletindir” afişindeki renklerin seçimi ile sloganın netliği; tek parti rejimini bitirmeyi vaat ederken, bileğe işlenmiş olan Türk Bayrağı ile Cumhuriyet vurgusu yapıyordu.²⁸⁶

3.8. 1946 Seçimleri Üzerine Bir Değerlendirme

21 Temmuz 1946’da gerçekleştirilen 1946 seçimi neticesi itibariyle önemli bir mihenk taşıydı. İlk ve tek dereceli Milletvekili genel seçimi olan 1946 seçimleri propagandaları, afişleri, broşürleri ve basının olaya dair ilgisiyle birlikte hayli heyecanlı bir süreçti. Bu noktada gazetelerin genel tutumlarına değinmek gereklidir. Gazeteler genellikle iktidar partisinin yanında yer alsa da DP’nin de bu dönemde

²⁸⁴ Mehmet Ö. Alkan, a.g.m., s.105.

²⁸⁵ Önder Deniz, *Demokrat Parti Dönemi Basında Sosyal Politika*, İstanbul: Kriter Yayınları, 2017, s.27.

²⁸⁶ Didem Deniz, *1950 Seçimleri Demokrat Parti İzmir Propgandası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İlkeleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 92.

kendi yayın organlarının ortaya çıktığını görmekteyiz.²⁸⁷ Demokrat Parti'nin yayın organı arayışı, Demokrat İzmir gibi bir muhalif gazetenin doğmasını sağlamışken aynı zamanda *Görüşlerim* isimli başka bir yayının daha başlamasını sağlamıştır. 1945 yılında Celal Bayar ve Adnan Menderes'in yazı yazmayı kabul ettiği derginin yayın yönetmeni Sabiha Sertel'dir.²⁸⁸ Basın çok partili hayata dair verilmesi gereken tarafsızlık sınavını bu dönemde verememiş ve genelde iki partiyi birbirine düşürmeye yönelik çok fazla sert üsluplu yayın hazırlanıp servis etmiştir.²⁸⁹

İlk defa birden çok partinin seçim çalışmalarına katılması açısından 1946 seçimleri oldukça önemlidir.²⁹⁰ Seçim öncesi DP'nin iktidara karşı yürüttüğü ve seçimde düzenlenen usulsüzlüklere dikkat çekmesi, 1946 sonrasında DP'nin muhalefet hayatında önemli bir başlangıç haline gelmiştir. Halk nezdinde DP'nin CHP'nin yanında değil de tam olarak karşısında olduğu inancı belirginleşmeye başlamıştır.

1946'da düzenlenen seçimler, açık oy gizli sayım yöntemiyle düzenlendi.²⁹¹ Seçim sonuçlarına göre CHP'nin 397, DP'nin 62 milletvekili koltuğu kazanmış olması ise ilk seçimler açısından hayli önemliydi. Ancak seçim sürecinde yaşanan

²⁸⁷ Murat Burgaç, a.g.m. s.178.

²⁸⁸ *Görüş Dergisinin* ilk sayısı büyük ilgi görmüş olsa da, Tanin Gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın'ın Tan gazetesini ve Sertel'leri komünist olmakla suçlaması ile birlikte *Görüş* dergisinin yayın hayatı kısa sürmüştür. Onur Öymen, *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014, s.294.

²⁸⁹ Murat Burgaç, a.g.m. s.178.

²⁹⁰ Sina Akşin, a.g.e., s.276.

²⁹¹ Cemil Koçak, "Siyasi Tarih", s. 182.

olaylar, 1950'ye giden süreçte DP için önemli bir propaganda aracına dönüştü ve toplum tarafından DP'ye olan sempati ve inanç artmaya başladı. DP'nin 65 üye kazanmasına rağmen, üçü birden fazla ilden seçildiği için sayı 62'ye düşmüştü. CHP ise 60 ilde kazanarak milletvekili koltuğunun büyük kısmına yerleşti. Buna rağmen DP, Meclis'teki üye sayısını artırmıştı.²⁹²

Seçimlerin sonuçları seçimlerden 3 gün sonra 24 Temmuz'da duyurulduğunda ise gazetelerde ciddi eleştiriler dillendirilmeye başlanmıştı. İlk çok partili seçim denemesinde usulsüzlük iddialarının dillendirilmesi, Türk Siyasi hayatı için oldukça önemli bir toplumsal travmaya sebebiyet verdi.²⁹³

Vatan ve Cumhuriyet gazeteleri seçim sonuçlarının gecikmesine dikkat çeken yazılar yayımladı. Bu gecikmeler seçimlere gölge düşürmekle kalmadı, DP İstanbul İl İdare Heyeti Başkanı Kenan Öner, hem İstanbul Valisini hem de Belediye Başkanının şahıslarına suçlamalar yöneltti. Öner, doğrudan Valiye ve Belediye Başkanına gecikmelerin sebebi olarak, bazı CHP adaylarına usulsüz bir şekilde seçim kazandırmayı amaçladıklarına dair suçlamalar yöneltti. Dönemin Belediye Başkanı Lütfi Kırdar ise bu suçlamaların tehdit edilme olduğunu belirtti. Bunun üzerine ikili arasında yaşanan tartışmalar sonucunda Öner gazetelere açık mektup göndererek durumu bildirmek istedi. Ancak bu girişimler engellendi. Ancak seçimin en önemli neticelerden biri gizlenemedi. CHP, İstanbul'da seçimleri kaybetmişti.

²⁹² Ensar Yılmaz, "1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar" *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1/1 2010, s.185.

²⁹³ Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 126.

Bunun en önemli etkenlerinden birinin Kazım Karabekir'in etkisi olduğu iddia edildi. Bir diğer taraftan ise Varlık Vergisi sebebiyle İstanbul'da yaşayan azınlıkların oylarını DP'den yana kullanmaları olduğu belirtildi.²⁹⁴ Basında seçim sonuçlarına dair farklı rakamlar yayımlanması ile birlikte seçimlerin usulsüzlüğü git gide ayyuka çıkıyordu. Menderes'in 1946 seçimlerini eleştirdiği İzmir mitingindeki konuşmasını yayımlayan İstanbul gazeteleriyle ilgili, Ulus gazetesinin dikkat çekmesiyle Sıkıyönetim Komutanlığı harekete geçti.²⁹⁵ 24 Temmuz'da İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tartışmaları yasaklayarak basındaki tartışmaları sonlandırdı.²⁹⁶

24 Temmuz'da sıkıyönetim idaresi bir bildiri eşliğinde bazı gazetelerin kapatılmasını bildiriyordu. "...bazı gazetelerin bilhassa seçim sonuçları hakkında vatandaşları şüpheyne düşürücü ve bu yüzden memleket huzurunu sarsıcı ağır neşriyata devam ettiği görülmektedir." denen bildiri eşliğinde Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri süresiz olarak kapatıldı.²⁹⁷ Adalet Bakanlığı'nın emirleri doğrultusunda, Demokrat İzmir, Yeni Asır ve Kuvvet gazeteleri hakkında soruşturma başlatıldı.²⁹⁸ Celal Bayar'ın seçimlere dair demeci ise yasağa takıldı ve yayımlanmadı. Bu

²⁹⁴ Murat Burgaç, a.g.m. s.178.

²⁹⁵ Aytaç Demirci, Yusuf Rıza Düvenci, a.g.e., s.37.

²⁹⁶ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Tek Partiden Çok Partiye*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1990, s. 126.

²⁹⁷ Metin Toker, a.g.e., s.126.

²⁹⁸ Aytaç Demirci, Yusuf Rıza Düvenci, a.g.e., s.37.

durumda İzmir ve Ankara’da yayınlanan gazete ve dergilerin duruma ilişkin süreçleri açıkça yazabilmelerinin önünü açtı.²⁹⁹

3.8.a. 1946’da Toplumsal Konular

1946 seçimlerine giderken Türk toplumunun içinde bulunduğu süreci ve aslında toplumsal kırılmaları iyi bir şekilde anlamlandırmak gerekmektedir. Toplumlarda değişim rüzgarlarını başlatan en temel konulardan biri olan ekonomik refah bu dönemde de karşımıza çıkar. 2. Dünya Savaşı tüm dünyayı etkilediği gibi Türk toplumunu da ciddi şekilde etkilemiştir. Ekonomik buhran ve ağır vergiler toplumda ciddi huzursuzlukların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.³⁰⁰ Bu noktada ilk olarak ekonomik sorunlar iktidar değişimi konusunda toplumu güdülerken, ekonomik buhranın yanı sıra henüz çok yeni olan Cumhuriyet’in algısı da ciddi ölçüde önemlidir.

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni gruplardan biri olan; İlber Ortaylı’nın tanımlamasıyla “hacığa” sınıfı günden güne güç kazanmaktaydı. Hacığa sınıfı; savaş sırasında karaborsacılık faaliyetleriyle zenginleşen bir kesimdi.³⁰¹ Genel toplumsal refaha bakıldığında ise oldukça kötü bir tablo mevcuttu. 1923 yılında dünyada kişi başına düşen milli gelir 1.524 USD, Türkiye’de 712 USD idi. Benzer

²⁹⁹ Metin Toker, *a.g.e.*, s.127. Mahmut Asla

³⁰⁰ Mahmut Aslan, “1939-1946 Yılları Türkiye’inde Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Gelişmeler”, *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, Sayı 6, 2020 s.147.

³⁰¹ İlber Ortaylı, *Türkiye’nin Yakın Tarihi*, s.91.

şekilde 1950 yılında dünyada kişi başına düşen milli gelir; 2.111 USD, Türkiye’de ise 1.623 USD’ydi. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ise 1923 yılında Dünyada; 2.733.190 USD, Türkiye’de ise 9.882 USD; 1950 yılında ise dünyada 5.335.860, Türkiye’de 34.279 USD’ydi.³⁰²

³⁰² Dr. Mahfi Eğilmez, Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2018. s.174.

BÖLÜM IV

1946'DAN 1950'YE TÜRKİYE'DE DEĞİŞİM VE 1950 SEÇİMLERİ

4.1. 1946'dan 1950'ye Türkiye'de Değişim

1940'lı yıllar Türkiye'de oldukça farklı olayların yaşandığı, toplumsal sistemin değiştiği ve siyasal sistemde yeni aktörlerin ortaya çıktığı bir dönemdir. 1946 seçimlerinin travması henüz çok yeniyken toplumun yapısına ve ihtiyaçlarını incelemek gereklidir. 1950 seçimlerine giden dönemde Türkiye'de *zorunlu göç* olarak adlandırılabilir kırılsaldan kentlere yaşanan bir göç furyasından bahsetmek gerekir.³⁰³ Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızla ortaya çıkan şehirleşme süreci ciddi bir dönüşüm başlatmıştır. Dünya genelinde yaşanan bu şehirlere göç kavramı Türkiye'de gecekondulu kültürünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur.³⁰⁴ Bu süreç aslında yeni bir kimlik oluştururken, bu kimliğe ait ihtiyaçlarının da ortaya çıkmaya başlaması manasına gelir. 'Köylü' kimliği olarak tanımlanabilecek bu yeni gruplar, belli başlı sorunlara ve birebir aynı olmasa da genellikle benzer ihtiyaçlara sahip bir zümreyi işaret eder.

³⁰³ Ferhunde Özbay, *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.219.

³⁰⁴ İlhan Tekeli, Gecekondulu, *Dolmuşlu, İşportalı Şehir*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1976, .s.229.

Gecekondular yerleşimlerinde ortaya çıkan grup olma boyutu bireysel bir uyum sorununu değil, grupların uyum sorununu doğurmuştur. İlhan Tekeli'nin belirttiği üzere “Gecekondularda, bir grubun şehirselleşme uyumu sağlaması söz konusudur”³⁰⁵ DP, her ne kadar CHP'nin söylemlerine göre ‘büyük toprak sahiplerinin partisi’ olarak isimlendirilmiş olsa da özünde şehirlere henüz yeni göç eden kentlilere oranla daha muhafazakâr bir yapıya sahip yeni zümrenin dikkatini çekmiş, hatta onların oylarıyla büyük oranda iktidar olmuştur.

Bahsi geçen göç furyası, yalnızca köylünün kente gelmesi değil aynı zamanda devlet memurunun köylere gitmesi şeklinde de gerçekleşmiştir. Burada aslında Cumhuriyet'in temel simgelerinden biri göze çarpar. Herkes için eşit imkanlar, eşit eğitim ve tüm toplumun birlikte kalkınmasına yönelik yürütülen bu faaliyetlerin etkisi bugünün Türkiye'sinde hala devam eden önemli bir süreçtir. Öğretmen, memur, asker ve diğer devlet görevlilerinin köylere göçü, Anadolu'da farklı bir yapının oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Özellikle ekonomik buhranın iyiden iyiye kendini gösterdiği bu dönemde tarıma dayalı olan ekonomik faaliyetler ciddi bir duraklama dönemine girmiştir.³⁰⁶ Ekonomik üretimin durması, köylerde büyük çaplı kıtlıklara ve yoksulluğa sebebiyet verdiğinden Türkiye'de aslında göç hareketlerinde oluşması gereken ilk olarak köyden kasabaya, sonrasında ise kasabadan kente ve en nihayetinde kentten büyük şehirlere yani metropollere göç dalgası, doğrudan köyden metropole

³⁰⁵ İlhan Tekeli, a.g.e., s. 229.

³⁰⁶ Ferhunde Özbay, a.g.e., s.219.

göç olarak işlemiş ve bu durum şehirlerde büyük sorunlara sebebiyet vermiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan hızlı şehirleşme faaliyetleri³⁰⁷ 1950'li yıllara gelindiğinde geniş çaplı gecekondu yerleşimleri ve şehirlerdeki işsizlik oranlarının artmasına sebep oldu.³⁰⁸ Elbette tüm dünyada olduğu gibi bu sorunlar iktidar partisinin omuzlarına yüklenmiştir. Bu durum iktidarın el değiştirmesi konusunda güdüleyici bir rol oynamaktadır.

4.1.a. Muhalefette Demokrat Parti

5 Ağustos 1946 tarihinde TBMM'nin 8. Dönemi başladı ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde DP, Fevzi Çakmak'ı aday gösterdi.³⁰⁹ Fakat İnönü bir kere daha seçilerek Cumhurbaşkanlığı görevini üstlendi. Hükümet'i kurma görevini ise Recep Peker'e verdi. Ancak 1946 seçimleri gölgesinde açılan Meclis, DP'nin gözünde meşru bir konumda değildi. Seçimlerdeki usulsüzlüklere vurgu yapan DP protestolara başladı. Bu durumu incelemek üzere bir komisyon kurulmasına rağmen komisyonda herhangi bir sonuç çıkmadı. İki parti arasındaki gerilim Meclis içinde artmaya devam ediyordu.³¹⁰

³⁰⁷ Orhan Türkdoğan, *Yoksulluk Kültürü*, Dede Korkut Yayınları, İstanbul, 1977, s.65-78.

³⁰⁸ Orhan Türkdoğan, *a.g.e.*, s.65-78.

³⁰⁹ Mareşal Fevzi Çakmak, 1920 yılında Kozan Milletvekili olarak seçilmiş, 1921 yılında ise Milli Savunma Bakanı ve İcra Vekilleri Heyeti Reisliği görevlerini sürdürmüştür. 1924-1944 yılları arasında ise Genelkurmay Başkanlığı yapmıştır. 26 Temmuz 1946 tarihinde DP'den bağımsız İstanbul Milletvekili olmuş, 1948 tarihinde ise Millet Partisi'nin kurucuları arasında yer almıştır. Bknz: *Dünden Bugüne Başbakanlık*, s.53-54. Ayrıca; Cemil Koçak, *Rejim Krizi Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları*, s.24.

³¹⁰ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.251.

Bütçe görüşmeleri sırasında Recep Peker³¹¹, Adnan Menderes'in bütçe görüşmeleri sırasında yöneltmiş olduğu eleştirilere cevaben,

*“Demokrat Parti adına dinlediğiniz Adnan Menderes'in sesinde kötümser bir psikopat bir ruhun, mariz karanlıklar içinde, şanlı bir milletin ve arkada bıraktığı karanlıklardan azametli, şan ve şerefli bir istikbale gitmek azminde bulunan kudretli bir devletin hayatını, bir boşluk halinde ifade eden ruh haletinin akislerini dinledik. Bu ruh haletine temas ettiğim zaman kendimi derin bir hakikati keşfetmiş vaziyette görüyorum. Demek ki, her şeyi geriye çeken anlaşılmaz hareketler, bu ruhtan doğuyor.”*³¹²

Bu açıklama neticesinde DP grubu Meclisi terk etti. Tarihimize “Psikopat Krizi” olarak geçen bu hadise, iki parti arasındaki gerilimin üst noktasıydı. İlerleyen süreçte bu krize verilen tepkiler DP içinde kendi muhalefetini doğuracaktı.

7 Ocak 1947’de Demokrat Parti’nin 1. Büyük Kongresi Ankara’da düzenlendi. Bu kongrenin önemi DP’nin muhalefet partisi olarak stratejisini belirlemesi amacı taşıyordu. İnönü, kongreye katılmak istediğini ima ettiyse de kendisinin isteğinin Bayar tarafından reddedildiği, Nihat Erim’in anılarında belirtilmektedir.³¹³ Kongre sırasında DP’nin ilk büyük kırılmalarından biri yaşandı ve Kenan Öner, İzmirli delegelerin farklı bir aday göstermiş olmasına rağmen Kongre Başkanı seçildi. Öner,

³¹¹ Recep Peker, 1920 yılında TBMM Genel Sekreterliği görevini üstlenmiş, 1924-1930 yılları arasında Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı ve Bayındırlık Bakanlığı yapmıştır. Bknz: *Dünden Bugüne Başbakanlık*, s.68.

³¹² TBMM TD, 8. Dönem, Toplantı 1, Cilt:3, 18 Aralık 1946.

³¹³ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.261-263.

daha önceki süreçte İstanbul Valisi ve İstanbul Belediye Başkanına karşı seçimlerdeki usulsüzlüklere yönelik yapmış olduğu eleştirilerle tanınıyordu.³¹⁴

Celal Bayar açılış konuşmasında uzunca bir konuşma yaptı ve DP'nin henüz 1 yıllık olan siyasi mücadelesi üzerine bir değerlendirmede bulundu.³¹⁵ Süregelen muhalefet stratejisini savunan Bayar, 1946 yılında yaşanan sorunları bir kere daha gündeme taşıyordu. “Psikopat Krizi’ne” değinen Bayar, bundan sonra yaşanan herhangi bir olumsuzlukta bu kongrede belirlenen kararlar doğrultusunda ortak bir strateji geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Ancak parti içinde bazı sorunlar kendini kongre boyunca gösterdi. Bunlardan ilki delegelerle parti yönetimi arasındaki anlaşmazlıktı. Parti üst yönetimi ve delegeler pek çok noktada birbirlerinden farklı düşünmekteydi.³¹⁶

1924 Anayasasına dair tartışmalar Kongrenin temel soruları olarak ortaya çıkıyordu. Delegeler parti tüzüğünde bulunan Anayasaya aykırı olarak yorumlanabilecek maddeleri savunurken, Parti üst yönetimi tüzüğün belli maddelerinin değiştirilmesi gerektiğini savunuyordu.³¹⁷ Benzer şekilde delegeler “psikopat krizi” neticesinde İnönü’nün araya girerek DP’nin Meclis’e tekrar dönmeyi sağlamasını eleştiriyorlardı. Tüm bu olayların ışığında Kongre sonucunda

³¹⁴ Murat Burgaç, a.g.m., s.176.

³¹⁵ Cem Eroğlu, a.g.e., s.20.

³¹⁶ Cemil Koçak, a.g.e., s.261-263.

³¹⁷ Cem Eroğlu, a.g.e., s.23.

alınan kararlarda Parti üst yönetiminin istediği oldu ve anayasaya aykırı maddelerin değiştirilmesine, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi konusundaki yaklaşımın devamına karar verildi.³¹⁸ Kongrenin dördüncü günü tüzükte değişiklik yapılması için bir araya gelindi ve delegelerin tüm karşı çıkışlarına rağmen Celal Bayar'ın öncülüğünde değişiklikler yapıldı. Bu süreçte DP, kendi içinde kendi muhalefetini oluşturmaya başlamış oldu. Ancak kendi muhalefetinin ortaya çıkması için henüz erkendi ve İnönü ile CHP kongre sırasında DP delegelerinden gelen sert tavırlardan büyük bir memnuniyetsizlik duyuyordu. Tüm bunların ışığında “Hürriyet Misakı” adı verilen bir bildiri kabul edildi ve böylece iki grup arasında uzlaşma sağlandı.³¹⁹ Hürriyet Misakı; “anayasaya uymayan kanun ve hükümlerin kaldırılması ve vatandaşların oy güvenliği sağlamak ve milli hakimiyeti teminat altına almak amacıyla seçim kanununda değişiklikler yapılmasını” içeriyordu. Bu bildiri sonrasında siyasi ortamda biraz rahatlama yaşandı.³²⁰

Ancak 16 Şubat 1947’de yapılan Köy Muhtarlığı seçimleri yeniden iki parti arasında gerginliğe sebebiyet verdi.³²¹ Oldukça sert geçen muhtarlık seçimlerinde pek çok bölgede kanlı olaylar yaşandı.³²² DP bu süreçte muhtarlık seçimlerinde de

³¹⁸ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.261-263.

³¹⁹ Âdem Çaylak, “1946-50 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakar Demokratlar Ve Türk Demokrasisinin Almış Olduğu Biçim”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 2007 s.20-22.

³²⁰ Cemil Koçak, *Rejim Krizi Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları*, s.261-263.

³²¹ Metin Toker, *a.g.e.*, s.171.

³²² Koçak bu olayı şu şekilde aktarıyor; “Mersin/Arsılköy’de yapılan muhtar seçiminde, gerçekte DP adayı seçimi kazanmış, fakat Mersin valisinin talebi üzerine, seçim bucak müdürünün gözü önünde yinelenmişti. Sonucun değişmemesi üzerine, yine valinin talebi üzerine, bu kez köye gönderilen jandarma birliğinin önünde tekrarlanmak istenen oylama öncesinde, jandarma ile köylüler arasında

usulsüzlükler yaşandığına dair bir propaganda yürütmekteydi. Belli bölgelerde seçim sonuçlarını uygun bulmayan CHP, seçimleri tekrarlatmış sonuçların değişmemesi neticesinde ise köylüler ile jandarma arasında çatışma yaşanmış ve DP'li vekiller bir kere daha miting alanlarına çıkmıştı. Gidilen her bölgede sıkça muhtarlık seçimlerinde yapılan usulsüzlükler ve jandarma baskısı dillendiriliyordu.³²³ Böylesi sert olayların yaşandığı ve siyasi hayatta suların bir türlü durulmaması neticesinde 6 Nisan 1947'de düzenlenen ara seçimlere, Demokrat Parti katılmamaya karar verdi. Peker ise boykot kararına sert bir tepki verince iki parti arasındaki çekişmeyi tırmandırmaya devam etti. ³²⁴ DP'nin Anadolu mitinglerinde ise halk tarafından oldukça iyi karşılanması hatta iktidarı halka şikâyet ederek kendi seçmen kitlesini ve söylemini oluşturmaya başladığı görülmektedir.

DP'nin miting çalışmalarına yer veren bazı gazeteler, bu dönemde Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından kapatılmış ve İktidar partisi tarafından DP'nin ihtilal yapmak istediğine yönelik bir anlayış ortaya çıkmıştı. Aslında 1946 seçimlerinden 12 Temmuz Beyannamesine kadar uzanan süreç, Türk Siyasi hayatı için oldukça kritik

anlaşmazlık ve çatışma meydana gelmişti. Jandarmanın köylülerin direnmesi üzerine köyü terk etmek zorunda kalması gerginliği artırmıştı. Bunun üzerine daha kalabalık bir jandarma birliği köye yollanmış, ve seçim bu koşullarda yinelenmişti. CHP adayı da nihayet seçimi kazanmıştı. Ancak gelişmeler bununla sınırlı kalmayacaktır: jandarmaya direndiği ileri sürülen köylülerden 45'i tutuklu 92 kişi hakkında dava açılacak ve Konya Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılama başlayacaktır. DP, sanıkların savunmasını üstlenmişti. Sanık avukatları arasındaki 32 avukat sanıkların savunmasını üstlenmişti.” Bknz: Cemil Koçak, *Rejim Krizi Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.515.

³²³ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.514.

³²⁴ Recep Peker, İzmir’de yapmış olduğu açıklamada İstiklal Mahkemelerinin hala mevcut olduğunu bildirerek DP yöneticilerine sert bir mesaj vermiştir.

bir dönemdir.³²⁵ Muhalefet iktidar ilişkilerinin kopma noktasına geldiği bir süreç olmasıyla beraber aslında iktidarın ve muhalefetin yerlerini, kitlelerini ve söylemlerini belirlemeleri açısından önemlidir.

Partiler arası ilişkilerin düzenlenmesi görevi Cumhurbaşkanı İnönü'ye düşmüş, İnönü resmi olmayan kanallarla partiler arası iletişimi geliştirmek açısından bir nevi Türk siyasetinin birbiriyle tartışmaya yer arayan bu iki grubunu bir araya getirdi. İnönü ayrıca Bayar ve Peker arasında aracılık rolü üstlenerek, iki parti arasında hakemlik yaptı³²⁶ ve Türk Siyasi hayatında Cumhurbaşkanının rolü üzerine güzel bir ders verdi. Bir noktada İnönü'nün mücadelesi işe yaradı ve 12 Temmuz Beyannamesi yayımlandı.

4.1.b. 12 Temmuz Beyannamesi

Uzlaşma sürecinin başlamasında, 12 Temmuz Beyannamesi önemli bir etkiye sahiptir. 11 Temmuz gecesi radyodan yayınlanan beyanname ile birlikte İnönü, iki parti arasındaki ilişkilerin normalleşme sürecine girdiğini bildiriyordu.³²⁷ Cumhurbaşkanı İnönü beyannamede; Başbakan ve muhalefet partisi başkanı arasındaki görüşmeleri aktarıyordu. İnönü, DP Başkanı Celal Bayar'ın partisinin baskı altına alındığını Cumhurbaşkanına şikâyet ediyordu. Buna karşılık Başbakan,

³²⁵ Cemil Koçak, "Siyasi Tarih" *Türk Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İzmir, 2018, s. 181-184.

³²⁶ Cemil Koçak, a.g.m., s. 184-185.

³²⁷ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.137.

böyle bir yaklaşımın olmadığını iddia ediyordu. İnönü görüşmeler neticesinde yaşananları aktardıktan sonra hem Başbakan'a hem de Muhalefet liderine bildirdiklerini halka şu şekilde açıklıyordu; “Muhalefet teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır.”³²⁸

Beyannamenin yayınlanmasından sonra halk arasında parti başkanlarının istifa edeceğine dair söylentiler yayılmaya başladı. Ancak bu söylentilerin asılsız olduğu İnönü tarafından bildirildi.³²⁹ CHP İzmir Bölge Müfettişinin 18 Temmuz'da yazarak genel merkeze gönderdiği raporda, 12 Temmuz Beyannamesine ilişkin bazı noktalar dikkat çekiyordu. Kamran Örs'ün 3 sayfalık raporunda DP'lilerin İnönü'nün yaklaşımından dolayı duydukları memnuniyet dile getiriliyor, “İnönü Parti kavgalarının üstünde kaldıkça o daima büyük ve üstün kalacaktır”³³⁰ gibi makul sözler sarf edildiğini bildiriyordu. Ayrıca Beyannamenin tarafsızlar üzerinde de iyi bir etkisi olduğu, CHP mensuplarının ise DP'lilere benzer şekilde Beyannameden memnun oldukları dile getiriliyordu. Örs'ün raporunda dikkat çeken bazı noktalar da bulunmaktaydı. Örs'ün raporunda;

“Demokrat Parti, İnönü'yü “harp dışı” telakki ederek, yani ona dokunulmayacağı neticesine varınca bütün kin ve husumetlerini bir taraftan CHP'sine diğer taraftan Recep Peker Hükümetine

³²⁸ Zafer Tarık Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, s.688-689.

³²⁹ Metin Toker, *a.g.e.*, s.184-186.

³³⁰ BCA,490 01 165 586 1.

yöneltilmişlerdir. Netekim Yüksek kademelerden Ocak toplantılarına gelenlerin gizli gizli söyledikleri, Demokrat Partinin neşriyatından daha settir...” muhalif Parti tarafından kendi lehlerine tefsir edilmek suretiyle istismar edilmesi ve bin netice Partimiz saflarındaki vatandaşların maneviyatlarının sarılmak istenmesine delalet eden sözleri ulu orta sarf etmeye başlamışlardır.”³³¹

Görüldüğü üzere, 12 Temmuz Beyannamesi, iki parti arasındaki ilişkileri yumuşatmış gibi görünmesine rağmen, taraflar arasındaki rekabet devam etmekteydi. Her şeye karşın 1946 seçimlerine giden süreçte İnönü’nün tarafsızlığına yönelik süren gelen tartışmaların aksine 12 Temmuz Beyannamesine giden süreçte İnönü, CHP genel başkanından çok Cumhurbaşkanı gibi davranarak henüz çok yeni olan çok partili hayatta dengeyi sağlamıştır.³³²

4.1.c. Demokrat Parti İçinde Çözümler

DP’nin 20 Haziran 1949’da toplanan I. Büyük Kurultay’ında, seçim yasası ve Millet Vekili adayları tespit edilmişti.³³³ Demokrat Parti’nin kurultayı oldukça heyecanlı ve hareketli bir şekilde başlamıştı. Çünkü bazı milletvekilleri, Meclis’ten çekilmek ve sine-i millete dönmeyi savunuyordu.³³⁴ Aksi yönde diğer milletvekilleri; Bayar, Menderes, Koraltan gibi isimler Meclis’ten çekilme kararının ciddi sonuçlar doğuracağından endişe ediyorlardı. 1950 seçimleri yaklaşmaktaydı. Milletvekili

³³¹BCA,490 01 165 586 1.

³³² Metin Toker, *a.g.e.*, s.s.187

³³³ Tefik Çandar, *a.g.e.*, s.415.

³³⁴ Cem Eroğlu, *a.g.e.*, s.23.

adaylarının atanmasında merkezin kararının belirleyici olması tartışılıyordu. Ancak seçim güvenliği konusunda DP'nin iktidara güveni hala tam manasıyla oturmamıştı.³³⁵ Kongredeki tartışmalar şiddetlenmeye başladı. DP'nin içinde kendine karşı yeni bir muhalefet oluşuyordu. Özellikle Bayar ve destekçileri, bunun yeni kurulan DP'yi dağıtmasından endişe ediyorlardı. ³³⁶ Hürriyet Misakı'nın yayınlanmasıyla, birinci kongreden beklenen ve istenen kararlar çıkmamıştı. 12 Temmuz beyannamesi ertesinde DP içindeki muhalif sesler daha fazla konuşmaya başladı. "Müfrit" olarak adlandırılan bu muhalif gruba mevcut siyasi partilerde, yani ne DP'de ne CHP'de yer olmadığı, 12 Temmuz Beyannamesi ile kesinleşmişti.³³⁷

Mareşal Fevzi Çakmak, Osman Bölükbaşı, Kenan Öner gibi isimlerin etrafında yer alan Müfrit Grup, DP'yi "Milli Şef'e boyun eğmek" ile suçluyorlardı. Müfritler grubu liberal eğilimli kimseler olmasına karşın, İnönü ve CHP'ye karşı militan bir tavır sergiliyorlar, CHP iktidarını kesin suretle kabul etmiyorlardı.³³⁸ Müfritler grubu üyelerinden General Sadık Aldoğan'a, İsmet İnönü'ye karşı tavrının neden bu şekilde olduğu sorulduğunda;

"Amacımı ve saldırı sebebini bilmeyenler vaktiyle aramızda bir şeylerin geçmiş olabileceğini düşünebilirler. Aramızda ne kişisel ne de askerlikteki görevlerim nedeniyle hiçbir olay geçmemiştir. İsmet Paşa, beğendiğim birçok yanları olan değerli ve gerçekten büyük bir kişidir ... Ancak Milli Şef İsmet İnönü 'ye gelince ... Milli Şeflik ve onun temsilcisi İ. İnönü, özgürlük

³³⁵ Tevfik Çandar, *a.g.e*, s.417.

³³⁶ Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar, Türkiye'de iki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012 s.285.

³³⁷ Âdem Çaylak, *a.g.m*, s.19.

³³⁸ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.181.

yolunda karşımıza dikilmiş en büyük engeldir ...İşte benim saldırılarım Milli Şeflikten önceki İsmet Paşa 'ya değil. Kendisini bu duruma getirmiş olan Milli Şef İsmet İnönü 'yedir. Bu saldırılarımla Milli Şefin de eleştirilebileceğini halka göstermek istiyorum’’³³⁹

Şeklinde cevaplamıştır. 19 Haziran 1947 yılında kurulan Haysiyet Divanı ile birlikte Müfrit Muhafazakâr Demokratlar grubu DP’den tasfiye edilmiştir.

4.2. 1946-1950 Yılları Arasında Cumhuriyet Halk Partisi

1946-1950 yılları arası, Cumhuriyet Halk Partisinin Demokrat Parti’nin varlığını kabullenme süreci olarak adlandırılabilir. 1946 seçimlerinin gölgesinde başlayan muhalefet ve iktidar arasındaki gerginlik, DP’nin Büyük Kongresi ve kongre içerisindeki tartışmaların ışığında sertleşmeye başladı. Recep Peker Hükümeti, (pek çok kaynakta belirtildiği üzere Recep Peker’in sert bir tabiata sahip olması sebebiyle) iki parti arasındaki uzlaşma sürecini oldukça zorlaştırıyordu.³⁴⁰ CHP’nin DP’ye bakış açısı, büyük ihtimalle önceki çok partili sistem denemelerinde yaşanan deneyimin ışığında oldukça sorunluydu. Özellikle Muhtarlık seçimleri sırasında yaşanan olaylar ve Peker’in DP’nin boykot çağrısına vermiş olduğu tepki, CHP’nin DP’yi ihtilalci yahut gerici olarak yorumlamasına kanıt olarak gösterebilir.³⁴¹ 12 Temmuz Beyannamesi’ne giden süreçte İnönü’nün tavrı, üstü kapalı bir biçimde DP’nin tarafını tuttuğu şeklinde yorumlandı. Bu yorumlamalar özellikle Recep Peker’i hayli tedirgin ediyordu. CHP’nin içinde ise bazı kırılmalar yaşanmaktaydı. Partililer iki kutba ayrılmıştı. Bir grup Peker’in izinde muhalefete

³³⁹ Adem Çaylak, a.g.m., s.29.

³⁴⁰ Cem Karakılıç, a.g.t. s.235-236.

³⁴¹ Cemil Koçak, *Rejim Krizi Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistem*, s.517.

karşı daha sert bir tutum sergilenmesini isterken, diğer grup muhalefetle anlaşılma yoluna gidilmesini ve daha ılımlı bir yol izlenmesini istiyordu. İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi tavrı ise Peker'le bir şekilde ters düşmelerine sebep olmuştu. 12 Temmuz Beyannamesi sonrasında iktidar-muhalefet arasındaki ilişkinin yumuşaması hem CHP hem de DP içindeki ilişkilerin karışmasına sebep oldu.³⁴²

Bir süre sonra bu ters düşme tartışmaya dönüştü ve İnönü ile Peker arasındaki çatışma gizlenemeyecek noktaya geldi. Peker ve sertlik yanlısı partililer, ılımlı kanadı ve DP'yi sık sık sert bir dille eleştiriyordu. Bu durum bir süre sonra iki tarafın daha keskin çizgilerle belirlenmesine sebep oldu ve İnönü “gençler grubu” olarak adlandırılan ılımlı kanadın yanında yer aldı. Peker, bu atağa karşı CHP Genel Başkanlığı ve Başbakanlık görevlerini aynı anda üstlenmek istediğine dair bazı girişimlerde bulunsa da İnönü bu durumu reddederek ikili arasındaki gerginliğin daha görünür olmasını sağladı. 26 Ağustos 1947'de CHP Meclis Grup Toplantısı'nda hükümet için güvenoyu talep edildi. Ancak ılımlı kanat güvenoyu vermeyi reddederek 35'ler olarak anılmaya başlandı. 4 Eylül'de Recep Peker, hükümette değişiklik yapmaya karar veriyse de kendisine karşı olan grubun sayısının artmasıyla birlikte, 9 Eylül'de görevinden istifa etmek zorunda kaldı.³⁴³ Recep Peker'in istifasının temel sebebi aslında ılımlı gruptan gelen baskılardı. Bu durum tek parti zihniyetinin CHP'de evirilmeye başlandığının bir göstergesiydi.

³⁴² Adem Çaylak, a.g.m., s.30.

³⁴³ Cemil Koçak, Siyasi Tarih”, s.187.

Peker'in istifası sonrasında hükümet kurma görevi Hasan Saka'ya verildi. Hasan Saka Hükümeti, Peker Hükümeti'ne oranla çok daha ılımlıydı. Yeni hükümetle beraber önce iktidar-muhalefet ilişkileri yumuşadı sonrasında ise 22 Aralık'ta sıkıyönetim uygulamaları kaldırıldı.³⁴⁴

İkinci Hasan Saka Hükümeti'nin 1949'daki istifası ve Şemsettin Günaltay'ın yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmesi ile birlikte 1950 yılında yeni seçim kanunu kabul edildi. TBMM'de kabul edilen yasa ile birlikte gizli oy açık sayım ve siyasi parti temsilcilerinin sandık başlarında görevlendirilmesi seçimlerin daha adil bir şekilde gerçekleşeceğine dair kamuoyuna güven verdi.³⁴⁵

4.2.a. 1946-1950 Yılları Arası Dış Politika

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de savaş koşullarından diğer tüm ülkeler gibi etkilenmiş, ekonomik bir çıkmaza düşmüş, kendi siyasi sisteminde değişimler yaşanmaya başlamıştır. Türkiye, BM üyesi olmasına rağmen dış politikada siyasi anlamda yalnız bir ülkeydi.³⁴⁶ 1946-1950 yılları arasında ise hem Sovyetler Birliği hem ABD ile çeşitli sorunlar ve yakınlaşmalar yaşamıştı. Bu bölümde Türk siyasi hayatını söylem açısından etkileyen seçimlere ve propagandalara etki eden belli başlı dış politika meseleleri tartışılacaktır.

³⁴⁴ Tevfik Çandar, *a.g.e.*, s.416.

³⁴⁵ Cemil Koçak, *Rejim Krizi Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları*, Cilt 3 , s.188.

³⁴⁶ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul: Der Yayınları, 2010, s.923.

4.2.b. Türk Sovyet İlişkileri

ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesi, ABD'nin açık desteğinin artık gözle görülür bir hale gelmesi elbette Sovyetler Birliği ile ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur.³⁴⁷ Soğuk Savaş süresince dünya iki kutuplu bir sisteme bölünmüş³⁴⁸ ve genelde bu iki kutbun baş aktörleri birbirleriyle olan rekabetlerini müttefik ülkelere karşı giriştikleri faaliyetlerle göstermiştir. 1946'da başlayan nota krizine geçmeden önce, 1945 yılında Yalta Konferansı'ndan bir süre sonra Sovyetler Birliği, 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Türk-Sovyet Saldırmazlık Antlaşması'nı feshetmeye karar verdi.³⁴⁹ Bu konuda Sovyetlerden gelen açıklama; "Sovyet Hükümeti'nin, günün koşullarına ve savaşın getirdiği değişikliklere uymadığı ve birçok hükmünün esaslı değişiklikleri gerektiği" şeklindeydi. Türk Hükümeti, Sovyet Dışişleri Bakanı'na anlaşma ile ilgili ne önerileri olduğunu sorduğunda Sovyet Bakanı 3 madde ile beklentilerini sıraladı;

- "1) 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile düzenlenen Türk Sovyet sınırında, Sovyetler lehine bazı düzenlemeler yapılması,
- 2)Boğazların, Türkiye ile Sovyetler Birliği tarafından ortaklaşa savunulması, bunu sağlamak için de Sovyetler Birliği'ne Boğazlarda ve deniz ve kara üsleri verilmesi,
- 3)Boğazlar statüsünü düzenleyen Montreux Sözleşmesi'nde, yapılması gerekli değişiklikler konusunda, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında görüş birliğine varılması"³⁵⁰

³⁴⁷ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.55.

³⁴⁸ Baskın Oran, ed.,*Türk Dış Politikası Cilt 1.*, S.480-481.

³⁴⁹ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.502.

³⁵⁰ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s.925. Bknz: Mehmet Gönlübol, A. Haluk Ülman "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası" *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara 1969, s.207.

Elbette Sovyetler Birliği tarafından istenen bu maddelerin kabul edilmesi mümkün değildi. Türk tarafı ilk iki maddeyi kabul edemeyeceklerini ve Montreux Sözleşmesi'nin uluslararası statüsüne dikkat çekilerek, bunun yalnızca Türk tarafı veya Sovyet tarafı ile ilgili olmadığı belirtildi. Bu yaklaşım sonrasında Türk Sovyet ilişkileri ciddi bir güvensizlik ve gerginlik dönemine girdi.³⁵¹

Postdam Konferansı sırasında Sovyet Hükümeti yeniden Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesini istedi. Uzun görüşmeler ve çatışan istekler neticesinde ABD ve İngiltere, Sovyet Hükümetinin boğazlarla ilgili gerçekleştirmek istediği düzenlemelerin yalnızca Türkiye'yi değil, kendilerini de ilgilendirdiğini bildirerek görüş ayrılıklarının önünü açtı. Postdam Konferansı da herhangi bir neticeye bağlanamadı.³⁵² Yalnızca konu hakkındaki görüşlerin Türkiye'ye bildirilmesine karar verildi. Nitekim Sovyetler bu karar karşısında geri durmadı ve 7 Ağustos 1946'da Türkiye'ye bir nota verdi.

“Berlin'deki Üç devlet konferansının [Potsdam Konferansı'nın] aşağıdaki kararları aldığı malumdur:

- a) Üç hükümet [ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği], Boğazlara müteallik olarak Montrö'de imzalanan antlaşmanın bugünkü şartlara tekabül etmemesi hasebi ile tadil edilmesi lazım geldiğini kabul eylemişlerdir.*
- b) Üç hükümet [ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği], müteakip merhalede bu meselenin üç devletin her biri ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında doğrudan doğruya görüşmelere konu teşkil etmesini kararlaştırmıştır.*

³⁵¹ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s.925.

³⁵² Baskın Oran, *a.g.e.*, s.503.

Bu hususta Britanya Hükümeti tarafından 21 Kasım 1945 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne verilen notanın muhtevası da, Sovyet Hükümeti'nce malumdur. Sovyet Hükümeti de, kendi namına, Boğazlar için aşağıdaki esaslara müstenid yeni bir rejim tesisini teklif etmektedir:

- 1) Boğazlar, bütün memleketlerin ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
- 2) Boğazlar, Karadeniz devletlerinin harb gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
- 3) Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlere aid harb gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi hususi suretle derpiş edilen haller müstesna memnundur.
- 4) Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için tabii su yolu olan Boğazlara müteallik rejimin tesisi, Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili bulunan diğer devletlerin salahiyyeti dahilinde olmalıdır.
- 5) Boğazlar'da ticari seyrüseferin serbestisini ve Boğazlar'ın güvenliğini temin hususunda en fazla alakadar ve bunu icraya en kadir olmaları sıfatı ile Türkiye ve Sovyetler Birliği, işbu Boğazlar'ın Karadeniz'de sahili bulunan devletler aleyhine diğer devletler tarafın- dan kullanılmasının önüne geçmek için, bunların müdafaasını müşterek vasıtaları ile temin ederler.

Sovyet Hükümeti, bu deklarasyondan Birleşik Amerika ve Büyük Britanya Hükümetleri'ni de haberdar eder." ³⁵³

Karşı nota veren Türk Hükümeti, Montrö üzerinde bazı değişiklikler yapılmasının mümkün olduğunu ancak notada belirtilen “boğazları ortaklaşa savunma” teklifinin Türk egemenliğine aykırı olduğu belirtildi ve Sovyetlerin istekleri reddedildi.³⁵⁴ Bu bir dizi Rus-Türk Nota gerginliğinin başlangıcı oldu. Sovyetler Birliği 24 Eylül 1946'da yeniden Türkiye'ye bir nota gönderdi. Türkiye 18 Ekim 1946'da bir önceki notasında belirttiği güvenlik ve egemenlik endişelerini tekrar öne sürerek Sovyetleri geri çevirdi. Bu sırada ABD ve İngiltere, 9 Ekim'de Sovyetlere bir nota vererek Türkiye'nin boğazlardaki konumunun korunması

³⁵³ Cemil Koçak, *Rejim Krizi Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları*, s.58-59.

³⁵⁴ Rifat Uçarol, , *a.g.e.*, s.928.

gerektiğinin altını çizdiler. Türkiye ile Rus ilişkileri 1953 yılına kadar bu şekilde gergin bir biçimde devam etti.³⁵⁵

Sovyetlerle olan bu gergin ilişki, 1950 seçimlerine giden yolda CHP'nin ve DP'nin yalnızca dış güvenlik konusundaki endişelerini değil, aynı zamanda halk arasında bazı dedikoduların yayılarak iç siyasette de birtakım olaylar yaşanmasına sebebiyet verdi. CHP'nin içinden bir kesim DP'yi Moskof Partisi³⁵⁶ olarak adlandırarak, Sovyetlerle yaşanan bu gerginlikler üzerinden DP'yi karalamaya çalıştı.

4.2.c. Türkiye ABD İlişkileri

Soğuk Savaş süreci Sovyet-ABD mücadelesi ve rekabeti Türkiye'yi de oldukça etkilemişti. Özellikle Soğuk Savaş dönemi içinde Sovyetlerin daha yayılmacı bir politika gütmesi ve Türkiye'den boğazlarla ilgili çok fazla talepte bulunması Türk-ABD yakınlaşmasına sebebiyet verdi. Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı sırasında Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek Müttefiklerin yanında yer alması, ABD ile iyi ilişkilerin başlamasına sebep olmuştu.³⁵⁷ İlk olarak “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu” kapsamında Türkiye'nin savaşa girdiği gün ABD tarafından Türkiye'ye

³⁵⁵ Rifat Uçarol, , a.g.e., s.932.

³⁵⁶ Cemil Koçak, *Rejim Krizi Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları*, s.58-59.

³⁵⁷ Baskın Oran, a.g.e., s.520-523.

askeri yardım yapılmaya başlandı. Bu yardımlar, 1945'te savaşın bitimiyle sonlanmıştı.³⁵⁸

23 Şubat 1946'da ise ABD ve Türkiye arasında, Askeri Yardım Anlaşması imzalandı. Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinin gerildiği bir dönemde imzalanan bu anlaşma ile birlikte bir güven duygusu oluşmaya başladı.³⁵⁹

Sovyetlerin Türkiye üzerindeki istekleri artmaya devam ederken, ABD'nin de Türkiye ile yakınlaşması devam ediyordu. 15 Ağustos 1946'da ABD Akdeniz'e deniz kuvvetlerini yolladı. Sovyetler tarafından büyük tepkiyle karşılanan bu durum Sovyetler'in Türkiye'ye nota vermesiyle sonlandı. Bunun üzerine ABD'de Sovyetlere nota vererek Sovyet-Türk ilişkilerinin daha da gerilmesine sebep oldu. Ancak Türkiye bu durumdan memnundu. Savaş sonrasında kesilen yardımlar ve Sovyet tehditleri sebebiyle kendini siyasi arenada yalnız hissediyordu. İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a 1947 yılına kadar askeri yardım yapmıştır. Ancak 1947'de İngiltere'nin artık yardımları devam ettiremeyeceğini bildirmesi ve Sovyetler Birliğinin varlığının hala bir tehdit oluşturması sebebiyle, ABD Truman Doktrini'ni ilan etmek durumunda kaldı.³⁶⁰

ABD Başkanı Henry Truman'ın öne sürdüğü plan kapsamında "Sovyet tehdidine karşı, Akdeniz, Orta-Yakın Doğu ve Balkanlarda son kanat ülkeleri olarak

³⁵⁸ Rifat Uçarol, , *a.g.e.*, s.933.

³⁵⁹ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.470.

³⁶⁰ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.528.

Türkiye ve Yunanistan'ın Batı ülkelerinin güvenliğini sağlayabileceğini bildiriyordu. Truman Doktrini'ne göre ilk etapta Türkiye ve Yunanistan'a 400.000.000 dolar yardım edilmesi için Amerikan Kongresi'ne başvuruda bulunacağını konuşmalarında tekrarlıyordu.³⁶¹ Böylece 1947 yılından itibaren Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler kuvvetlenmeye başladı. ABD'den gelen askeri yardımlar, Truman Doktrini ile gelen yardımlar birleştiğinde Türkiye'nin iç ve dış siyasetteki söylemi de belirlenmiş oldu.

CHP Seçim kampanyası boyunca milli güvenlik hususlarında ABD'den gelen bu yardımların önemine değinmekten geri durmamıştır. DP'nin ise resmi bir karşı çıkışı olmadığı gibi ABD'nin içinde olduğu herhangi bir konuda negatif bir söylemin onları Moskof Partisi yapacağını bildiğinden ve dahası DP'nin de iktidar olduktan sonra ABD ile kuracağı yakın temaslar göz önüne alınırsa susmayı tercih etmiştir.³⁶²

Truman Doktrini, temelde ekonomik hedeflerle yola çıkmış gibi gözükse de aslında dünyayı iki bloğa ayıran Soğuk Savaş mantalitesinin simgelerinden birine dönüşmüştür. Bu noktada Türkiye'nin 1953'te³⁶³ Sovyetlerle görece önceki yıllara oranla daha iyi ilişkiler içine girecek olmasına kadar ki süreçte hangi blokta yer alacağını belirlemiştir. Bu doktrin ve dış politikadaki gelişmeler ışığında DP üzerine yürütülen bazı komünist yaftaları ciddi bir cadı avına dönüşmüştür. Koçak'a göre bu yaklaşımın sebebi, rejimi eski haline getirmek ve irtica vurgusuyla DP'yi kapatmaktır. İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in 1946'da DP'yi TBMM'deki

³⁶¹ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.472.

³⁶² Metin Toker, *a.g.e.*, s. 200.

³⁶³ Rifat Uçarol, , *a.g.e.*, s.928.

konusmasında doğrudan Komünist olmakla suçlaması, dönemin öne çıkan isimlerinden Metin Toker'e göre DP'nin siyasi başarısının önüne geçmek için atılmış bir adımdı.³⁶⁴ Ancak unutulmaması gereken önemli bir husus, CHP'nin 1950 seçimlerinde seçim kampanyasını yine 1946'da olduğu gibi dış tehdit kavramı üzerine kurgulamasıdır. Bu durum DP'nin üzerine komünizm suçlamaları ile gidilmesini açıklamaktadır. Türkiye, 1949 yılında Sovyetler Birliği tehdidine karşı, siyasi birleşme amacıyla Brüksel Antlaşması'nı imzalayan İngiltere, Fransa, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, Danimarka, İrlanda, İtalya, Norveç ve İsveç tarafından oluşturulan Avrupa Konseyi'ne başta alınmaması ciddi tepkilere yol açmıştır.³⁶⁵ Ancak 8 Ağustos 1949'da Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne girişi bir kere daha Türkiye'nin hangi blokta yer aldığı ve gelecekte de nerede olmak istediğini kanıtlar nitelikteydi.

4.3. 1950 Seçimleri

1950 seçimleri Türk siyasi hayatında ciddi bir dönüm noktasıdır. 14 Mayıs 1950'de gerçekleşen seçimler öncesi ve seçim süreçlerinin inceleneceği bu bölümde her şeyden önce 1950'ler Türkiye'sine bakmak ve bu dönüm noktasını toplumsal temellere oturtmak gerekmektedir. İktidarın el değiştirmesi, 1923 yılından beri Türkiye'nin kurucu partisi olan CHP için büyük bir şok olarak algılanmıştır. Türkiye'de başlayan TCF ve SCF deneyimleri, 1946'da yaşanan seçimler ve DP'nin

³⁶⁴ Metin Toker, *a.g.e.*, s. 239.

³⁶⁵ Rifat Uçarol, , *a.g.e.*, ss.934.

1950 yılında iktidara gelmesi, çok kısa bir sürede Türk toplumunu yeni bir siyasal düzleme davet etmiştir.

1950 yılında daha önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi Türk toplum yapısında göçle beraber bir kırılma ve yeni bir kitlenin oluşum süreci başlamıştı. Ancak bu süreç 1950 seçimlerinin ışığında yeni bir kimliğe dönüşmeye başladı. Yeni bir toplumsal kimlik inşa olurken, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte toplumsal hayatta yaşanan bazı sorunlar da seçimlerle birlikte ayyuka çıktı. 1945 yılında başlayan çok partili hayat süreci ve din kavramı, tüm siyasi partilerin seçmenleriyle bağ kurabilmek için söylemlerinde yer verdikleri bir kavrama dönüştü. Seçim kampanyaları sürecinde dinle alakalı tartışmalar da bir hayli gündeme geldi. Bir diğer taraftan yabancılaşma kavramı toplumun büyük bir kısmını içine alarak derinleşiyordu.³⁶⁶ Köyden kente göçle beraber yeni kitle ardında bıraktığı kültürü henüz unutmamış, kent yaşamına adapte olmuş değildi. Köyden kente göçle başlayan süreçte yeni bir kültür aktarımı yaşandı. Köydeki kültür kente taşındı. Bu da din olgusu üzerindeki dikkatleri artırmaya başladı. 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ve bu konudaki katı tutum toplumsal hayatta hiç de beklendiği gibi işlemedi. Türkiye'de sekülerleşme süreci Fuat Keyman'a göre tersi bir istikamette yol alıyordu.³⁶⁷ Yani toplum zaman içerisinde sekülerleşip dinden uzaklaşmak yerine dine daha çok yakınlaşıyordu.

³⁶⁶ Bayram Kaçmazoğlu, *Demokrat Parti Döneminde Toplumsal Tartışmalar*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2012, s.11.

³⁶⁷ Ferhunde Özbay, *a.g.e.*, s.219.

Büyük ihtimalle Ferhunda Özbay'ın *Alie, Kent ve Nüfus* eserinde belirttiği üzere bu yakınlaşma göçlerin bir sonucuydu.³⁶⁸

4.3.a. 1950 Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Çalışmaları

Bir önceki seçimlerin aksine 1950 seçimlerine giden süreçte CHP daha yoğun bir programla sahaya çıkmak zorunda kaldı. Bir diğer taraftan DP ile arasındaki farklılıklar konusunda belli sınırlar çizmek zorundaydı. Ancak yine de bakıldığında CHP seçimlere giden süreçte 16 toplantı ve 80-90 kadar konuşma gerçekleştirmişti. Bu oran DP ve MP'nin miting çalışmalarına oranla oldukça düşük kalıyordu.³⁶⁹ Bu noktada CHP yönetimin ne düşündüğü bilinmese de büyük ihtimalle iktidarın el değiştirmeyeceğine dair bir inançları vardı. Temmuz ayı boyunca DP sürekli mitingler düzenlemişti. CHP'nin gündemi ise geçmişte yaptıklarıyla övünme üzerineydi. Bu durum dönemin gazetelerinde sıkça eleştiriliyordu.³⁷⁰ Şubat ayında bir propaganda grubu oluşturan CHP, 24 Mart tarihinde propaganda komitesi yapmış olduğu faaliyetleri içeren bir raporu Komite grubuna gönderdi.³⁷¹ Adana vilayetine ilişkin raporda; halk evlerinde düzenlenen toplantılar, dağıtılan broşürler, broşür içerikleri, gezilen köy sayıları verilmekteydi.³⁷² Cumhuriyet gazetesinde 30 Nisan'da yer alan bir yazıda "Halk Partisinin propaganda savaşında" cansız görüldüğü ve

³⁶⁸ *a.g.e.*, s.220.

³⁶⁹ Sinan Yıldırım, *a.g.m.*, s.138.

³⁷⁰ Sinan Yıldırım, *a.g.m.*, s.140.

³⁷¹ B.C.A. 490 01, 1393 623.

³⁷² B.C.A. 490 01, 1393 623.

rakip partiden daha yavaş hareket ettiği bildiriliyordu.³⁷³ Hatta CHP'nin zaman zaman toplantı yaptığını bildiren yazıda, CHP “Bir mecliste az konuşup purosunu tüttüren ve insana bıyık altından gülüyormuş hissi veren gösteriş meraklı bir yaşlı”³⁷⁴ olarak tasvir ediliyordu. Çoğu gazetede CHP, çok çalışmayı lüzum görmemekle ve daima kazanmayı alışkanlık haline getirildiğine dair eleştiriliyordu.³⁷⁵

Bu eleştiriler neticesinde olacaktır ki, Mayıs ayının başında CHP seçim propagandasını hızlandırmaya başladı. Cumhurbaşkanı İnönü, tüm yurt genelinde bir mitinge çıkarak ilk durak olan İzmir’e hareket etti. Bu aralıkta Eskişehir’de yaptığı kısa bir konuşmada, “5 yıl içinde demokrasideki büyük ilerlemeden” bahsediyordu.³⁷⁶ Gazeteler İnönü’nün İzmir’de başlayacak olan miting çalışmasını hem geç kalınmış olarak yorumluyor, hem de İnönü’nün DP’yi en güçlü olduğu ilde yani İzmir’de yenerek iktidarı garantilemeye çalıştığını bildiriyordu. İnönü İzmir’de bir hafta kadar kaldı. İzmir sonrasında İnönü 8 Mayıs’ta Bursa’da “Büyük Bir Nutuk”³⁷⁷ gerçekleştirdi. DP tarafından yöneltilen mali suçlamalardan, Amerikan yardımları, işçi meseleleri, köylü refahı, Anayasal düzenlemeler, grev hakları, eğitim konularına kadar oldukça geniş bir konuşma gerçekleştiren İnönü’nün konuşması gazetelerde tam sayfa verildi.³⁷⁸ İsmet İnönü konuşmasında DP saflarından gelen eleştirilere karşı şunları söylüyordu; “İşitiyorum ki Demokrat Parti hatipleri

³⁷³ *Cumhuriyet* 30 Nisan 1950.

³⁷⁴ Sinan Yıldırım, a.g.m., s.140.

³⁷⁵ Sinan Yıldırım, a.g.m.142.

³⁷⁶ *Hürriyet*, 3 Mayıs 1950.

³⁷⁷ *Akşam*, 8 Mayıs 1950.

³⁷⁸ *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1950.

bütçemizin, yani maliyemizin halini dillerine dolamışlar ve Marshall planı olmasaydı iflas edeceğimizi öne sürmüşlerdir...Bizim, bütçede çektiğimiz sıkıntılar, katlanmağa mecbur olduğumuz askeri masrafların ağırlığındandır”³⁷⁹

İnönü ayrıca Bursa’dan bir mesaj vereceğini bildirerek DP liderinin bütçenin düzeltilmesi için askeri bütçeyi düzenleyip düzenlemeyeceğini soruyor ve ülkenin askeri bütçesinin gerekliliğinden bahsediyordu. Amerika’nın askeri yardımlarına da değinen İnönü, Amerika’dan silah alındığını ve bunun da bir gereklilik olduğunu söylüyordu. Köylülerin refahı ile ilgili ise, köylülerin toprak sahibi olması için çalışmalar yürüttüklerini, köylere daha çok okul yapılmasını amaçladıklarını ve köylünün mahsulünün yok pahasına satılmasına karşı önlemler alınacağını bildiriyordu. İşçiler içinse çalışma teşkilatları kurmaktan bahsederek “işçileri grev hakkı namı altında yakın ve muhakkak sefaletlere maruz bırakmak, kolay ve cazibeli mevzulardır” diyerek DP’yi eleştiriyordu.³⁸⁰ İnönü’nün büyük nutku oldukça ayrıntılı bir seçim propagandası içeriyordu. Ancak yine de çok ciddi yeniliklerden bahsedilmiyordu.

10 Mayıs tarihinde İstanbul’a giden İnönü’nün büyük tezahüratlarla karşılandığı bildiriliyordu.³⁸¹ İnönü’nün İstanbul’daki seçim mitinginde ana tartışma konularından biri kadın haklarıydı. İnönü, partisinin kadınlara yönelik geçmişte verdiği haklara atıfta bulunarak, rakiplerinin bu hususta benzer bir hassasiyeti

³⁷⁹ *Akşam*, 8 Mayıs 1950.

³⁸⁰ *Yeni Asır* 8 Mayıs 1950, *Cumhuriyet* 8 Mayıs 1950, *Akşam* 8 Mayıs 1950.

³⁸¹ *Akşam*, 9 Mayıs 1950.

olmadığına vurgu yapıyordu. Benzer şekilde Anayasa ve güvenlik konularına da sıkça değinen İnönü, gelecekte herhangi bir tehdide karşı tam korunma halinde olunmadığını vurguluyordu.³⁸² İnönü, işçi ve köylüler için hazırlanan seçim beyannamesindeki maddelere de atıf yapıyordu.³⁸³ Tüm yurt gezisi boyunca İnönü'nün yanında eşi ve Hilmi Uran bulunmaktaydı. Hilmi Uran anılarında İstanbul mitingi ile ilgili şunları kaydetmişti;

“Gezimiz kısmen trenle, kısmen de otomobille yapılmıştı ve nispeten kısa bir zaman içinde sıkı bir dolaşmayla Kütahya, Balıkesir, Çanakkale, İzmir, Manisa, Bilecik, Bursa ve İzmir vilayet merkezlerini dolaşıp İstanbul’a gelinmişti...O gün Haydarpaşa Garı’nın içi dışı tıklım tıklım halkla dolmuştu. İnönü müşkülâtlarla ilerleyebiliyor, güçlüklerle kendine yol açabiliyordu. Denizde birçok irili ufaklı motor, parti bayrakları donatılmış olarak karşılama törenine katılmış ve denizi doldurmuştu...O gün Taksim Meydanı’nda mahşeri bir kalabalık vardı. Bu muazzam halk kitlesi koca meydanda durmadan dalgalanıyor, sürekli İnönü’ye sevgi tezahüratları yapıyordu...Manzara hakikaten övünülecek gibiydi. Fakat nihayet kısa bir zaman içinde anlaşılmıştı ki her gördüğümüz yerde itina ile hazırlanmış olan ve hepsi de övünülecek birer eser olabilen bu topluluklar, hakikatte ne kadar seçmenin ne kadarını samimimen temsil ettikleri bilinemediği için seçimlere teşhis koymaya yaramayan ve bu bakımdan kendilerine güvenilemeyen topluluklardır.”³⁸⁴

Uran’ın hatıratlarından da anlaşılacağı üzere, İnönü gittiği her yerde oldukça güzel karşılanmış ancak seçim sonuçlarına bu kalabalıklar herhangi bir etki etmemiştir. Bunun sebeplerine bakıldığında büyük ihtimalle CHP’nin vekillerinin ve kampanyasının halka yeteri kadar ulaşamaması olabilir.³⁸⁵ 9 Mayıs 1950 tarihli

³⁸² *Akşam*, 9 Mayıs 1950.

³⁸³ *Akşam*, 10 Mayıs 1950.

³⁸⁴ Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017, s. 140.

³⁸⁵ Hilmi Uran, *a.g.e.*, s.141.

Cumhuriyet gazetesinde Necdet Evliyagil'in yazmış olduğu “Son moda elbiseli Adaylar” başlıklı yazı, CHP ve DP'nin halkla bir araya geldiğinde yaşanan durumu gayet açık bir şekilde özetliyordu;

“Tokat'ta kaldığım müddet zarfında, bir tek D.Partili milletvekili adaylarına rastlıyamadım, hepsi köyleri dolaşıyorlarmış. Bu arada, C. H. Partili adaylardan biriyle tanıştım. İsviçre'de tahsilini yapmış, efendiden bir zat. Yalnız, bu aday, İsviçre dağlarında geziye çıkan sportmenler gibi giyinmiş. Altıları ızgaralı, dağ ayakkabıları, golf pantolon, geniş omuzlu spor ceket ve kalın çerçeveli kar gözlüğü...D. Partili adaylar, ayaklarına çarık çekip köyleri dolaşıyorlarmış. Köylü, artık bizim bildiğimiz gözü kapalı köylü olmaktan çıkmış; her şeye dikkat ediyor.”³⁸⁶

Bu yazıdan da anlaşılacağı üzere büyük ihtimalle İsmet İnönü'nün mitinglerine katılımların sebebi halkın CHP'yi desteklemesinin ötesinde, Cumhurbaşkanını görebilme hevesi olduğunu söylersek yanılmış sayılmayız.

CHP'nin ana propaganda unsuru olan dış siyaset kavramı, 1946 yılında olduğu gibi 1950'de de ana konulardan biriydi. Bu durum yine basın tarafından eleştiriliyordu. Nadir Nadi, Cumhuriyet'teki yazısında, 1946 seçimlerinde bu propagandanın doğru olduğunu, savaş bitse de sulhun henüz inşa edilmemiş olduğuna dikkat çekiyor 1950 yılında yine aynı husus üzerine inşa edilen propagandayı eleştiriyordu.³⁸⁷ Bir diğer yandan CHP ve DP arasındaki ekonomik farklılıklar seçim kampanyalarına farklı yansıyor. CHP'nin iktidar partisi olması

³⁸⁶ Necdet Evliyagil, “Son Moda Elbiseli Adaylar”, Cumhuriyet, 9 Mayıs 1950.

³⁸⁷ Cumhuriyet, 9 Mayıs 1950.

ve daha fazla ödeneğe sahip olmasına karşın seçim süreçlerinde kullandığı araçlar eleştiriliyordu.³⁸⁸

Toparlayacak olursak, 1950 seçimlerine hazırlık sürecinde CHP propagandasını Anayasadan Atatürkçülüğün 6 ilkesini çıkartılması ve dış politika sorunları üzerine kurguladı.³⁸⁹ Propagandasında birlik sağlamak amacıyla CHP, “CHP Hükümetinin Milli Eğitim ve İçişleri alanındaki başarıları hakkında” başlıklı bir kitapçık yayımlandı. 390 sayfa olan bu kitapçık parti teşkilatının vereceği konferanslarda, gazetelerde ve radyolarda yapılan konuşmalarda ve yazılacak makalelerde kullanılmak üzere partililere iletilti.³⁹⁰

4.3.b. 1950 Seçimlerinde Demokrat Parti’nin Seçim Çalışmaları

Demokrat Parti’nin seçim çalışmaları 1949’un sonlarında, seçimin duyurusu yapıldığı zaman başladı. Mitingler ise 1950’nin şubat ayında başladı.³⁹¹ Demokrat Parti özellikle köylerde ve köy örgütlenmelerinde ve şehirde yaşayan köyden kente yeni göçmüş kitleyle etkileyebilmişti.³⁹² Demokrat Parti, 1950’de de 1946 seçimlerindeki “Yeter Söz Milletindir” afişini kullandı. Bu slogan DP ile bütünleşmişti. Seçim propagandasını CHP iktidarının yetersizliği üzerine kuran DP, bir yandan da kendi yapmayı vaat ettiklerini sunarak yumuşak bir propaganda diline

³⁸⁸ Fethi Önder, “CHP’nin Mötörlü Kıt’aları”, *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1950.

³⁸⁹ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, s. 132.

³⁹⁰ B.C.A. 490 01 355 149 01.

³⁹¹ Refik Koraltan, *Demokratlar*, s.155.

³⁹² Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, s. 500.

sahip olmasına karşın akıllıca bir yol izliyordu.³⁹³ Halkın, CHP yönetiminde yaşadığı sorunlar, aksaklıklar ve halkın şikayetlerinin doğru okunmasıyla kampanya şikâyet üzerine inşa edildi.³⁹⁴ DP, propagandası boyunca CHP'yi tek parti iktidarının simgesi olarak halka sundu. Kendisini ise demokrasinin koruyucusu olduğunu sık sık dile getirdi.³⁹⁵ Milli İrade kavramını sürekli vurgulayan DP'ye göre Milli İrade, “milletin kendi kendini idare davasıydı.”³⁹⁶ Halkla bütünleşmesi CHP'ye oranla oldukça fazlaydı. Seçim kampanyasını finanse edebilmek amacıyla, Demokratların gazetesi haline gelen Zafer gazetesinde bir piyango çekilişi düzenledi. Çekiliş gazetede şu şekilde duyuruldu;

*“Demokrat Parti'nin 7 Mayıs 1950'de çekilecek olan büyük eşya piyangosunun bir bileti için vereceğin bir lira ile hem bu zengin ikramiye listesinde şansını denemiş hem de asil Türk milletinin ve üyelerinin yardımından başka maddi kaynağı olmayan Demokrat Parti'nin önümüzdeki seçim mücadelesi masraflarını karşılamış olacaksın.”*³⁹⁷

CHP ile DP'nin seçimlere yaklaşımında büyük bir farklılık mevcuttu. CHP'nin kaynakları israf etmesini sık sık eleştiren DP, halktan yardım isteyerek halkın içinden olduğu mesajını veriyordu. Bununla beraber ekonomik şartları CHP'ye göre daha

³⁹³ Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar, Türkiye'de iki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, s. 470.

³⁹⁴ Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 132.

³⁹⁵ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 363.

³⁹⁶ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.s.471.

³⁹⁷ *Zafer*, 7 Mart 1950.

düşük olduğundan halkla doğrudan temas kurmak zorunda kalıyordu ve bu seçimler konusunda büyük bir başarı sağlamıştı.³⁹⁸

2 Nisan 1950’de DP il kongresi sona erdi ve seçim çalışmaları resmi olarak başlamış oldu.³⁹⁹ İl Kongresi’nde konuşan Celal Bayar, “İşçilerin ruhunda bir endişe sezmekteyim: Acaba siyasi partiler işçilerin ihtiyaçlarını istismar ederek oy avcılığı mı yapmak istiyorlar? Belki...Fakat Demokrat Parti için asla” diyor⁴⁰⁰ ve DP kampanyasına yönelik ip uçlarını veriyordu. Demokrat Parti, 1950 seçimlerine hazırlık süreci boyunca grev hakkını propagandasının merkezlerinden biri haline getirmişti. 14 Mayıs 1950’de Zonguldak’taki maden işçileri oy kullanabilmek için iş bırakmış ve DP’nin siyasi propagandasının başarısı görülmüştür.⁴⁰¹ 1 Mayıs günü hem DP hem de CHP Eskişehir’de bir miting düzenledi. Saat 10’da başlayan DP mitingi oldukça kalabalıktı. Aynı bölgede 15.30’da ise CHP’nin mitingi vardı. Görece kalabalık sayısı DP’ninkine oranla az olmasının yanında diğer dikkat çekici bir husus, CHP’nin mitingine katılanların büyük çoğunluğunun yakasında DP rozeti bulunmasıydı.⁴⁰² Benzer bir olay Muğla’daki CHP mitingleri sırasında da yaşandı. Mitinglerde halka sunulan ikramlardan faydalanmak isteyen DP’liler yakalarında DP rozetlerini çıkartarak CHP’nin toplantısına katılmış ve büyük çoğunluğu da onlar

³⁹⁸ Cemil Koçak, “Siyasi Tarih”, s. 171.

³⁹⁹ *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1950.

⁴⁰⁰ *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1950; Akşam 2 Nisan 1950.

⁴⁰¹ Demir Kırat Belgeseli 2. Bölüm’den alıntıdır. Daha fazlası için bkz: Birand, Mehmet Ali (Yön), *Demir Kırat*, TRT, 1994-1995.

⁴⁰² Hüsameddin Polat, “Eskişehir’de Miting İntibahları”, *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1950.

oluşturmuştu. Ancak Muğla'daki DP mitingi oldukça kalabalıktı.⁴⁰³ Benzer şekilde Bursa'da devam eden miting çalışmalarında DP vekilleri, delegeleri ve parti yöneticileri ülkenin pek çok bölgesine dağıldılar ve mitingler başladı.⁴⁰⁴ Celal Bayar, 8 Mayıs'ta önce Malatya sonrasında ise Adana'ya, Bursa, Balıkesir ve İzmir'e doğru miting kampanyası başlattı.⁴⁰⁵ Celal Bayar, Malatya'da yaptığı konuşmada DP'nin parti programı olmadığını söyleyen CHP'yi eleştiriyor ve aslında CHP'nin bir programı olmadığından bahsediyordu. Bayar konuşmasında, CHP'nin geçmişte yaptıkları üzerine kurguladığı politikasını çürütebilmek amacıyla vergiler ve işçilerin durumları hakkında sert eleştiriler sunuyordu.⁴⁰⁶

DP'li görevlilerin Muğla ziyaretleri oldukça verimli geçmişti. Ferdi Önder'in Cumhuriyet gazetesinde bildirdiği üzere, CHP'li aday Muğla'da halka bir önceki seçimlerde DP'yi seçtikleri için "Hükümet kızdı Muğla'yı ihmal etti" demiş ve halkın moralini bir hayli bozmuştu. Bunun üzerine DP'li vekillerin Muğla ziyareti 1946 seçimlerinden daha büyük bir coşku ile karşılanmıştı.⁴⁰⁷ Necmi Erkmen tarafından bu durum "kör dövüş" olarak tanımlanıyordu. Erkmen, Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde Bursa'da yaşanan süreci şu şekilde aktarıyordu;

"Halk Partililer mütemadiyen komünizm belasından bahsediyorlar. Hemen her konuşmada Moskof tehdidinden bahsediyorlar...Demokrat Partililer ise, Halkçıların bu propaganda

⁴⁰³ Fethi Önder, "CHP rozeti Takan Açık göz DP'liler", *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1950.

⁴⁰⁴ Refik Koraltan, *a.g.e.*, s.155.

⁴⁰⁵ *Akşam*, 9 Mayıs 1950.

⁴⁰⁶ *Akşam*, 8 Mayıs 1950.

⁴⁰⁷ Ferdi Önder "Muğlada Demokrat Adaylar Büyük Tezahuratla Karşılanıyor" *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1950.

taktiğini tenkit ediyorlar, kendilerine yapılan isnatları da şiddetle reddederek memleketin iktisadi durumundaki düzensizliği ele alıyorlar ve iktidarın beceriksizliklerini sıralıyorlar. Halk Partililer...Bu memleketi Atatürk'le İnönü kurtardı, İkinci Dünya Harbi'ne İnönü ve Halk Partisi hükümetinin basiretli siyaseti sayesinde girmedik...diyorlar. Demokratların cevabı da şu; bu memlekette yüzlerce İnönü var! Sayısız kahramanlar yetiştiren bu toprakları eşsiz Türk milleti kurtarmıştır.”⁴⁰⁸

4.3.c. Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'nin Seçim Beyannameleri

CHP'nin seçim beyannamesi DP'ninkine oranla daha erken bir dönemde 27 Nisan 1950'de yayımlandı. Radyoda ilan edilen beyanname 32 maddeden oluşmaktadır.⁴⁰⁹ CHP'nin beyannamesi rejimin demokratikleşmesi, Anayasa'da yapılması planlanan değişiklikler, köylerin kalkındırılması, eğitim alanında düzenlemelerin yapılması, iletişim araçlarının yaygınlaştırılması gibi hedefler yer alıyordu.⁴¹⁰ Beynamede dikkat çeken hususlardan biri “garp demokrasisinin temel prensiplerine göre anayasal değişikliğe gidilmesi” savunmasıydı. Devlet başkanının görev ve yetkilerinin bu kapsamda yeniden ele alınması gerektiği söyleniyordu.⁴¹¹ Ayrıca CHP'nin 6 oku olarak adlandırılan; Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik, İnkılapçılık ve Devrimcilik maddelerinin anayasadan kaldırılacağı,⁴¹² köylü ve çiftçilerin hayat koşullarının düzenlenmesi için bugüne kadar alınan tedbirlere ek tedbirler getirileceği⁴¹³ belirtiliyordu. Beynamede “köy

⁴⁰⁸ Necmi Erkmen, “Bursada Mücadele Kör Dövüşü Halini Aldı”, *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1950.

⁴⁰⁹ *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1950.

⁴¹⁰ Çağatay Benhür, “14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:17, 2017, s.67.

⁴¹¹ Madde 3, *CHP Seçim Beyannamesi*, 8 Mayıs 1950.

⁴¹² Madde 4, *CHP Seçim Beyannamesi*, 8 Mayıs 1950.

⁴¹³ Madde 5, *CHP Seçim Beyannamesi*, 8 Mayıs 1950.

ve köylü”lere özel bir bölüm ayrılmıştı. CHP önündeki 4 yıllık süreçte köylerde eğitim, radyo, köy yolları, su, toprak dağıtımı ve ziraat faaliyetleri konusunda düzenlemeler yapılacağı hatta “Ziraat Bankası sermayesini 500 milyona liraya çıkartmak zirai kredi sahasında ilk hedefimiz” deniyordu.⁴¹⁴ Elektrik ve suyun tüm köy ve kasabalara düzgün bir şekilde inşa edileceğini, fabrikaların kurulacağını “veremliler için mevcut 3.500 yatağın 4 yıl sonunda 10 bine çıkartılacağı” bildiriliyordu. Ayrıca yeni yollar yapılması, 18.000 kilometrelik yol bakımlarının 1952 yılında 23.000 kilometre yolun bakımının yapılacağı söyleniyordu.⁴¹⁵ Milli Savunma kavramına da beyannamede bir bölüm ayrılmıştı.

*“Milli savunmamıza daima üstün önem vermiş olan partimiz, ABD’nin malzeme ve teknik yardımının devamını yürekten dilemektedir. Milletçe katıldığımız fedakarlıklardan, dünya şartları değişmedikçe en ufak bir indirme yapmayı doğru görmemekteyiz. Ordumuzun savunma gücünü arttırmak için gerektiğinde yeni fedakarlıkların da vatandaşlar tarafından benimseneceğine inanıyoruz” deniyordu.*⁴¹⁶

CHP’nin seçim beyannamesinin en ilgi çekici kısmı büyük ihtimalle altı okun Anayasadan kaldırılmasına ilişkin beyandı. Bu yaklaşımın yanı sıra CHP beyannamesi ile birlikte “Kalkınan Türkiye” söylemini benimsedi.⁴¹⁷ DP’nin “Milli İrade” söyleminin karşısında ortaya çıkan bu ifade, söylem açısından hayli önemliydi.

⁴¹⁴ Cumhuriyet, 9 Mayıs 1950.

⁴¹⁵ Akşam, 9 Mayıs 1950.

⁴¹⁶ Cumhuriyet, 9 Mayıs 1950.

⁴¹⁷ Sinan Yıldırım, “1950 Seçimleri ve Propaganda”. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Sayı: 6, 2012, s. 143.

DP'nin seçim beyannamesi CHP'nin aksine oldukça geç bir tarihte, 9 Mayıs 1950'de yayınlandı.⁴¹⁸ İki partinin seçim beyannameleri arasında çok ciddi farklar olmadığına dikkat çeken Karpas, DP'nin beyannamesinin CHP'ninkine karşılaştırıldığında daha tertipli olduğunu belirtmektedir.⁴¹⁹

DP'nin beyannamesi “Anayasada vatandaş hak ve hürriyetlerini ve istikrarlı bir devlet nizamını teminat altında bulunduracak esaslı tadiller yapacağız” sloganıyla yayınlandı.⁴²⁰ DP'nin beyannamesinde en dikkat çekici nokta “*CHP'nin vaatleri*” adlı bir bölümün yer alması ve bu bölümde 25 senedir iktidar olan CHP'nin artık *kıvrandığı* vurgusu yapılarak iktidarın aleyhinde yapılan eleştirilerdi.⁴²¹ İktisat ve memurların durumlarına ilişkin DP'nin beyannamesinde ayrıca geniş birer bölüm yer alıyordu. Tüm bu bölümlerin başından sonuna kadar CHP'nin adı geçiyor, bolca eleştiriliyor ve DP'nin CHP'den iktidarı devralması durumunda nasıl düzenlemeler yapacağından bahsediliyordu.⁴²² Benzer şekilde CHP'nin beyannamesi gibi DP'de de “Milli müdafaamız” başıyla bir bölüm yer alıyordu. DP, CHP'nin beyannamesindeki iddialarının aksine “kendilerinin geçmişin acı hatıralı ve CHP'nin hatalarından ders çıkartarak milli müdafaaya yolunda hareket edeceğini” açıklıyordu;

“Karşımızdakiler gibi gerçekleşmesine imkân olmıyan hayali vaidlerle vatandaş reyi kazanmayı asla düşünmüyoruz...Şarkta, garbda, şimalde, cenubda, ırk, din, mezhep, sınıf farklılıkları gözetmeden bütün vatandaşların hak ve hürriyetlerini ve maddi manevi yükseklik

⁴¹⁸ “Demokrat Parti Dün Seçim Beyannamesini Yayınladı”, *Cumhuriyet* 9 Mayıs 1950.

⁴¹⁹ Kemal Karpas, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.510.

⁴²⁰ “Demokrat Parti Dün Seçim Beyannamesini Yayınladı”, *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1950.

⁴²¹ “Demokrat Parti Dün Seçim Beyannamesini Yayınladı”, *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1950.

⁴²² “Demokrat Parti Dün Seçim Beyannamesini Yayınladı”, *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1950.

imkanlarını müsavi sureyle temin etmek, memleketi iktisadi ve kültürel bir bütün haline getirmek suretiyle milli birliği en kuvvetli şekilde gerçekleştirmek mukaddes gayemizdir.”⁴²³

İki partinin seçim beyannamelerinde ciddi farklar göze çarpmıyor olsa da partilerin s yem ve propagandaları hususunda bazı farklılıklar mevcuttu.

4.3.d. Seçim Kampanyalarının Basındaki Yansımalarına Bir  rnek “Milletvekili Seçilirlerse Ne yapacaklar?” K  esi

Ak am gazetesinde yayımlanmaya ba layan “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar” başlıklı yazı dizisinde, aday olan CHP ve DP milletvekillerine aynı sorular sorularak cevaplarına yer verilmiştir. Günümüz şartlarında herhangi bir seçim kampanyasının ve propagandanın yayılımı ve gelişimi açısından çok fazla alternatif bulunmasına karşın, 1950 yıllarında kitlesel iletişim araçlarının sınırlı olması sebebiyle “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar?” köşesi oldukça mühimdir. Bu k  e her şeyden önce CHP ve DP’nin seçim kampanyaları ve vaatleri arasındaki farklılıkları sunması açısından önemlidir.

9 Mayıs 1950 tarihli gazetede CHP İstanbul Milletvekili Adayı Meliha Avni Sözen ile DP Manisa Milletvekili Adayı Kazım Taşkent’in m lakatlarına yer verilmiştir. Meliha Avni Sözen, eğitimci, belediye azası ve yazardır. Amerikan koleji mezunu olan Sözen, mülakatında büyük şehirlerde artan vasıtalar sebebiyle “seyrüsefer faaliyetleri” ve kazalar üzerinde durmuş, toplu taşımaya getirilmesi

⁴²³ “Demokrat Parti D n Seçim Beyannamesini Yayınladı”, *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1950.

gereken kurallardan bahsetmiştir. Ayrıca Sözen mülakatında işçi ve köylüleri içeren çeşitli açıklamalarda bulunmuştur.⁴²⁴

“Memleketimizde çoğalan kadın ve erkek işçi sınıfının daha refah, daha emin bir yaşamağa kavuşması yolunda gerekirse kanunlarda ıslahat temin edeceğim gibi yeni bazı kanunla tekliflerinde de bu vefakâr ve cefakâr insanların hizmetlerinde bulunmağa şeref bileceğim. Sözüme şunu da ilave edeyim köy ve köylü bu milletin temelidir, ruhudur. Bu temel ve ruh bedemahal layık olduğu seviye ve refaha ulaşmak yolunda elimden gelen bütün gayreti sarf edeceğim. Muhakkak ki ilkmektep öğretmenleri bu memleketin hamurunu yoğuran muhterem insanlardır. Yarınki nesle terbiyeyi bu muhterem insanlardan alacaktır. İlkmektep hocaları olduğu gibi orta ve lise hocaları için de bugünkü kazanma ve yaşama şartları asla kendilerine layık bulmuyorum. Bu fedakâr ve feragatli kitlenin müstahak olduğu kıymet seviyesine ulaştırılmasına gayret edeceğim.”⁴²⁵

Sözen’in mülakatın sonunda “bana mebus olmadan çok şeyler sormayın” diyerek ayın on dördünden sonra daha fazla soruya cevap vereceğini bildirmiştir. DP Manisa Milletvekili adayı Yapı Kredi Bankası ve İdare Meclisi Müdürü Kazım Taşkent, Manisa ziyareti ve ziyaretine ilişkin birtakım açıklamalardan sonra ferdi teşebbüs vurgusunda bulunmuştur. Bunun yanı sıra Taşkent, ekonominin takviye edilmesinin öneminden kısa zamanda ekonominin kuvvetlendirilmesi gerektiğinden hayat pahalılığının önlenmesinden bahsetmiştir. Ayrıca israf vurgusu yaparak iktidarı eleştirmiş, döviz ihtiyacının karşılanması için turizme yatırım yapılması gerektiğini savunmuştur.⁴²⁶

⁴²⁴ M.R.E. “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar”, *Akşam*, 9 Mayıs 1950.

⁴²⁵ M.R.E. “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar”, *Akşam*, 9 Mayıs 1950

⁴²⁶ M.R.E. “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar”, *Akşam*, 9 Mayıs 1950

10 Mayıs 1950 tarihli gazetede, CHP İstanbul Milletvekili adayı Burhan Felek, CHP Amasya Milletvekili adayı Dr. Faik Yargıcı, CHP İstanbul Milletvekili Cevat Nizami Düzenli ve DP İstanbul Milletvekili Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in mülakatına yer verilmişti. Felek, tanınmış bir gazeteci ve hukuk adamı, Düzenli bahsi geçen dönemde tanınmış bir iktisatçı, Dr. Yargıcı hem bir tıp doktoru hem de dönemim İstanbul Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürüdür. Prof. Dr. Belger ise Mustafa Kemal Atatürk'ün özel doktoru olarak tanınmıştı ve gelecekte Sağlık Bakanı olarak görev alacaktı.

Burhan Felek mülakatında, Milletvekili seçilirse ilk olarak Anayasa düzenlemelerine ağırlık verilmesi için çalışacağını, hayat pahalılığının artmasının engellenmesi üzerinde durulacağını ve tüm vatandaşların can, mal ve haklarının korunmasına yönelik çalışmalar yürüteceğini vurguluyordu. “Hayatı ucuzlatacak tedbirler düşünüyor musunuz?” sorusuna cevap olarak “Hayatı ucuzlatacak tedbirleri hükümetlerin ve mahalli otoritelerin düşünmeleri tabiidir.” şeklinde cevaplıyor ve kanunlar konusundaki fikirlerini beyan ediyordu.⁴²⁷ Cevat Nizami Düzenli ise 15 maddelik bir hedefler listesinden bahsediyordu. Düzenli, özellikle kanun düzenlemeleri ve iktisadi düzenlemeler üzerinde duruyordu. İhale kanunlarının düzenlenmesi, ticaret ve borçlar kanunlarının “ahenkleştirilmesi”, iktisadi politikanın geliştirilmesi, serbest piyasanın teşvik edilmesine yönelik parti doktrininin

⁴²⁷ M.R.E. “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar”, Akşam, 10 Mayıs 1950.

düzenlenmesi gibi daha çok mali hayatı içeren düzenlemelerden bahsediyordu.⁴²⁸ Dr. Yargıcı diğer vekillerden farklı olarak köyler ve köylüler üzerine sağlık alanlarında yapılması planlanan düzenlemelerden bahsetmekteydi. Görece Yargıcı, diğer iki vekilin aksine daha farklı bir kesime yönelik düzenlemelerin gerekliliğini vurguluyordu. Ancak Yargıcı'nın mülakatının temelinde herhangi bir ciddi vaat olmayışı dikkat çekicidir. Yargıcı, köylerin durumundan bahsederek sorunları aktarmış ve çözüm için çalışacağını bildirmiştir.⁴²⁹

“...Şehir hatta kasaba halkı ihtiyaçlarına nispeten kolayca temin edebiliyorlar. Fakat köylümüz bu nimetlerden bir hayli uzak kalmaktadır. Her şeyden evvel otuz iki seneden beri meşgul olduğum kendi meslek ve şubem etrafında mütalaa yürütmek icabederse şehirli ve kasabalı, gece gündüz hastasına hekim, hastane ve nihayet ilacı bulmaktadır. Fakat köyünde hastalanan bir vatandaş hekim bulabilmek için en az nahiye merkezi ve hatta kasabaya kadar yorulmak mecburiyetindedir. Kış mevsimlerinde çok defa buna da mazhar olamamaktadır. Bugün memleketimizde öyle köyler vardır ki, devlet elinin uzanıp müspet bir iş çıkarmasına da maddeten imkân yoktur. Beşer ve onar evlerden ibaret bulunan köyleri coğrafi bölgelerine göre toplamak hiç değilse yüzer hastanelik köyler kurmak ve bu köylerde sağlık ve diğer lüzumlu tesisleri vücuda getirmek lazımdır...”⁴³⁰

Prof. Dr. Belger'in mülakatı ise CHP vekil adaylarından farklı bir şekilde hayat pahalılığına değinerek, hayat pahalılığının ortadan kaldırılması için yapılması gerekli olan planlamayı sunuyordu.⁴³¹ Prof. Dr. Belger;

“...Milli servetimizin başlıca kaynağı ziraat olduğundan hükümet en büyük yardımı köylüye tahsis etmelidir. Sanayimiz henüz başlangıç devrinde olduğu için milli servetin artması

⁴²⁸ M.R.E. “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar”, Akşam, 10 Mayıs 1950.

⁴²⁹ M.R.E. “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar”, Akşam, 10 Mayıs 1950.

⁴³⁰ M.R.E. “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar”, Akşam, 10 Mayıs 1950.

⁴³¹ M.R.E. “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar”, Akşam, 10 Mayıs 1950.

bakımından ehemmiyetli taktidir. Ziraate ehemmiyet verildiği takdirde hayat pahalılığına çare bulunmuş olur. Köylüye yalnız toprak vermek kâfi değildir. Topraktan maada ziraat aletleri, ziraat hayvanları, tohum, hiç olmazsa bir senelik geçim masrafı, sıhhi bir çiftlik ve köy evi vermek zaruridir. 25 senede ödenmek üzere krediler temin edilirse köylü kalkınır.”⁴³²

Belger mülakatının devamında, üniversite öğrencilerine yönelik iş imkanlarına değinmekte, israflar olarak nitelendirdiği CHP hükümetinin harcamalarını eleştirmekte, salgın hastalıklar konusuna değinmekte ve salgınların önlenmesine dair çalışmalar yapılmasını bildirmekteydi.⁴³³ CHP’li vekillerin aksine oldukça ayrıntılı ve çok farklı kesimlere hitap eden bu mülakat oldukça dikkat çekicidir.

8 Mayıs 1950 tarihli gazetede CHP İstanbul Milletvekili Lütfi Kırdar ile DP Milletvekili Adayı Mükerrer Sarol’un mülakatına yer verilmiştir.⁴³⁴ Lütfi Kırdar, İstanbul Valiliği ve İstanbul Belediye başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Kırdar’ın mülakatında imar ve tanzim faaliyetlerine ağırlık verilmesi gerekliliğinden bahsederek mahalli idarelerin köy ve kasabaların kalkınmalarına mesai harcayacağını bildirmiştir. Kırdar, İstanbul ile ilgili fikirlerini şu şekilde bildirmiştir;

“İstanbul belediyesinin her türlü hedefi mevzularda ve her bakımdan belediye işlerinde tamamen muvaffak olması için evvela salâhiyetinin genişletilmesi lazımdır. Çünkü bugün İstanbul belediyesinin salâhiyetleri pek azdır. Bunlar arttırılıp yeni baştan tanzim edilmeden İstanbul’da vatandaş memnun edici ve şehir ihtiyaçlarını karşılayıcı bir belediye mekanizmasının işlemesine imkân yoktur”⁴³⁵

⁴³² M.R.E. “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar”, Akşam, 10 Mayıs 1950.

⁴³³ M.R.E. “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar”, Akşam, 10 Mayıs 1950.

⁴³⁴ M.R.E. “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar”, Akşam, 8 Mayıs 1950.

⁴³⁵ M.R.E. “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar”, Akşam, 8 Mayıs 1950.

Kırdar, Manisa ile ilgili ise tarihi ve iktisaden büyük bir öneme sahip olan Manisa için bizzat çalışacağını ve Manisa'nın ziraat ve ekonomisiyle özellikle ilgileneceğini belirtiyordu. DP'nin genç adaylarından biri olan Dr. Mükerrerem Sarol, kadın hastalıkları uzmanıydı ve gazetede medeni cesareti ve yaşı sebebiyle kutlanıyordu. Babasının asker olması sebebiyle Anadolu'yu bolca gezdiği belirtilen Sarol'a Millet Meclisi'ne şahsen bir kanun teklifi yapıp yapmayacağı sorulduğunda bizzat sağlık kalkınma planı teklif edeceğini belirtiyordu. Seçilmezse arkadaşları aracılığıyla yine de kanun teklifinin Meclis'e sunulmasını sağlayacağını söyleyen Sarol, gazetede ki mülakatına şu şekilde devam ediyordu; "Sağlık Bakanlığı; Ticaret, Ulaştırma ve Tarım Bakanlıklarıyla iş birliği yapılmadığı müddetçe vatandaşın sağlık davasının halledileceğine inananlardan değilim. Marifet hastayı tedavi etmek değil, vatandaş hasta olmaktan korumak." Verem hastalığıyla alakalı önlem alınması gerekliliği söyleyen Sarol, şehirlere temiz içme suyu, gıda temini, imar gibi konular hakkındaki fikirlerini belirtiyordu.⁴³⁶

5 Mayıs 1950 tarihli gazetede CHP İstanbul Milletvekili aday ve Baro Başkanı Haşım Refet Hakararın ile DP Milletvekili Adayı Nadir Nadi'nin mülakatına yer verilmişti. Hakararın milletvekili seçildiği takdirde parti prensip ve programına bağlı kalacağını bildirdikten sonra iki önemli davanın olduğunu belirtiyordu;

"1-Milli ve umumi davalardır ki bunlar, millet ve memleketin içtimai ve iktisadi seviyesini ve itibarını yükseltecek; emniyetini, refahını ve bayındırlığını sağlayacak davalar.

⁴³⁶ M.R.E. "Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar", Akşam, 8 Mayıs 1950.

2-Mahalli davalardır ki ayrı ayrı her seçim çevresini ilgilendiren davalar. Bir seçim çaresi olmak itibariyle İstanbul'u ve aziz hemşerilerimi ilgilendiren mahalli davaları da iki kategoriye ayırabiliriz; biri İstanbul şehrine ve şehrin bütün halkına aşt müşterek davalar, diğer bütün halk tabakalarını ve meslek erbabını ayrı ayrı ilgilendiren davalar. Sayısı ve çeşitleri çok olan bütün bu davaların başarılmaması sağlamak için milletvekillerine bütün ve sürekli vazifeler düşer.”⁴³⁷

Hakararın'ın açıklamalarının aksine Nadir Nadi ise basın hürriyetinden bahsetmekte, gazetecilerin gönüllü vekiller olduğunu bildirmekteydi. Hakkında açılan davalara atıf yapan Nadir Nadi, en büyük kusurun “Şarklı kafasından kurtulamamak” olduğunu belirtiyordu.⁴³⁸ Görüldüğü üzere, DP'nin seçim kampanyası çok daha ayrıntılı hazırlanmıştı. CHP'li vekil adaylarının sorunlara dair yaklaşımları daha belirsiz ve genelken, DP'li vekiller aynı anda pek çok konuya değinmekteydi.⁴³⁹

4.4. 1950 Yılında Seçim Afişleri

1950 Yılında seçim afiş kavramı biraz değişmişti. DP yine “Yeter Söz Milletindir!” afişi ile seçime katıldı. Bu afiş hem söylem bakımından hem de yarattığı etki neticesiyle 1946 seçimlerinde fazlaca ön plana çıkmıştı.⁴⁴⁰ Hatta hiçbir

⁴³⁷ M.R.E. “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar”, Akşam, 5 Mayıs 1950.

⁴³⁸ M.R.E. “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar”, Akşam, 5 Mayıs 1950.

⁴³⁹ M.R.E. “Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar”, Akşam, 5 Mayıs 1950.

⁴⁴⁰ Mehmet Ö. Alkan, a.g.m., s.105.

sloganın “Yeter Söz Milletindir” sloganı kadar ülkemizde karşılık görmediğini söyleyebiliriz.⁴⁴¹

CHP’nin 1950 yılındaki afişleri ise 1946’daki çizimlerden daha farklı oldu. CHP daha çok slogan daha az resim kullanımına gitti. “Onları da Deneyelim Deme! Deneme Zamanında Değiliz, Husumetçilere Kapılma Milli Birliği Tut, Oyunu C.Halk Partisine ver” ve “İnkâr Haksızlıktır, Eser Ortada: Yeni Türkiye! Dimyat’a Pirince Giderken Evdeki Bulgurlardan olursun! Oyunu C.Halk Partisine ver” sloganlarını kullandı.

4.5. 1950 Seçimleri Üzerine bir değerlendirme

14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşen seçimler oldukça gergin geçmişti. Pek çok seçmen, listelerde adının yer alamamasından dolayı oy verememiş olsa da Demokrat Parti 4.407.000 oyla iktidara geçti.⁴⁴² Seçimlere katılım oranı %89,3, toplam seçmen sayısı ise 8.905.743 olarak belirlenmişti. Oy kullanan seçmen sayısı ise 7.953.0055 kişiydi.

24 Mayıs 1950 Seçim Sonuçları				
Parti	Oy Sayısı	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı	Milletvekili Oy Oranı
DP	4.241.393	%53.3	408	%83.57
CHP	3.176.561	%39.9	69	%14.40
MP	250.414	%3.1	1	%0.20
Bağımsız	383.282	%4.8	9	%1.83

Tablo 4.1. 1950 Seçim Sonuçları

⁴⁴¹ Didem Deniz, a.g.t. s.91.

⁴⁴² Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.511.

Seçimin sonuçları sürpriz değildi ancak yine de şaşkınlık yaratmıştı. Sina Akşın'ın değimiyle; “CHP yenilmişti ancak bozguna uğramamıştı.”⁴⁴³ Türkiye için büyük bir kırılmaydı. Kurucu Parti CHP iktidarı son bulmuştu. Metin Toker “Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, DP'nin Altın ağı” adlı kitabında seçim akşamı ankaya Köşkü'nde İsmet İnönü ve partililerle birlikte olduğunu aktarıyordu. Toker'e göre öğleden sonra yavaş yavaş gelmeye başlayan seçim sonuçlarının neticeleri herkesi bir miktar şaşırtmıştı. CHP ve DP'nin kafa kafaya gittiği köyler ve dahası DP'nin CHP'nin önüne geçtiği haberleri gelmeye başladığında öncelikle bunların bireysel sonuçlar olduğu düşünülmüştü. Ancak genel sonuçların vaziyeti de büsbütün ortaya çıkmaya başlayınca ankaya Köşkü'ndeki havanın değiştiğini ve teker teker kaybedilen yerlerin iyiden iyiye belirmeye başladığını söyler. İlginç olan şudur ki Toker'in anılarında İsmet İnönü, CHP'nin kaybedişini büyük bir olgunlukla karşılamıştır.⁴⁴⁴

15 Mayıs sabahına Cumhuriyet gazetesi “Demokrat Partinin, yurdun birçok illerinde seçimi kazandığı anlaşıldı” ana başlığıyla çıkmış, gazete o gün 2 baskı yapmak durumunda kalmıştı.⁴⁴⁵

CHP, çok partili siyasal sürece geçişin bir bakıma mihenk taşıydı. İnönü'nün dönemine bakılacak olursa kendisinin çok partili siyasal sistemi kabullenip

⁴⁴³ Akşın, Kısa Türkiye Tarihi, s.279.

⁴⁴⁴ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları DP'nin Altın ağı*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991, ss.13-17.

⁴⁴⁵ *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1950.

kabullenemediği konusunda net bir yargıya varmakta özellikle 12 Temmuz Beyannamesi gibi bazı süreçlerle İnönü'nün çok partili hayatın devamlılığını Cumhurbaşkanı sıfatıyla koruma altına aldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

DP oldukça büyük ümitlerle Meclise girdi, Celal Bayar Cumhurbaşkanı ilan edildikten hemen sonra İnönü'nün en çok eleştirildiği konuda radikal bir adım atarak DP Başkanlığından istifa etti. DP Başkanlığına Adnan Menderes getirildi. Refik Koraltan TBMM Başkanı, Fuat Köprülü ise Dışişleri Bakanı oldu.⁴⁴⁶

Celal Bayar 1 Kasım 1950 yılında Meclis açılış konuşmasında, DP'nin seçim kampanyasında vaatlerini nasıl gerçekleştireceklerini anlattığı hayli uzun bir konuşma yaptı. Bayar konuşmasını şöyle sonlandırıyordu:

*“Aziz Milletvekilleri, Memleketin mukadderatı elinizdedir. Bu emaneti sizlere büyük milletimiz vicdani bir arzu ile teslim etmiştir. Ben, elinizdeki mukaddes emaneti iyi kullanacağımızdan emin olarak sizlere başarılar dileğiyle sözlerime son veriyorum”*⁴⁴⁷

Türkiye’de çok partili siyasi sistemin başlangıcı bu şekilde gelişti. 1950 yılından 1960 yılına kadar DP kendisini “Milli İrade”nin koruyucusu olarak görmeye ve Meclis’teki varlığını sürdürmeye devam etti.⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ Sina Akşin, *a.g.e.*, s.280.

⁴⁴⁷ Hasan Yılmaz ed. *a.g.e.*, s.151-164.

⁴⁴⁸ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, s.133-134.

BÖLÜM V

SONUÇ

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanı toplumsal hayatta ve siyasi hayatta ciddi bir dönüşümün başlangıcıdır. Mustafa Kemal Atatürk ve onun devrimleri ülkede çok önemli bir dizi dönüşümü başlatmış, reform hareketleri Türkiye’de demokrasinin inşa sürecini ve toplumsal bilinçte öncesine oranla çok büyük bir farklılaşma deneyimini sunmuştur. Adıyla müstesna olan Millî Mücadele, bir milletin kendi kaderini belirlediği, yaşamı konusunda belki de ilk defa söz sahibi olduğu, gelecek için bedeller ödemek durumunda kaldığı önemli bir toplumsal dönüm noktası olmuştur. Birey kavramının henüz toplumsal alanda anlamlandırılmadığı bir dönemde tebaadan millete dönüşümün ilk büyük adımı Cumhuriyettir. Cumhuriyet, kendi kaderi tayin etmeyi öğrenmiş bir toplumun, o kaderde söz sahibi olabilmek şansını sunmuştur. Ancak burada önemli bir sorun daha karşımıza çıkar. Toplum, söz sahibi olabilmek kavramına ne kadar aşınadır? Kendi hayatını seçebilmek, hayatının kontrolünü eline alabilmek gibi özellikler bir dönemin insanları için ne ölçüde mümkündür?

İşte ilk çok partili deneyim; TpCF bu soruların bir yanıtı niteliğindedir. Kurucuları ve partililerinin demokrasiye ve çok partili hayata ne ölçüde inanmış oldukları, tarihsel metin okuyuculuğunda anlamlandırılması oldukça güç bir husustur. Ancak kesin olan bir nokta; TpCF deneyimi toplumsal zihinde yaşanan bir karmaşanın yansımasıdır. Cumhuriyet nedir ve demokrasi gerçekten nedir sorularının

toplum tarafından ve siyasal elit tabaka tarafından gerçekte anlaşılamamasının göstergesidir. SCF hikayesine baktığımızda ise TpCF'den çok farklı bir tablo karşımıza çıkmaz. SCF'nin ölü doğan çocuk olarak tanımlanması yanlış olmayacaktır. SCF için irtica ve anarşiye bulaşmış olduğuna dair bir söylem geliştirilmesi oldukça ilginçtir. Büyük ihtimalle bu iki deneme (TpCF ve SCF) toplumsal hafızada keskin kırılımlar olarak kendilerine yer edinmişti.

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı ile birlikte, İsmet İnönü'nün "Milli Şef" olarak Türkiye Cumhuriyet'inin Cumhurbaşkanı olması başka bir zorlu döneme rastlar. Cumhuriyet kurulmuş, demokrasi kavramı ülkede anlamlandırılmaya çalışılırken, II. Dünya Savaşı ve ekonomik buhranlar çok partili hayata geçişin ertelenmesine sebep olmuştur. Giriş kısmında belirttiğimiz üzere, 1950 öncesinde yaşanan siyasi parti deneyimlerinin ne ölçüde siyasi birer parti oldukları ise ayrıca bir tartışma konusudur. Zaten siyasi elitin asıl meseleleri olan; iktidar, muhalefet, demokrasi, çok partili seçim gibi problemler ve üzerine emek harcanan mücadelelerin aksine toplumun büyük ihtimalle en büyük sorunu ekonomik buhrandır. Osmanlı'dan kalan borçlar, I. Dünya Savaşı sonrası ekonomik sorunlar ve II. Dünya Savaşı etkilerinin neticesinde toplumda çok büyük bir ekonomik zorluk yaşanmakta, böylesi bir sosyo-ekonomik yapı içerisinde halk için çok partili siyasal sistemin zorlukları ya da fırsatları büyük ölçüde yalnızca ekonomik arayışlarla anlamlıdır. Toplum için çok partili sistem, ekonomik refah için önemli, dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'nde de ekonomik zorlukların ve hayat pahalılığının sorumlusu iktidar olarak algılanmıştır.

Bu hususta bazı ideolojik kavramlar da göze çarpmaktadır. Özellikle seküler-laik toplum anlayışı nüfusun %82'sinin 1945'te köylerde yaşayan ve tarımla uğraşan bir toplum için tanımlanması güç bir kavramdır.

II. Dünya Savaşı sonrası Türk toplumunda iki önemli toplumsal sınıfın oluşmaya başladığı görünür. Bunlardan biri yeni burjuvalar diğeri ise köyden kente göçmeye başlayan ilk jenerasyon yeni kentlilerdir. Bu iki toplumsal sınıfın yeni başlayan var oluşları ve Soğuk Savaşa giden süreçte tek parti iktidarlarından duyulan rahatsızlık, 1945-1946 yıllarında Türkiye'de çok partili siyasal sistemin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Demokrat Parti kurulmasıyla birlikte hali hazırda, mevcut yönetime ve iktidara karşı hoşnutsuz olan bir halk kesiminden yana büyük bir destek görmeye başlar. Bir şekilde her zaman olduğu gibi, siyasi aktör kendi kitlesini değil, kitle kendi siyasi aktörünü yaratır. Aslında bakıldığında DP, büyük toprak sahipleri, tüccarlar ve yeni burjuvaların oluşturduğu bir parti olmasına rağmen, özellikle çiftçilerden ve yeni kentlilerden büyük destek görür. Bu desteğin sebebi daha önce bahsettiğimiz üzere, seçmenin partisini yönlendirmesi ile sonuçlanır. Köylülerin devletle iletişimi vergilerle sınırlıyken, toprak sahipleri hükümetle köylü arasındaki köprüydü. Büyük ihtimalle DP'nin köylerdeki başarısının sırrı da burada yatmaktaydı. Pek çoğu toprak sahibi olan yöneticiler, toprağı da köylüyü de iyi tanıyorlardı. Halk ve işçiler ise büyük şehirlerde ekonomik zorluklarla mücadele ettiğinden, yeni şehirleşen kesimin ise kendine şehirlerde bir yer edinmemesi, ekonomik zorlukların üstüne binen kimlik karmaşası yine DP'nin işine yarıyordu.

Bu hususta küçük bir örnek vermek gerekirse, ezanın Türkçe okunması her ne kadar ezanın anlamlandırılmasını sağlasa da yüzlerce yıldır Arapça dinlenen ve anlaşılmamasını alışkanlık haline getirmiş bir halk için oldukça yabancıydı. Bugün bile hala bu hususta yapılan propagandaların toplumda işe yaradığı var sayıldığında, DP, CHP'nin yabancılaştırdığı halk için bir tür eskiye dönebilme aracı olarak yorumlandı.

DP'nin seçim propagandası her ne kadar ekonomiye ve demokrasiye dayandırılmış olsa da “Yeter Söz Milletindir” sloganı ile gerçek anlamda halka söz sahibi olabileceklerini ima etmesi toplumu büyük ölçüde etkiledi. DP'nin özellikle 1950 seçimlerinde milletvekillerinin propaganda söylemlerindeki tüm kesimleri kapsayıcı açıklamaları, halktan büyük destek gördü. Bu söylemlerin büyük çoğunluğu zaten halka aitti. Ve kendilerine ait olanı siyasi arenada duyabilir hale gelmek, 1946 seçimlerindeki usulsüzlükler ve sesinin kısıldığını düşünen bir toplum için hayli önemliydi.

CHP'nin seçim kampanyasındaki en büyük hata, geçmişe yönelik bir siyasi propaganda inşa etmesiydi. Geçmişe ve geçmişte yapılanlara yönelik göndermeler, ekonomik buhranla mücadele eden halk için bir anlam ifade etmiyordu. Bir diğer başarısız hamle ise İsmet İnönü'nün kişisel karizması ve halk kahramanlığı üzerinden yürütülen propagandaydı. Cumhurbaşkanı İnönü'nün özellikle 1950 İzmir mitingindeki kalabalık büyük ihtimalle gerçekten İsmet Paşa'yı görebilme ümidi ile bir araya gelmişti. Ancak Hilmi Uran'ın da hatıratlarında belirttiği üzere; bu kalabalık CHP seçmeni değildi.

İki partinin ortak seçim propagandaları olan birbirlerini halka şikâyet etme yöntemi ise DP açısından-iktidar olmaması hasebiyle-oldukça başarılıyken, iktidar partisi olan CHP için anlamsız bir serzenişten öteye geçemiyordu.

Bu çalışma ile varılan sonuç, 1950 seçimlerinde propagandanın bugün olduğu kadar önemli bir araç olmadığıydı. Zaten ekonomik anlamda bunalmış ve kendini siyasette yansıtabilecek herhangi bir partiye karşı fazlaca ümit besleyen bir halkın gözünde propaganda ve seçim kampanyası büyük bir anlam ifade etmiyordu. Seçim sonuçlarına bakıldığında; CHP'nin 3.176.561 oy, DP'nin ise 4.241.393 oy almış olmasına rağmen 1950 seçimlerinin DP'nin zaferi olarak yorumlanmasının iki sebebi vardı. Birincisi şüphesiz ki seçim sistemi idi. İkincisi ise DP'nin seçim zaferinin; ekonomik sıkıntıların, CHP'nin ekonomik çözümler üretememesinin ve 27 yıllık bir tek parti rejiminin sonucu olmasıydı. Özel olarak birbirinden çok farklı olmayan, aynı Cumhuriyet'in ürünü olan bu iki partinin siyasi arenadaki mücadeleleri ve benzerlik taşıyan propaganda faaliyetlerinin nihayetinde birinin kazanmış diğerinin kaybetmiş olması 1950 seçimlerini önemli kılan noktalardan biridir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BCA. 490 01, 227 898 1.

BCA. 490 01, 5 27 17.

BCA. 490 01, 165 586 1.

BCA. 490 01, 355 149 01.

BCA. 490 01, 165 586 1.

BCA. 30 10 01, 129 929 15.

BCA. 490 01, 1393 623.

BCA 490 01, 286 1149 2.

TBMM KD 186 3116.

TBMM TD, 8. Dönem, Toplantı 1, Cilt:3, 18 Aralık 1946.

TBMM TD, 7. Dönem, Toplantı 2, Cilt:17, 16 Mayıs 1945.

TBMM ZC VII/17 54. Birleşim, 14 Mayıs 1945.

CHP Seçim Beyannamesi. 1950, 8 Mayıs.

DP Parti Programı. 1946.

“Seçimden Sonra Millete Beyanname” *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991.*

C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları. 1931. 10-18 Mayıs.

*C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası.*1935. Ulus Basımevi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, 1998
Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Tan

Ulus

Vatan

Gazete Makaleleri

Dav'er, Abidin. 1946. "Demokrat Parti de Seçimlere Girmelidir", *Cumhuriyet*, 12 Mayıs.

Erim, Nihat. 1946. "Gene O Mesele" *Ulus*, 16 Mayıs.

Erkmen, Necmi. 1950. "Bursa'da Mücadele Kör Dövüşü Halini Aldı", *Cumhuriyet*, 8 Mayıs.

Evliyagil, Necdet. 1950. "Son Moda Elbiseli Adaylar", *Cumhuriyet*, 9 Mayıs.

M.R.E. 1950. "Milletvekili Seçilirlerse Ne Yapacaklar", *Akşam*, 9 Mayıs.

Nadi, Nadir. 1946. "Yeni Partinin Karakteri", *Cumhuriyet*, 9 Ocak.

Nadi, Nadir. 1946. "Yeni Partinin Karakteri", *Cumhuriyet*, 9 Ocak.

Önder, Ferdi. 1950. "Muğla'da Demokrat Adaylar Büyük Tezahuratla Karşılıyor" *Cumhuriyet*, 8 Mayıs.

Önder, Fethi. 1950. "CHP rozeti Takan Açıkgoz DP'liler", *Cumhuriyet*, 10 Mayıs.

Önder, Fethi. 1950. "CHP'nin Mötörlü Kıt'aları", *Cumhuriyet*, 7 Mayıs.

Polat, Hüsameddin. 1950 "Eskişehir'de Miting İntibahları", *Cumhuriyet*, 2 Mayıs.

Serter, Sabiha. 1945. "Köylü Nerede?", *Tan*, 15 Mayıs.

Yalman, Ahmet Emin. 1946. “Bu İşlerin Sonu Ne Olacak?” *Vatan*, 15 Mayıs.

Kitaplar

Ahmad, Feroz. 2012. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

----- 2006. *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

----- 2014. *İttihatçılıktan Kemalizme*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akşin, Sina. 2007. *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Armaoğlu, Fahri. 20. *Yüzyıl Siyasi Tarih (1914-1995)*

Atatürk, Mustafa Kemal. 2015. *Nutuk*. İstanbul: Yapı Kredi Yurt Yayınları.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri C.I-III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

Aydemir, Şevket Süreyya. 2012. *Tek Adam III. Cilt*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

-----, 2011. *İkinci Adam II. Cilt*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Berkes, Niyazi. 2012. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yurt Yayınları.

----- 1982. *Atatürk ve Devrimler*. Ankara: Adam Yayınları.

Boratav, Korkut. 2005. *Türkiye İktisat Tarihi*, Ankara:İmge Kitabevi.

Canetti, Ellias. 2014. *Kitle ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çandar, Tefik. 1996. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950-1995*. Ankara: İmge Yayınları.

Demirci, Aytaç. Düvenci, Yusuf Rıza. 2018. *Bir Mücadele Gazetası! Demokrat İzmir*. İzmir: Yapı Kredi Yayınları.

Demirel, Ahmet. *Tek Parti İktidarı, Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirel, Ahmet, Haz. 2008. *İsmet İnönü Defterler*. İstanbul: Yapı Kredi Yurt Yayınları.

- Deniz, Önder. 2017. *Demokrat Parti Dönemi Basında Sosyal Politika*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Duverger, Maurice .1993. *Siyasi Partiler*, çev. Prof. Dr. Ergun Özbudun, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Eğilmez, Mahfi. 2018. *Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, Mahfi. 2019. *Değişim Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eroğlu, Cem. 1990. *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, Michel 1992. *Hapishanenin Doğuşu*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Güner, Deniz. 2015. *Sansür ve İktidar; Cumhuriyet Dönemi Tehdit Algıları*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları.
- Heywood, Andrew.2011. *Siyasi İdeolojiler*,Ankara: Adres Yayınları.
- İnönü, İsmet. 1987. *Hatıralar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kaçmazoğlu, Bayram. 2012. *Demokrat Parti Döneminde Toplumsal Tartışmalar*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. 2018. *Politika'da 45 yıl*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karpat, Kemal. 2016. *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koçak, Cemil. 2010. *Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- 2012. *İktidar ve Demokratlar, Türkiye'de iki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Cilt 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- 1996. *Türkiye'de Milli Şef Dönemi I*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- 2007. *Türkiye'de Milli Şef Dönemi II*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- 2010. *İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

----- 2013. *Rejim Krizi Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

----- 2018. *Türk Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Koralta, Refik. 2013. *Demokratlar*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Lewis, Bernard. 2013. *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara: Arkadaş Yayınları.

Mardin, Şerif. 2013. *Türkiye’de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.

“Milli Kalkınma Partisi Nizamnamesi”. *Milli Kalkınma Partisi Nizamnamesi izahları ve Köy Kalkınması*, Şaka Matbaası, 1950.

Ortaylı, İlber. 2012. *Türkiye’nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Öymen, Onur, 2014. *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Özbay, Ferhunde . 2017. *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Öztekin, Hülya. 2016. *Tan: Serterler Yönetiminde Muhalif Bir Gazete*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Rıfkı Atay, Falih.1999. *Çankaya*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Sander, Oral. 1996. *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.

----- 2014. *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*. Ankara: İmge Kitabevi.

Tekeli, İlhan. 1976. *Gecekondu, Dolmuşlu, İşportalı Şehir*, İstanbul: Cem Yayınları.

Toprak, Zafer. 1995. *Türkiye’de Ekonomi ve Toplum: Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toker, Metin. 1990. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

----- 1991. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları DP’nin Altın Çağı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Tunaya, Tarık Zafer. 2016. *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

----- 1995. *Türkiye’de Siyasi Partiler*. İstanbul: Arba Yayınları.

----- 2016. *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler 1976-1938*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tunçay, Mete. 2015. *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması 1923-1931*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Turan, Şerafettin. 1995. *Türk Devrim Tarihi 3. Kitap*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Türkdoğan, Orhan. 1977. *Yoksulluk Kültürü*. İstanbul: Dede Korkut Yayınları.

Uçarol, Rifat. 2010. *Siyasi Tarih*. İstanbul: Der Yayınları.

Uran, Hilmi. 2017. *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Yalman, Ahmet Emin. 1997. *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*. İstanbul:

Yavuz, İsmail. 2017. *Mustafa Kemal’in Uçakları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Yılmaz, Hasan, Der. 2011. *Tarihe Düşülen Notlar, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları (1 Mart 1924-14 Aralık 1987)*. Ankara: TBMM Basımevi.

Zürcherer, Eric Jan. 2013. *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, İstanbul: Timaş Yayınları.

----- 2019. *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kitap Bölümleri

Ahmad, Feroz. 2014. “Türkiye’de Kadınların Özgürleşmesi ve Ataerkiye Karşı Kemalist Mücadele”, *Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar Sina Akşin’e Armağan*, Haz. Mehmet Ö. Alkan, 1-17. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Akşin, Sina. 2018. “Atatürk’ü ve Devrimlerini Değerlendirmek” *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, 114-117. İzmir: Cem Yayınevi.

Bali, Rıfat. 2006. "Cevat Rıfat Atılgan" *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Muhafazakarlık*, Cilt: 5, 404-407.İstanbul: İletişim Yayınları.

Koçak, Cemil. 2018. "1924 Anayasası" *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, 136-138. İzmir: Cem Yayınevi.

----- 2018. "Siyasi Tarih" *Türk Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, 181-184 İzmir: Cem Yayınevi.

----- 2018. "Cumhuriyet’in İlanı" *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, 133-134. İzmir: Cem Yayınevi.

----- 2018. "Parti Devlet Bütünleşmesi", *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, 154-157. İzmir: Cem Yayınevi.

----- 2018. "Savaş Yıllarında Ekonomik Sorunlar", *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 170-171. Ed. Sina Akşin, İzmir: Cem Yayınevi.

----- 2018. "İsmet İnönü’ye Almaşık: Celal Bayar Hükümeti" *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, 159-160. İzmir: Cem Yayınevi.

Makaleler

Akandere, Osman. "1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 26 (2010): 1-26.

Akşin, Sina. "Atatürk Döneminde Demokrasi" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (Gündüz Ökçün’e Armağan Sayısı), 47/1-2, (1992): Ankara, s.245-152.

Alkan, Mehmet Ö. "Seçim Afişleri, Parti Amblemleri ve Demokrasi Tarihimize Dair Notlar" *Birikim* No:313 (2015), s.101-113.

Aslan, Mahmut. "1939-1946 Yılları Türkiye’sinde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Gelişmeler", *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 6/2 (2020): 145-157.

Aydın, Ayhan. "Cumhuriyet Döneminde Serbest Cumhuriyet Fırkası Deneyimi: Ortaya Çıkış Sebepleri, Kurucuları, Nizamnamesi, Kapanması ve Basınla İlişkileri", *Marmara İletişim Dergisi*, Sayı:8, (1994): 261-275.

Aydın, Mehmet. "Chp'de Parti İçi Muhalefetin İlk Örneği: Çiftçi Topraklandırma Kanunu Ve Tbm'de Yaşanan Tartışmalar". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2018): 359-384.

Aysal, Necdet. "Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayı", *History Studies*, 9/1(2017): 22-45.

Aysal, Necdet. "Yönetel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 11/4(2010): 581-625.

Baran, Tülay Alim. "İstanbul Basınında Cumhuriyet'in İlanına Tepkiler ve Yorumlar, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XV/44 (1999): 627-645.

Benhür, Çağatay. "14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0/17(2017): 61-75.

Burgaç, Murat "1946 Genel Seçimlerinde Propaganda". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13 (2013): 163-184.

Çağlayan, Ercan. "Kiği'dan Bir Portre: Hüseyin Avni Ulaş (1887-1948)" *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (2015): 9-18.

Çaylak, Adem. "1946-50 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakar Demokratlar Ve Türk Demokrasisinin Almış Olduğu Biçim". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 62 (2007): 17-42.

Dilmaç, İlksen . "Varlık Vergisi". *Tarih Kritik Dergisi*, 6 (2020): 229-231.

Ensar ,Yılmaz. "1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar" *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2010):177-188.

- Eraslan, Cezmi. "Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayatin Kurulmasında Bir Dönüm Noktası : 12 Temmuz 1947 Beyannamesi". *Atatürk Yolu Dergisi* 6 (1998): 141-151.
- Erler Bayır, Özgün. “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Solda Partileşme” *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 45 (2011): 45-72.
- Ertem, Barış. “Resmi belgeler ve Basında Menemen Olayı”, *International Journal Of Histroy*, 5/1 (2013): 1757-179.
- Göktürk, Gökhan. “Siyasal Partilerin Doğuşu: Tarihi ve Toplumsal Kökenleri”, *Sosyoloji Konferansları*, 2/54 (2016.): 245-273.
- Kaya, Ayşe. “Cumhuriyet Gazetesi’nin Demokrat Parti’nin Basın Politikalarına Bakışı: Nadir Nadi’nin Başyazıları Üzerine Bir İnceleme”, *Erciyes İletişim Dergisi*, 1/4 (2010): 63-77.
- Kayıran, Mehmet. Metintaş, Mustafa Yahya. "Atatürkçü düşünce sistemi: Atatürkçülük Kemalizm". *Atatürk Yolu Dergisi*, 2/13(2013) 579-615.
- Müezzinoğlu, Ersin. "Türk Siyasal Hayatının Vakitsiz Doğan Çocuğu: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası". *Journal of Universal History Studies*, 1 (2018): 44-79.
- Necip, Cemal. “Yavuz-Havuz Davası”, *Journal of History School*, 7/19(2014): 233-267.
- Özçelik, Pınar Kaya .“Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65/03 (2010): 163-187.
- Özdemir, Ali Ulvi. “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi 1939-1945” *Atatürk Yolu Dergisi*, 13/49 (2012): 179-216.
- Özden, Hilmi “Şeyh Said İsyanı, İlgiltere ve Musul”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 3/6 (2019): 52-60.
- Özkaya, Yücel. “İzmir Suikastı” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VIII /22 (1991): 67-73.

Savcı, Bahri “Türkiye’de Reform Hareketlerinin Bir Analizi” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 20/04(1965): 105-123.

Tuna, Işıl. “Verilişinin 70. Yılında Demokratikleşme Belgesi Olarak Türk Siyasal Hayatında Dörtlü Takrir” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XV/30, (2015):203-219.

Uran, Hilmi. “Hatıralarım”, *Mülkiye Dergisi*, 27/240 (2003):161-168.

Uzun, Hakan. “Cumhuriyet Halk Partisi Kongrelerinde Devletçilik Tartışmaları” *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 5/2(2017): 273-305.

Yalçın, Osman."Mühürdarzade Nuri Bey’in (Demirağ) Hayatı ve Çalışmaları (1886-1957), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 11 (2009): 743-769.

Yetkin, Aydın. "Kemalizm ve Düzenin Laikleştirilmesi: Teorik Bir Bakış". *Atatürk Dergisi* 2/1 (2013): 57-82.

Yıldırım, Sinan. “1950 Seçimleri ve Propaganda”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 0/6 (2012): 131-157.

Yurtoğlu, Nadir. “Demokrat Parti (DP) Döneminde Türkiye’de Orman Politikaları 1950-1960”. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4/2 (2014):111-126.

Zürcherer, Eric Jan ,“Atatürk ve Muhalefet: 1924’teki Çok Partili Demokrasi”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, İletişim Yayınları, 49(1988), s.16-19.

Ansiklopedi Maddeleri

Akün, Ömer Faruk. 2003. “Mehmed Fuad Köprülü” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 471-486, Ankara: TDV Yayınları.

Ekinci, Necdet. 2002. “İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları” *Türkler Ansiklopedisi Cilt 16: Cumhuriyet*, Ed. Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca, 703-745. Ankara.

Küçük, Cevdet. 2001. “Takrir-i Sükun” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 350-355, İstanbul: TDV Yayınları.

Öztuna, Yılmaz. 2006. “Cumhurbaşkanı”, *Tarih ve Politika Ansiklopedisi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Öztuna, Yılmaz. 2006. “Cumhuriyet Halk Partisi”, *Tarih ve Politika Ansiklopedisi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Öztuna, Yılmaz. 2006. “İdeoloji”, *Tarih ve Politika Ansiklopedisi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Uzun, Turgay. 2002. “Atatürk Dönemi Muhalefet”. *Türkler Ansiklopedisi Cilt 16: Cumhuriyet*, Ed. Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca, 569-558. Ankara.

Yeşil, Ahmet. 2002. “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın Siyasi Kimliği”, *Türkler Ansiklopedisi Cilt 16: Cumhuriyet*, Ed. Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca, 546-551. Ankara.

Yüceer, Saime. 2002. “Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”. *Cilt 16: Cumhuriyet*, Ed. Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca, 534-545. Ankara.

Belgeseller

Birand, Mehmet Ali (Yön), *Demir Kırık*, TRT, 1994-1995.

Tezler

Bozkurt, Birgül. 2007. “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Eğitim Politikaları (1923-1950)” Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Deniz, Didem. 2006. “1950 Seçimleri Demokrat Parti İzmir Propgandası” Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü,

Karakılıç, Cem. 2015 “Türk Siyasi Hayatında Muhalefet”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Karakılıç, Cem. 2015. “Türk Siyasal Hayatında Muhalefet” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Önder, Deniz. 2010. “Tek Parti Döneminde Devletçilik Uygulamalarının Çalışma Hayatına Etkisi 1930-1950.” Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılaplar Tarihi Enstitüsü.

Tekmen, Fethiye. 2019. “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Demokrat Parti ve Kudret Gazetesi” Yüksek Lisans Tezi Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

EKLER

EK-1 1946 Seçim Afişleri

CHP 1946 Afişi

Türk Kadını.. Sandık Başına!

Daha dün hayatını hayatına bağlayacağın erkeği seçmeğe hakkın yoktu Türk kadını!.. Bugün, sandık başında Şehir Meclisine, Millet Meclisine âza seçeceksin!

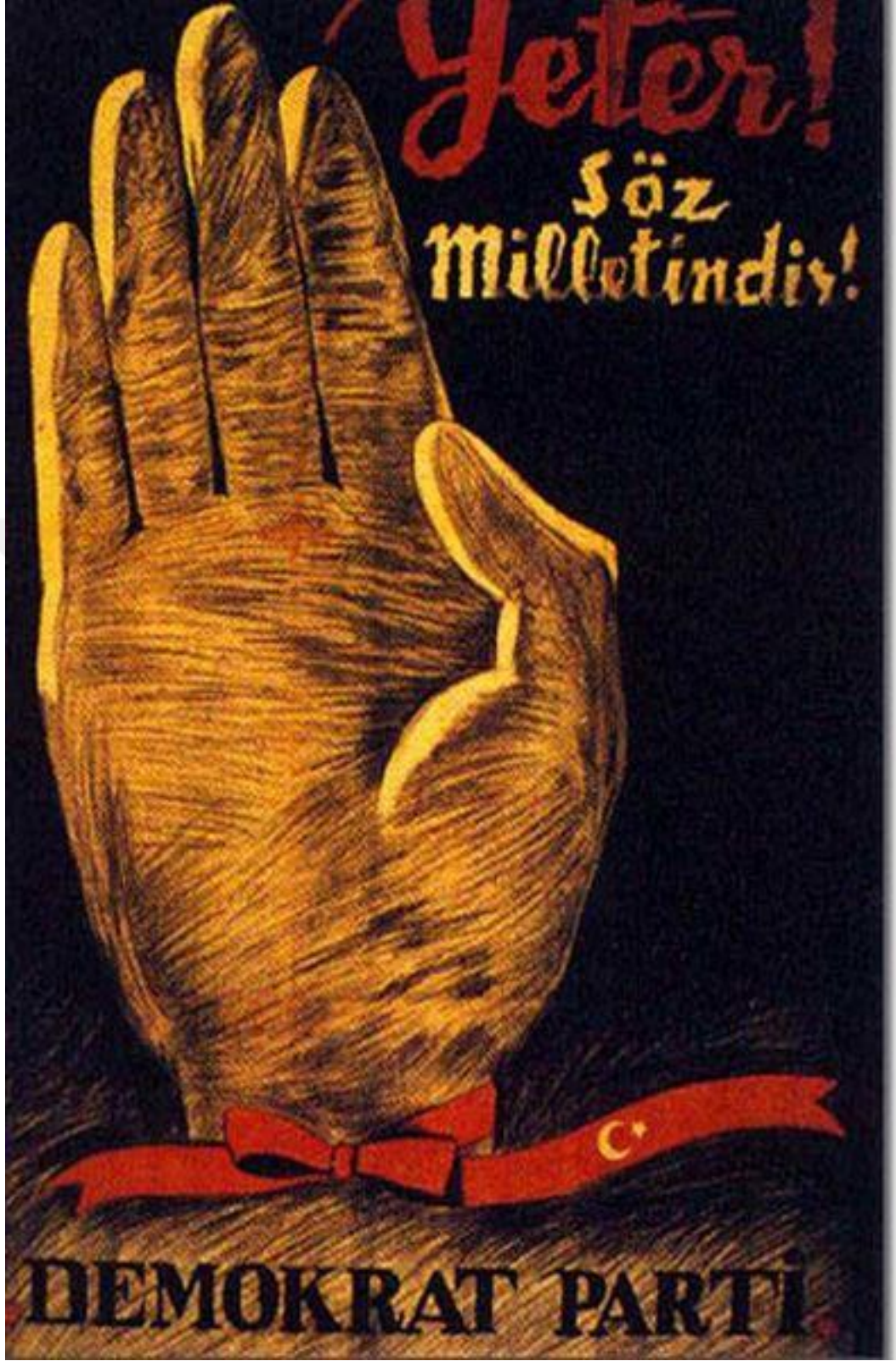
Hayır, yanlış söyledim: Seçecek ve seçileceksin!

Yüz yıllar boyunca, pencereleri kafesli, kapıları kilitli harem dairelerinde ömür geçiren ninelerimizin yarı esir hayatı, sizin için artık bir masal bile değildir. Güneşi, bütün hayatlarınca siyah bir peçe arkasından seyreden anneler neslinin kızları olduğunuza sizi nasıl inandırardım?.. Siz ki, mahkemelerde adalet dağıtan yargıç, hastahanelerde şifa dağıtan doktor, mekteplerde bilgi dağıtan öğretmenlersiniz!

Türk sahnesinde sizin yüzünüzü görüyoruz. Türk radyosunda sizin sesinizi duyu-

1946 Seçimleri İçin CHP tarafından Hazırlanan Bir Broşür

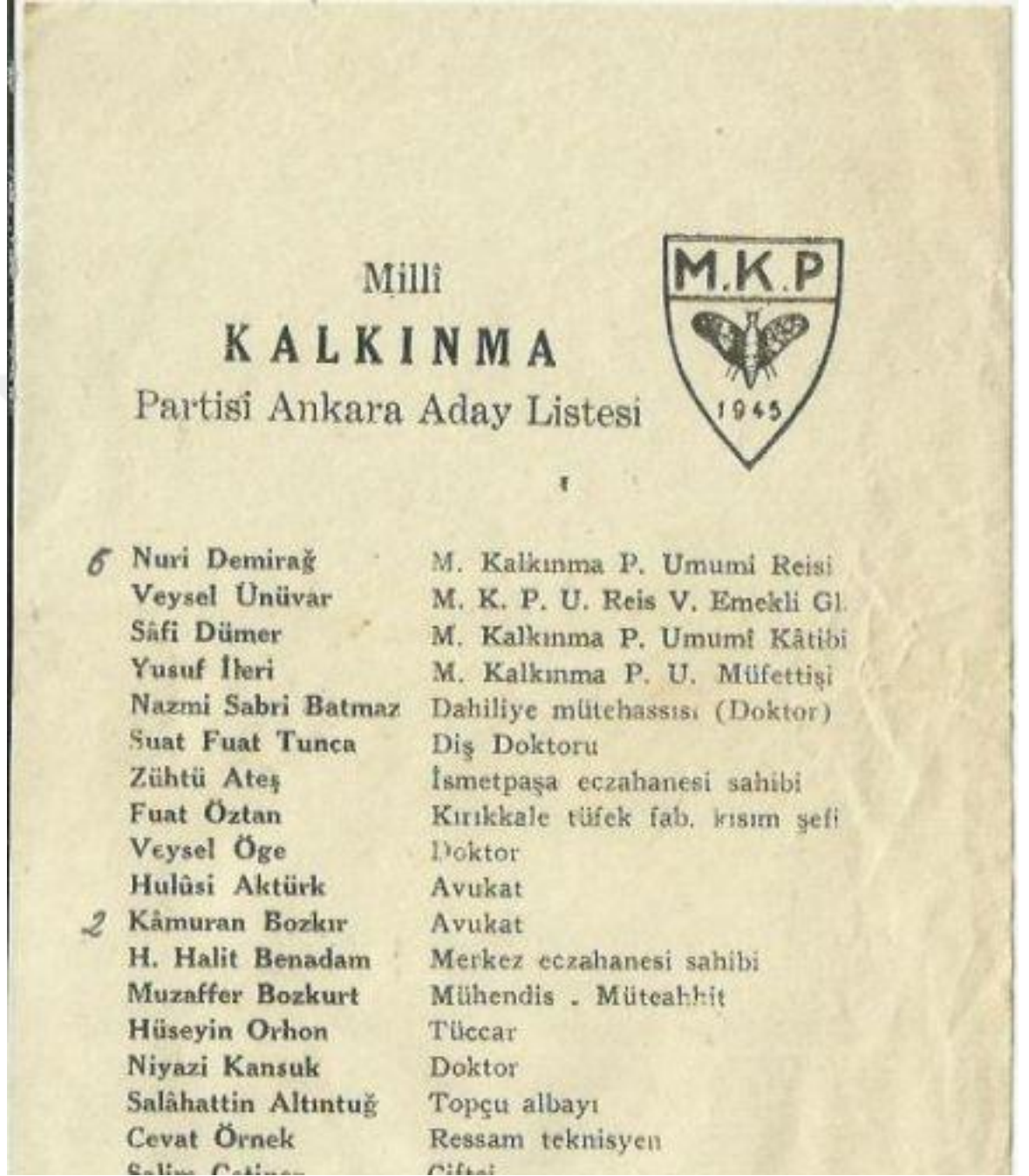

DP 1946 Afişİ

Milli Kalkınma Partisi 1946 Afişi

EKLER-2 1946 Yılına Ait Vesikalar

Milli Kalkınma Partisi Aday Listesi 1946

Cumhuriyet 8 Ocak 1946

Millî Kalkınma Partisi dün törenle açıldı

*Parti umumî kâtibi; Cümhur Başkanımızı, teşekkür edecek
bütün partilere müzahereteye davet ediyor*

Millî Kalkınma Partisinin açılış töreninden iki görünüş

Milli Kalkınma Partisi Açılışı

EKLER-3- 1946 Yılına Ait Karikatürler

Karikatür Dergisi, 13 Mayıs 1946

Karikatür Dergisi, 2 Mayıs 1946

Akbaba, 13 Nisan 1946

Akbaba, 23 Haziran 194

EK-4- 1950 Seçim Afişleri

1950 Yılında CHP'nin Seçim Afişeri

Demokrat Parti'nin Piyango Çekilişi

EKLER-4- 1950 Seçimleri Karikatürleri

Demokrat İzmir, 27 Ocak 1950

Demokrat İzmir 9 Mart 1950

Yeni Asır, 21 Mart 1950

C. H. P. nin propaganda afişleri karşısında

— Yahu, siz evde bulgur bıraktınız mı ki?

Demokrat İzmir 9 Mayıs 1950

Ulus, 26 Nisan 1950

Ulus'un, dünkü nüshasında yarım bırakılan karikatürün tamamı:

Celâl Bayar: — Anneciğim, anneciğim... Korkuyorum!!
Şemsettin Günaltay: — Sen hiç korkma, o bizim soytarıdır,
şimdi ben okur, üfleyiveririm!.

Demokrat İzmir 27 Nisan 1950

Milletvekili seçilirlerse ne yapacaklar?

C. H. P. Adayı Lûtfi Kırdarla
Demokrat Parti adayı Mûkerrem
Sarol'un düşünceleri

Dr. Lûtfi Kırdar

Mûkerrem Sarol

Memleketimizde, bilhassa İstanbul hemşerileri arasında Lûtfi Kırdarı tanımayan vatandaş yok gibidir. İstanbul Vali ve Belediye Reisi'liğinde geçen on üç senelik memuriyet hayatında bu tarihi şehrin tanzim ve imarı hususundaki çalışmasını bir tarafa bıraksak bile eski İstanbul Valisinin bu giriştiğimiz demokrasi ve hürriyet devrini en iyi kavrayan ve bu hususta en hassasiyetle hareket eden şahıslardan biri olduğunu muhalifleri de tasdik ederler. Lûtfi Kırdarın hürriyetseverliği onu ciddi surette müsamahalı yapmış ve en acı tenkidleri güler yüzle karşılamasını temin etmiştir.

Doktor Lûtfi Kırdar, bu sefer de Halk Partisi namına Manisadan milletvekili adayı gösterilmiş, seçim dairesine giderek seçmenlerle görüşmeğe başlamıştır.

Manisaya hareketinden evvel kendisiyle görüştüm. Yeniden milletvekili seçildiği takdirde Mecliste şahsen ne gibi mevzu-larla meşgul olacağını sordum. Dedi ki:

— Bütün memleketin imar ve tanzim faaliyetleri çok geri kalmıştır. Bundan başka mahalli idarelerin, yani köy ve kasabaların her bakımdan kalkınmaları hususunda mesaini taksif edeceğim.

— Bu çalışmanız yalnız Manisaya mı münhasır olacaktır?

— Hayır. Bütün memleketi şâmil olacaktır. Çünkü köy ve kasabalarımızın içtimai, iktisadi ve kültürel olarak kalkınmaya muhtaç olması yalnız mahdut bölgelere münhasır değildir. Bu milli davayı bütün memleket ölçüsünde ele almak icap eder. Bilhassa köy mektepleri noksanıdır, bunların telâfi-sine çalışmak lazımdır.

— İstanbul için ne düşünüyorsunuz?

— İstanbul belediyesinin her türlü bededi mevzularda ve her bakımdan belediye işlerinde tamamiyle muvaffak olması için evvelâ salâhiyetinin genişletilmesi lazımdır. Çünkü bugün İstanbul belediyesinin salâhiyetleri pek azdır. Bunlar arttırılıp yeni baştan tanzim

(Arkası 4 üncü sahifede)

Akşam 8 Mayıs 1950

Demokrat Parti dün seçim beyannamesini yayınladı

'Bir iktidar değişikliği halinde memlekette maddî ve ruhî hiç bir sarsıntıya meydan vermiyeceğiz,,

Anayasada vatandaş hak ve hürriyetlerini ve istikrarlı bir devlet nizamını teminat altında bulunduracak esaslı tadiller yapacağız»

Dün ve bugün

16 seçimlerinde iktidar partisi dayandığı başlıca propağanda dış tehlike konusu üzerinde niyordu. Deniyordu ki; Harb iş, fakat sulh henüz kurulma- r. Dünyanın variyeti her za- cinden daha karanlıktır. Biz şpun ağızdayız. Düşman kapı- ekliyor. Bu şartlar altında tec- siz bir muhalefete yerimizi na- ırakırız?

çaman bir söyle düşünüyorduk: bir görüştür, hürmet ederiz. len harb bitmiş, fakat sulh ku- namıştır. Dünya variyeti bula- r. Biz de tehlike ile burun bu- yaşıyoruz. Eğer bir günü pat- ilk top bizim kapımızda gü- rektir. Bunu ferden ferda bü- millet böylece biliyor. Tehlike- rica ısrarla belirtmek de Halk sinin hakkıdır. Fakat bir ulu ihtimali hatırlatarak va- şın reyini kazanmaya çalış- baska, o korkulu ihtimali kal- gibi öne sürdükten sonra se- ri herçibadâbâd kendi lehine nek başka şeydir, birincisi mes- le iktidar savası, ikincisi ise

Ankara, 8 (a.a.) — Demokrat Parti seçim beyannamesi aşağıdadır:

«1950 seçimlerinde vatandaşlarımızdan rey- lerini Partimiz lehine kullanmalarını isterken, millet iradesiyle iktidara geldiği takdirde, Demok- rat Partinin başlıca memleket meselelerini nasıl bir zihniyetle ele alacağını ve öcümüzdeki dört yıllık seçim devresinde hangi istikametlerde yü- rümeğe çalışacağını izah etmeyi lütumlu gör- mekteyiz.

Demokrat Partinin seçim beyannamesi ola- rak umumî efkâra sunacağı bu vesika rastgele akla gelveren bir takım iş ve hizmetlerin liste veya cetveli mahiyetinde olmayacaktır. Asırlar- ca geri kalmış bir memlekette, bugünün üleri milletleri seviyesine gelebilmek için duyulan ih- tiyaçların sonsuz olması, partileri ölçsüz vald- lerde bulunmağa sevkedebilir. İktidara gelmek veya onu muhafaza etmek arzu ve hırsı da bir

— Arkası Sa. 4, Sü. 1 de —

Cumhuriyet 1950

Cumhur Başkanı İsmet İnönü dün Hay darpaşoda kendisini karşılayanlar arasında

Cumhur Başkanı dün İstanbul'a geldi

C.H.P. liler, İnönüye karada ve denizde
muazzam bir karşılama töreni yaptılar

Dün İzmitte bir seçim nutku söyleyen Cumhur Başkanı, bugün de
İnönü Gezisinde en mühim konuşmalarından birini yapacak

Cumhur Başkanı, C. H. P. Genel

Cumhuriyet 1950